

Is Vrouwe Justitia Blind?

Een kwalitatief onderzoek naar ongelijkheid in de keuze tussen strafsoorten

Gratiëlla Schippers – 280022
Erasmus Universiteit Rotterdam
Faculteit der Sociale Wetenschappen
Sociologie, master Arbeid, Organisatie &
Management

Scriptiebegeleider: dr. P. Mascini
Tweede beoordelaar: dr. D. Weenink

Rotterdam, mei 2011

Woord vooraf

Met trots presenteer ik hierbij het lang verwachte sluitstuk mijn opleiding Sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, oftewel mijn masterthesis. Met een zucht van opluchting na jaren van zwoegen, maar ook wel met een beetje pijn in het hart, zeg ik hiermee mijn leven als student vaarwel.

Alvorens ik de keuze maakte voor het onderwerp van mijn afstudeeronderzoek, had ik voor mezelf aangenomen dat ik een onderwerp wilde dat mij écht zou boeien, ik spannend vond en ik jaren later nog met plezier en trots op terug zou kijken. Dat ik het mezelf daar eventueel niet ‘gemakkelijker’ mee zou maken, nam ik voor lief. Nu, ruim anderhalf jaar later, kan ik volmondig zeggen dat gedurende de periode van het afstudeeronderzoek beide facetten waren vertegenwoordigd. Het onderzoek heeft me mateloos gefascineerd, maar tegelijkertijd is het zeker niet altijd gemakkelijk geweest. De tijden werden afgewisseld dat ik met volle moed en enthousiasme aan de slag ging, maar ook dat ik voor mijn gevoel tegen onoverkomelijke struikelblokken aanliep. Gelukkig was daar mijn scriptiebegeleider Peter Mascini die, met zijn rotsvaste vertrouwen in mij en het onderzoek, mij altijd weer op de rails wist te krijgen en te motiveren. Met name het benaderen en ondervragen van verdachten, een fundamenteel onderdeel van het onderhavige onderzoek, heeft van mij als nette en enigszins verlegen jonge vrouw veel moed gevergd.

Dat mijn masterthesis hier uiteindelijk in zijn definitieve vorm ligt, zou niet tot stand gekomen zijn zonder de hulp en steun van anderen. In het bijzonder wil ik mijn scriptiebegeleider Peter Mascini bedanken voor zijn vertrouwen en heldere sturing binnen de aanpak van het onderzoek en het schrijfproces. Daarnaast Don Weenink als tweede beoordelaar van deze scriptie.

Binnen de Rechtbank Rotterdam gaat mijn dank uit naar Sonja de Pauw-Gerlings- Döhrn, voor haar enthousiasme voor mijn onderzoek en het mogelijk maken van de toegang tot en uitvoering van het onderzoek binnen de rechtbank. Daarbij wil ik tevens de bij het onderzoek betrokken politierechters en de medewerkers op de griffies van de sector strafrecht bedanken voor de plezierige en vruchtbare medewerking die ik van hen heb mogen ontvangen.

Last but not least, wil ik een woord van dank uitbrengen naar familie en vrienden voor hun positieve en motiverende woorden. Daarbij wil ik in het speciaal mijn ouders bedanken voor al hun liefde, geloof, geduld en ruimte die ze mij al die jaren van mijn opleiding hebben gegeven. Zonder jullie was ik hier niet gekomen.

Gratiëlla Schippers
Nootdorp, mei 2011

Samenvatting

Binnen het gangbare onderzoek naar ongelijkheid in de straftoemeting van de afgelopen decennia zijn een aantal fundamentele veronachtzamingen aan te wijzen die de aanzet vormden voor dit onderzoek. In de eerste plaats is het merendeel gericht geweest op ongelijkheid naar de hoogte van straffen en in mindere mate naar het soort straf dat wordt opgelegd, terwijl juist hier (op basis van het ontbreken van wettelijke bepalingen) de meeste ongelijkheid kan worden verwacht. In de tweede plaats is een veelheid van het onderzoek gedaan in het kader van klassenjustitie (op basis van de sociaal-economische positie van verdachten), waarbij andere minstens zo relevante buitenjuridische factoren in hoge mate zijn veronachtzaamd. In de derde plaats is het merendeel van het gangbare onderzoek naar ongelijkheid in straftoemeting statistisch van aard, waarbij men niet achter de overwegingen van rechters in de straftoemeting komt en deze dus worden veronachtzaamd. Juist deze informatie is interessant om de ongelijkheid te kunnen begrijpen. In de laatste plaats zijn de subjectieve belevenissen van verdachten in hoge mate buiten beschouwing gelaten. Kolber (2009) betoogt echter dat straffen die gelijk zijn in naam, verschillende beleefd kunnen worden door verdachten. Daarmee is het niet onwaarschijnlijk dat bepaalde verdachten zwaarder gestraft worden dan anderen, omdat bij hen het opgelegde strafsoort afwijkt van hun preferenties. Op dergelijke wijze kan er sprake zijn van een ongelijkheid naar de keuze tussen strafsoorten, welke eerder over het hoofd is gezien.

De Rechtbank Rotterdam bood de setting waarbinnen dit onderzoek is uitgevoerd en daarbij in het specifiek strafzaken welke aangebracht werden bij de enkelvoudige strafkamer (ook wel de politierechter genoemd). Van de geselecteerde strafzaken zijn aan de hand van observaties en interviews de overwegingen van rechters bij de keuze tussen strafsoorten achterhaald, bekeken of deze wel of niet congrueerden met de preferenties van de betrokken verdachten en hoe deze gevonden (in)congruentie begrepen kon worden. Hierbij zijn aanknopingspunten uit de literatuur richtinggevend geweest voor de analyse van de data.

In de literatuur wordt verondersteld dat rechters de keuze voor het strafsoort (mede) laten bepalen door de typering die ze maken van de verdachte op basis van diens persoonlijke en/of sociale kenmerken die ze interpreteren in termen van tekenen van (geen) hoop of spijt. Zo zouden met name verdachten die volgens de rechters tekenen vertonen van hoop en spijt bespaard worden voor (de schadelijke effecten van) een gevangenisstraf en daarbij gekozen worden voor een werkstraf of geldboete. Bij verdachten die echter enkel tekenen van geen hoop en spijt hebben, zou wel gekozen worden voor een gevangenisstraf. Uitgangspunt hierbij is dat rechters de gevangenisstraf als negatief referentiepunt nemen bij hun keuze tussen strafsoorten, deze het liefst willen vermijden vanwege de onbedoelde schadelijke effecten ervan en dat ook doen wanneer er een 'sprankje hoop' wordt gezien bij de verdachte. Hiervoor is binnen dit onderzoek bevestiging gevonden bij de overwegingen van rechters bij de keuze tussen strafsoorten.

(In)congruentie tussen het gekozen strafsoort van de rechter en de preferentie van de verdachte voor een bepaald strafsoort zou op basis van aanknopingspunten uit de literatuur begrepen kunnen worden aan de hand van een (in)congruentie tussen het zelfbeeld van de verdachte en het beeld dat de rechter heeft van de verdachte. Zo kan de verdachte zichzelf identificeren met een zelfbeeld als zijnde crimineel en hierbij de dominante normen en waarden

binnen de maatschappij verwerpen (onverbeterlijk) of deze omarmen en zich allerm minst beschouwen als zijnde crimineel (verbeterlijk). Iets dergelijk geldt ook voor rechters. Wanneer er nog hoop is op resocialisatie door het zien van tekenen van hoop en spijt bij de verdachte, wordt deze door hen beschouwd als verbeterlijk. Echter wanneer hier geen hoop meer op is en er enkel tekenen van geen hoop en spijt worden gezien, wordt de verdachte beschouwd en getypeerd als zijnde onverbeterlijk. Bij geval van incongruentie tussen het zelfbeeld van de verdachte en het beeld van de rechter over de verdachte, wordt verwacht dat er tevens incongruentie zal plaatsvinden naar het strafsoort dat wordt opgelegd, er leed wordt toegevoegd bij het strafsoort dat wordt opgelegd en de incongruentie op dergelijke wijze begrepen kan worden.

Binnen dit onderzoek is er gedeeltelijk bevestiging gevonden voor de bovenstaande verwachtingen op basis van de literatuur. Er is namelijk tevens gebleken dat er ook incongruentie kan zijn naar het strafsoort dat worden opgelegd, wanneer zowel de rechter de verdachte als de verdachte zichzelf beschouwt als verbeterlijk en rechters dus in dergelijke gevallen hun doel voorbij lopen om te voorkomen dat er leed wordt toegevoegd bij het strafsoort dat wordt opgelegd. Op basis van de belangrijkste beperking van het onderzoek, namelijk het niet hebben gevonden van een categorie verdachten die zichzelf beschouwt als onverbeterlijk, kan tevens verwacht worden dat rechters bij deze categorie juist het risico lopen hun doel voorbij te lopen om wel leed toe te voegen bij het strafsoort dat ze opleggen (wanneer de rechter de verdachten tevens beschouwt als onverbeterlijk en kiest voor een gevangenisstraf), omdat het strafsoort overeenkomt met de preferentie van de verdachte voor een gevangenisstraf boven een alternatief. De oorsprong hiervan lijkt te kunnen worden gevonden in het feit dat rechters te veel voor de verdachten denken, geen oog hebben voor hoe de verdachte tegenover zichzelf staat en het gekozen strafsoort en zodoende onvoldoende in staat zijn maatwerk af te leveren.

Inhoudsopgave

i.	Voorwoord	
ii.	Samenvatting	
1.	Inleiding	1
1.1.	Aanleiding onderzoek	1
1.2.	Probleemstelling van het onderzoek	2
1.3.	Situering van de straftoemeting binnen de strafrechtelijke keten	2
1.4.	Leeswijzer	5
2.	Theoretisch kader	6
2.1.	Ongelijkheid naar de keuze tussen strafsoorten	6
2.2.	Overwegingen van rechters bij de keuze tussen strafsoorten	7
2.3.	Strafsoort preferenties en het zelfbeeld van verdachten	11
3.	Methoden van onderzoek	16
3.1.	Methoden van dataverzameling	16
3.1.1.	Documentenanalyse	16
3.1.2.	Observatie	17
3.1.3.	Halfgestructureerd interview	19
3.1.4.	Triangulatie van dataverzamelingsmethoden	22
3.1.5.	Selectie onderzoekseenheden	23
3.2.	Onderzoekspopulatie	24
3.2.1.	Cases met bijbehorende rechters en verdachten	25
3.2.2.	Aard van de onderzochte cases	25
3.2.3.	Persoonlijke en sociale kenmerken van de verdachten	27
3.3.	Methode van data-analyse	28
4.	Overwegingen van rechters bij de keuze tussen strafsoorten	30
4.1.	Gevangenisstraf als negatief referentiepunt	30
4.2.	Overwegingen van rechters bij de keuze voor een strafsoort bij cases met tekenen van geen hoop en spijt	31
4.3.	Overwegingen van rechters bij de keuze voor een strafsoort bij cases met tekenen van hoop en spijt	36
4.4.	Nuanceringen op de literatuur	42
4.5.	Alternatieve factoren op de literatuur	45
5.	Strafsoort preferenties en het zelfbeeld van verdachten	49
5.1.	Cases waarbij de rechter de verdachte beschouwt als onverbeterlijk	50
5.2.	Cases waarbij de rechter de verdachte beschouwt als verbeterlijk	51
5.3.	Cases congruent naar (zelf)beeld echter niet naar strafsoort	53
6.	Conclusie	55
6.1.	Conclusies empirische bevindingen	55
6.2.	Beperkingen van het onderzoek	57
6.3.	Wetenschappelijke bevindingen	58
	Referenties	60

1 Inleiding

1.1 Aanleiding onderzoek

Het gangbare onderzoek naar ongelijkheid in de straftoemeting heeft zich de afgelopen decennia voornamelijk gericht op ongelijkheid naar de hoogte van straffen en in mindere mate naar het strafsoort (te weten een gevangenisstraf, werkstraf of geldboete) dat wordt opgelegd. Deze ongelijkheid heeft betrekking op de situatie waarin bepaalde categorieën verdachten in de straftoemeting systematisch worden benadeeld op basis van factoren die daarin eigenlijk niet mee zouden mogen wegen (ook wel de buitenjuridische factoren genoemd). Dit kan opmerkelijk genoemd worden, aangezien de wettelijke bepalingen ten aanzien van het strafsoort in mindere mate geformaliseerd zijn dan die ten aanzien van de hoogte van straffen. Zo geldt er voor een veelheid van delicten een wettelijk vastgelegd minimum en maximum voor de hoogte van de straf die daarbij opgelegd mag worden. Op basis hiervan kan verwacht worden dat rechters relatief gezien een grotere beslissingsruimte ervaren bij hun keuze ten aanzien van het strafsoort dan bij de hoogte van de straf. In verlengde hiervan kan verwacht worden dat de kans groter is dat rechters hun keuzes ten aanzien van het strafsoort (deels) laten afhangen van buitenjuridische factoren dan die ten aanzien van de hoogte van straffen, wat ongelijkheid in straftoemeting juist daar in de hand zou kunnen werken. Van hieruit beredeneerd lijkt het mij dus interessant het onderzoek te richten naar ongelijkheid naar het strafsoort dat wordt opgelegd.

Een tweede punt dat een aanzet vormt voor het doen van dit onderzoek is het feit dat veel onderzoek naar de ongelijkheid in de straftoemeting gedaan is in het kader van klassenjustitie, hierbij worden veel andere factoren die van invloed kunnen zijn daarop, buiten klasse, in hoge mate veronachtzaamd. Bij klassenjustitie gaat men er expliciet vanuit dat mensen met een lage sociaal-economische status sneller de kans lopen benadeeld te worden binnen de straftoemeting dan mensen met een hoge(re) sociaal-economische status. De centrale gedachte achter deze onderzoeken is dat *“maatschappelijke ongelijkheid gereflecteerd zou worden in de wijze van afdoening van strafbare feiten door justitie en de rechterlijke macht”* (Kannegieter, 1994: 217). Dit onderzoek wil echter laten zien dat ongelijkheid in straftoemeting niet alleen zijn oorsprong hoeft te vinden in sociaal-economische factoren, maar dat ook andere factoren hierop van invloed kunnen zijn. Daarnaast is het niet ondenkbaar dat er in bepaalde gevallen ook sprake kan zijn van een zogenaamde omgekeerde klassenjustitie, waarbij mensen met een hogere sociaal-economische status systematisch worden benadeeld.

Veel onderzoek ten aanzien van ongelijkheid in de straftoemeting is statistisch van aard, die op treffende wijze heeft laten zien dat bepaalde categorieën verdachten systematisch benadeeld worden in de straftoemeting op basis van buitenjuridische factoren. Een derde punt dat een aanzet vormt voor het doen van dit onderzoek is dat dit statistische onderzoek niet de overwegingen van rechters die ten grondslag liggen aan beslissingen omtrent straftoemeting bloot kan leggen. Zodoende is binnen dit onderzoek aan de hand van kwalitatieve onderzoeksmethoden geprobeerd daar meer helderheid in te krijgen en op zoek te gaan naar de onderliggende mechanismen die erbij kunnen helpen om deze vastgestelde systematische ongelijkheid in de straftoemeting (en in het specifiek naar de keuze tussen strafsoorten) te begrijpen.

Een laatste punt dat een aanzet vormt voor het doen van dit onderzoek is dat bij de onderzoeken die zijn gedaan naar de achterliggende overwegingen van rechters bij de straftoemeting, de subjectieve belevenissen van de betreffende verdachten veelal worden veronachtzaamd. Zo is het niet onwaarschijnlijk dat bepaalde verdachten een strafsoort opgelegd krijgt dat afwijkt van hun eigen preferenties en zij daardoor zwaarder gestraft worden dan verdachten waarbij het strafsoort daarmee wel overeenkomt. Dit is naar mijn weten niet eerder onderzocht en zou een andere vorm van ongelijkheid in straftoemeting aan het licht kunnen brengen, welke eerder over het hoofd is gezien. Zo betoogt Kolber (2009) dat straffen die gelijk zijn in naam, door verschillende veroordeelden niet hetzelfde beleefd hoeven te worden en door de één als een zwaardere straf kan worden ervaren dan door de ander. Het is op basis van het soort straf dat wordt opgelegd niet op voorhand te bepalen op welke wijze de betreffende verdachte de zwaarte van zijn of haar straf ervaart. Hiervoor dienen we kennis te nemen van deze subjectieve belevenissen om na te gaan of er sprake is van ongelijkheid naar het soort straf dat wordt opgelegd, doordat er bepaalde categorieën hierin zijn te onderscheiden naar reden van deze (in)congruentie.

1.2 Probleemstelling van het onderzoek

De probleemstelling van dit onderzoek zal betrekking hebben op de volgende vier onderzoeksvragen:

- 1. Welke overwegingen hanteren rechters bij de keuze tussen strafsoorten?*
- 2. Wanneer sluiten deze wel of niet aan bij de preferenties van de verdachten?*
- 3. Hoe valt de (in)congruentie te begrijpen tussen het gekozen strafsoort van de rechter en het geprefereerde strafsoort van de verdachte?*
- 4. Wat betekenen deze bevindingen ten aanzien van de (in)congruentie tussen het gekozen strafsoort van de rechter en het geprefereerde strafsoort van de verdachte voor het gangbare onderzoek naar ongelijkheid in straftoemeting?*

1.3 Situering van de straftoemeting binnen de strafrechtelijke keten

Binnen dit onderzoek zal gefocust worden op ongelijkheid binnen de straftoemeting. Er dient echter bij stil te worden gestaan dat dit slechts een deel van het geheel van het strafrechtelijke besluitvormingsproces beslaat. Ten eerste zal worden besproken welke fasen er zijn te onderscheiden binnen de strafrechtelijke keten, binnen welke fasen de straftoemeting kan worden gesitueerd, hoe deze gekenmerkt kan worden en welke andere beslismomenten binnen de besproken fasen zijn aan te merken waar ongelijkheid tevens tot uiting kan komen. Als laatste de verantwoording voor de keuze voor de straftoemeting als focus van deze studie en welke implicaties dit heeft. De straftoemeting staat namelijk niet op zichzelf, maar vormt een schakel in de keten van het strafproces.

Fasen van de strafrechtsketen

Ten eerste kan er binnen de strafrechtsketen de fase van opsporing worden aangemerkt, die voornamelijk het terrein is van de politie. Het opsporingsonderzoek begint wanneer de politie of een andere opsporingsambtenaar kennisneemt van een vermoedelijk begaan strafbaar feit. De politie kan zelf de strafbare feiten constateren ('haaldelicten') of strafbare feiten kunnen door burgers of bedrijven worden aangegeven of gemeld ('brenghdelicten') (WODC, 2009). De opsporingsambtenaren proberen vervolgens zoveel mogelijk informatie en bewijslast te verzamelen ten aanzien van het begane strafbare feit, zodoende daar een schriftelijk proces-verbaal van op te maken. Om aan hun informatie en bewijslast te komen, kunnen de opsporingsambtenaren gebruik maken van wettelijk bepaalde dwangmiddelen, zoals aanhouding, ophouden voor verhoor en huiszoeking.

De volgende fase in de strafrechtsketen is die van de vervolging, waarin de officier van justitie besluit op basis van de resultaten van het opsporingsonderzoek een verdachte al dan niet te vervolgen. Het Openbaar Ministerie (OM) heeft het recht om te vervolgen, maar is daartoe niet verplicht. Op een tweetal manieren kan de officier van justitie een strafzaak ook zelf afhandelen zonder hiermee naar de rechter te stappen, namelijk door het aanbieden van een transactie aan de verdachte of door de zaak te seponeren (WODC, 2009). Bij deze zittingen wordt de zaak niet vervolgd en bij de rechtbank aangebracht (de volgende fase in de strafrechtsketen), maar door de officier van justitie door het aanbieden van een transactie, zelf afgehandeld.

Is het opsporingsonderzoek rondom de strafzaak afgerond en heeft de officier van justitie besloten de verdachte te vervolgen, dan dient de derde fase van het strafrechtsketen zich aan, namelijk de berechting. Vanaf dat moment vindt er onderzoek ter terechtzitting plaats en is de zaak bij de rechter. Het onderzoek in deze scriptie zal betrekking hebben op deze fase, waarin gericht wordt op het belangrijkste beslismoment daarin, namelijk het toemeten van de straf door de rechter (ook wel de straftoemeting genoemd).

Volledigheidshalve zal hier ook kort de laatste fase van de strafrechtsketen besproken worden, namelijk de tenuitvoerlegging van sancties. Hier is tevens het OM mee belast en deze draagt de feitelijke tenuitvoerlegging van sancties op aan justitiële en particuliere instellingen. De tenuitvoerlegging van gevangenisstraffen en maatregelen worden overgedragen aan het ministerie van Justitie/ Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI). De tenuitvoerlegging van taakstraffen worden voor meerderjarigen overgebracht aan de reclassering en voor minderjarigen aan de Raad voor de Kinderbescherming (RvdK). Met de inning van financiële sancties, zoals de geldboete, is het Centraal Justitieel Incassobureau belast (WODC, 2009).

In alle hierboven beschreven fasen van de strafrechtsketen kan ongelijkheid in behandeling tot uiting komen. In deze studie wordt echter alleen gefocust op die beslismomenten in de fase van berechting waarbij de zaak door het toemeten van een straf wordt afgehandeld. Binnen de fase van vervolging beslist de officier van justitie of de verdachte een transactie wordt aangeboden, de strafzaak wordt geseponeerd of dat de verdachte wordt vervolgd en de zaak uiteindelijk bij de rechter terecht komt. Ook binnen dit beslismoment kan ongelijkheid zich voordoen, waarbij bijvoorbeeld verdachten met veel financiële hulpbronnen vaker een verdere vervolging (en daarmee de kans op een ongewenste gevangenis- of werkstraf uit de weg gaan) kunnen voorkomen door in te gaan op een transactieaanbod. Mensen die het financieel minder breed hebben, hebben simpelweg de middelen niet om op zo'n (vaak aantrekkelijk) aanbod in te kunnen gaan. Daarnaast kan bij verdachten van bepaalde sociale en/of etnische achtergronden vaker worden besloten om deze te

vervolgen dan bij verdachten die deze achtergronden niet hebben. Een ander veel besproken beslismoment binnen de strafrechtketen waar ongelijkheid zich kan voordoen, is die binnen de fase van opsporing. Opsporingsambtenaren hebben veel beslissingsruimte om te bepalen wie ze staande houden en/of arresteren en in welke aard en mate ze optreden tegen verdachten¹.

De focus op de fase van de straftoemeting

Belangrijke reden waarom hier gekozen is voor de straftoemeting als de focus van het onderzoek is ten eerste pragmatisch van aard. In het kader van dit onderzoek ben ik niet bij machte het geheel van beslismomenten binnen de strafrechtketen onder de loep te nemen. Daarnaast is het doel van deze studie niet om een zo compleet mogelijk beeld te kunnen geven over ongelijkheid in het geheel van de strafrechtketen, maar om in het kader van een kwalitatieve onderzoeksopzet een specifiek deel daarvan uit te diepen om deze zodoende zo goed mogelijk te begrijpen.

Een andere reden voor de keuze voor het beslismoment van de straftoemeting en dan in het specifiek de keuze tussen strafsoorten, is omdat juist daar de mogelijkheid bestaat dat er een vorm van ongelijkheid over het hoofd wordt gezien. Het merendeel van de onderzoeken naar ongelijkheid in straftoemeting vergelijken in hoeverre verdachten voor vergelijkbare delicten een ongelijke straf krijgen opgelegd naar de hoogte van de straf in mindere mate naar het strafsoort. In ongelijkheid naar strafhoogte is het vanzelfsprekender en eenvoudiger vast te stellen wanneer de ene verdachte zwaarder gestraft wordt dan de ander, namelijk bij een geval waarbij de ene verdachte een werkstraf krijgt van 60 uur en de ander van 20 bij soortgelijke feiten. Bij het strafsoort is dit op basis van enkel de toegemeten straf van de rechter lastiger vast te stellen, aangezien de 'zwaarte' van bijvoorbeeld een werkstraf voor een groot deel afhankelijk is van de persoonlijke en sociale omstandigheden van de verdachte. Impliciet gaat men (bij justitie) wel uit van een bepaalde hiërarchie naar zwaarte bij strafsoorten, waarbij de (onvoorwaardelijke) gevangenisstraf als zwaarst wordt beschouwd, de geldboete als minst en de werkstraf hierbij een middenpositie inneemt. Het is echter nog maar de vraag of deze hiërarchie ook vanzelfsprekend gedeeld wordt door (alle) verdachten.

De reden om binnen dit onderzoek enkel te richten op de beslismomenten van straftoemeting door de rechter binnen het geheel van de strafrechtketen heeft uiteraard belangrijke implicaties. Zo zijn de betreffende rechters geen geïsoleerde individuen die geheel onafhankelijk van andere partijen tot een beslissing komen. Zo kan er sprake zijn van *rubberstamping*, waarbij de rechter de keuze eerder gemaakt in het strafrechtproces overneemt (zoals van de officier van justitie). In zo'n geval dienen we er ook bij stil te staan in hoeverre de betreffende rechter zich ervan bewust is, hoe hij of zij dit ervaart en het wellicht als 'doodnormale' routine beschouwd. Het zou ook kunnen zijn dat de rechter ter terechtzitting op een actieve, weloverwogen en relatief onafhankelijke wijze tot een besluit komt bij het toemeten van straffen en in die zin zich dus onafhankelijker opstelt ten aanzien van keuzes die eerder genomen zijn in het strafrechtproces.

¹ Zie voor een uitgebreide behandeling over ongelijkheid in deze strafrechtelijke beslismomenten het onderzoek van Rovers (2009): *Klassenjustitie. Overzicht van onderzoek naar selectiviteit in de Nederlandse strafrechtketen*. Rotterdam: EUR.

1.4 Leeswijzer

Het hierop volgende hoofdstuk 2 zal het theoretisch kader van deze studie betreffen. Hierin wordt ten eerste literatuur behandeld aangaande ongelijkheid naar het strafsoort dat wordt opgelegd en alsmede hoe deze ongelijkheid begrepen kan worden. Ten tweede worden theorieën behandeld welke ingaan op het zelfbeeld en identiteit als mede op de strafsoort preferenties van verdachten. Op basis van deze literatuur worden hypothesen geformuleerd welke richtinggevend zijn voor de beantwoording van de onderzoeksvragen.

In hoofdstuk 3 komt de methodische aanpak van het onderzoek aan bod. Hierin wordt beschreven op welke wijze de dataverzameling tot stand is gekomen, hoe de onderzoekspopulatie kan worden gekenmerkt en hoe het datamateriaal is geanalyseerd.

In hoofdstuk 4 komen de resultaten van het onderzoek ten aanzien van de overwegingen van rechters bij de keuze tussen strafsoorten aan bod.

Hoofdstuk 5 gaat vervolgens in op de vraag wanneer deze besluiten van rechters wel of niet congrueren met de preferenties van de verdachten voor een bepaald strafsoort, alsmede hoe deze (in)congruentie begrepen kan worden.

Hoofdstuk 6 betreft de conclusie van het onderzoek. Daarin worden de belangrijkste empirische bevindingen van het onderzoek samengevat, wat de belangrijkste beperking is en wat dit betekent voor mogelijk vervolgonderzoek, alsmede wat het onderhavige onderzoek in wetenschappelijke zin heeft opgeleverd.

2 Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt nagegaan wat de bevindingen zijn in de literatuur omtrent ongelijkheid bij de keuze tussen strafsoorten en tevens hoe deze begrepen kunnen worden aan de hand van de overwegingen van de rechters bij hun beslissingsprocessen. Vanaf het perspectief van de verdachte is bekeken welke persoonlijke en sociale kenmerken bepalend zijn voor de strafsoort preferenties en wat het zelfbeeld en de houding jegens de conventionele normen en waarden in de maatschappij van delinquenten (de verdachten) kenmerkt. Op basis van deze theoretische bevindingen zullen een aantal hypothesen worden geformuleerd.

2.1 Ongelijkheid naar de keuze tussen strafsoorten

Statistisch onderzoek heeft op treffende wijze laten zien dat er sprake is van systematische ongelijkheid naar het strafsoort dat worden opgelegd. Ten eerste is uit de overzichtstudie van Rovers (1999) naar klassenjustitie naar voren gekomen dat binnen de berechtingfase sprake is van ongelijkheid, waarbij verdachten met een lagere sociaal-economische status vaker gevangenisstraffen opgelegd krijgen, dan verdachten van een hogere sociaal-economische komaf. Wiseman en Connely (2008) laten in hun onderzoek tevens zien dat bepaalde verdachten op basis van buitenjuridische factoren structureel vaker een gevangenisstraf opgelegd krijgen dan een werkstraf of boete. Zo zou er worden gediscrimineerd op basis van 'ras', etniciteit en culturele achtergrond van verdachten, waarbij Afro-Amerikanen en Spaanssprekende Amerikanen vaker een gevangenisstraf krijgen opgelegd dan Amerikanen uit de blanke maatschappelijke meerderheid.

Juridische factoren zouden in de meest bepalende mate het soort straf voorspellen, echter na controle hiervan blijken buitenjuridische factoren nog steeds van significante invloed te zijn bij de keuze tussen strafsoorten, waaronder 'ras' en sekse van verdachten (Ulmer en Kramer, 1996). Zo is binnen de studie van Ulmer en Kramer (1996) naar voren gekomen dat in twee van de drie onderzochte *counties* (Metro, Rich en Southwest) Afro-Amerikaanse verdachten vaker een gevangenisstraf opgelegd kregen dan blanke Amerikanen. In Metro leken de verschillen in het strafsoort dat werd opgelegd aan blanken en Afro-Amerikanen versterkt te worden door het hebben van een zwaar crimineel verleden. Zo is binnen de groep van lichte recidivisten de kans op een gevangenisstraf voor Afro-Amerikanen in Metro 1,52 maal groter dan voor blanken. Binnen de groep van zware recidivisten is de kans daarop 1,83 maal groter dan voor hun blanke lotgenoten (Ulmer en Kramer, 1996: 398).

Sekse als significante buitenjuridische factor voor het voorspellen van het strafsoort dat wordt opgelegd, kwam tevens naar voren in het onderzoek van Ulmer en Kramer (1996). Zo was voor vrouwen de kans op een gevangenisstraf in Rich de helft maal zo klein als voor mannen bij gelijksoortige delicten en werd hen vaker een werkstraf dan wel geldboete opgelegd. In de overige twee onderzochte *counties* Southwest en Metro waren deze verschillen beduidend kleiner. Gedeeltelijke verklaringen voor deze verschillen in de *counties* is dat in de laatste twee *counties* vrouwen vaker gepakt worden voor drugsdelicten en waarvoor vrijheidsstraffen wettelijk verplicht

worden gesteld. Daarnaast zouden er van deze *counties* uit justitiële inrichtingen beschikbaar zijn die beter toegespitst zijn op de situatie van vrouwelijke daders (Ulmer en Kramer, 1996).

De studie van Mustard (2001) naar ongelijkheid in de straftoemeting komt tevens met eenzelfde resultaat als Ulmer en Kramer (1996) wanneer er wordt gekeken naar verschillen in de strafsoorten die worden opgelegd bij delicten waarbij zowel een werkstraf als een gevangenisstraf een optie kan zijn. Hierbij zouden Afro-Amerikanen en Spaanssprekende Amerikanen significant minder in aanmerking komen voor een alternatieve straf (zoals een werkstraf) in vergelijking met een gevangenisstraf, dan hun blanke lotgenoten. Qua sekse zijn er net als bij Ulmer en Kramer (1996) ook ongelijkheden te constateren, waarbij vrouwen aanzienlijk vaker in aanmerking komen voor een werkstraf of geldboete dan mannen. Na controle van een aantal juridische variabelen blijven in de studie van Mustard (2001) de etnische en 'raciale' ongelijkheden in stand, al worden ze wel iets minder sterk. De sekseongelijkheid blijft ook na het controleren van deze variabelen in stand. Daarnaast zouden personen die minder verdienen dan 5.000 dollar minder in aanmerking komen voor een werkstraf en vaker een gevangenisstraf opgelegd krijgen.

Naast buitenjuridische factoren als sekse en etniciteit, zouden tevens ouderschap en het hebben van werk of partnerrelatie een significante rol spelen in het strafsoort dat wordt opgelegd. Hierbij zouden (alleenstaande) moeders en personen met een stabiele baan minder vaak in aanmerking komen voor een gevangenisstraf dan recidivisten, werklozen en alleenstaanden (Wiseman en Connely, 2008; Kannegieter en Strikwerda, 1987; Kannegieter, 1994). Zo kregen van de verdachten van diefstalzaken werkloze verdachten in 34% van de gevallen een gevangenisstraf opgelegd en bij verdachten die wel een baan hadden was dit percentage 16% (Kannegieter, 1994). Er zijn geen verschillen te constateren in het wel of niet een gevangenisstraf opgelegd krijgen tussen verdachten met en zonder baan wanneer het gaat om transactieweigeraars, zware recidivisten (verdachten met meer dan twee eerdere veroordelingen) en personen die een schaderegeling hebben getroffen. Bij de transactieweigeraars wordt door Kannegieter (1994) beargumenteerd dat bij hen van te voren al vaststaat welke strafsoort er uit de bus zal rollen en dat het wel heel vreemd moet lopen, wil er na een transactieaanbod geen boete opgelegd worden door de rechter. Uit onderzoek van Kannegieter en Strikwerda (1987) en Kannegieter (1994) komt daarnaast naar voren dat de ongelijkheid in straftoemeting tussen verdachte met en verdachten zonder baan alleen geldt voor diefstaldelicten en niet voor delicten betreffende mishandelingen. Voor diefstaldelicten zouden werklozen vaker een gevangenisstraf en minder vaak een boete opgelegd krijgen dan werkende verdachten.

2.2 Overwegingen van rechters bij de keuze tussen strafsoorten

Om de hierboven beschreven ongelijkheid naar de keuzen tussen strafsoorten te kunnen begrijpen, is het noodzakelijk te kijken naar de overwegingen van rechters die daaraan ten grondslag liggen. De belangrijkste twee strafdoelen van rechters zijn vergelding en preventie. De eerste heeft betrekking op de 'schade' die de verdachte heeft aangebracht met zijn of haar criminele activiteiten en dat deze in een passende straf 'terug dient te worden betaald' en de tweede is om met een passende straf de kans op terugval in criminaliteit zoveel mogelijk te minimaliseren (Kannegieter, 1994). Vooral bij het tweede strafdoel wordt verondersteld dat het een bron is voor ongelijkheid in de straftoemeting

tussen verdachten met en zonder werk. Zo valt de recidiveprognose die rechters hanteren bij het bepalen van een passende straf bij werklozen vele malen slechter uit dan bij werkende verdachten, waardoor deze sneller een onvoorwaardelijke gevangenisstraf krijgen opgelegd. Het hebben van werk zou ervoor zorgen dat mensen beter sociaal zijn ingebed, waardoor de kans groter is dat ze opgenomen worden in een stabiel milieu en zodoende de kans op recidive minder waarschijnlijk wordt geacht dan bij werklozen. Door Kannegieter (1994) wordt verondersteld dat werkende verdachten minder vaak een gevangenisstraf opgelegd krijgen omdat ze hiermee hun baan kunnen verliezen en daardoor een situatie kan worden gecreëerd waarbij de verdachte na het uitzitten van de straf als werkloze sneller geneigd zal zijn terug te vallen in zijn of haar oude criminele patroon.

De reden dat er binnen de groep van zware recidivisten (verdachten met twee of meer eerdere veroordelingen) geen verschil meer is te constateren tussen verdachten die wel of geen baan hebben, zou te maken hebben met de veronderstelling dat bij die gevallen werk geen punt van overweging meer is bij de keuze tussen strafsoorten. Binnen deze groepen zouden verdachten bij het opleggen van een gevangenisstraf niet meer gespaard worden voor het risico om mogelijk hun baan te verliezen (Kannegieter, 1994).

Door Beyens en Vanhamme (2008) zou het verschil in straftoemeting naar het strafsoort dat wordt opgelegd verklaard kunnen worden aan de hand van de *“sociale diagnose van de delinquente toestand”* (p. 357) die rechters van verdachten maken. Zo kan er voor een delict dat in wezen van eenzelfde aard en ernst is, in het ene geval een werkstraf worden opgelegd en in het andere geval een gevangenisstraf, afhankelijk van deze sociale diagnose. Een ‘slechte’ sociale diagnose van de delinquente toestand van de verdachte zou vooral zijn weggelegd voor de *“gewelddadige, weinig schuldbewuste, intentionele, berekenende dader, die ‘de klappen van de zweep van justitie kent’, die ‘niet wil luisteren’ en bijgevolg ‘op de blaren moet zitten’”* (p. 357). Deze categorie verdachten zou eerder, wanneer er een keuze kan gemaakt worden tussen een gevangenisstraf en een werkstraf op basis van de aard en ernst van de strafbare feiten, een (onvoorwaardelijke) gevangenisstraf opgelegd krijgen.

Daarnaast kan de rechter ook een meer positieve sociale diagnose van de delinquente toestand van de verdachte maken, waarbij er sprake zou zijn van een nog *“recupereerbare, behandelbare, kneedbare, nog voldoende in de samenleving geïntegreerde dader, wiens misdrijf niet te veel afkeuring oproept, die verschijnt op de zitting, een blanco strafblad heeft, bekent en zich schuldbewust gedraagt”* (p. 357). Deze verdachten zouden, wanneer er op basis van de strafbare feiten meerdere strafsoorten kunnen worden opgelegd, eerder een werkstraf opgelegd krijgen die door de rechters gezien zou worden als een ‘gunstmaatregel’ (Beyens en Vanhamme, 2008).

In een soortgelijk onderzoek hiernaar, betogen Tombs en Jagger (2006) dat ongelijkheid in de keuze tussen het opleggen van een werkstraf of een gevangenisstraf bij vergelijkbare en relatief eenvoudige strafbare feiten, zijn oorsprong zou hebben in de beoordeling van de persoon van de dader (buitenjuridische daderfactoren) en niet zozeer in de aard van het delict (juridische delictfactoren). Tevens wordt er in hun onderzoek een onderscheid gemaakt tussen twee categorieën verdachten, namelijk diegenen die nog te redden lijken te zijn (*redeemable*) en waarbij geen hoop meer wordt gezien dat diegenen in de toekomst zullen resocialiseren (*irredeemable*). Deze tweedeling bij het categoriseren van verdachten komt in grote lijnen overeen van die van Beyens en Vanhamme (2008) wanneer ze het hebben over een positieve en negatieve sociale diagnose van de delinquente toestand van de verdachte.

Tombs en Jagger (2006) menen dat rechters op basis van bepaalde persoonlijke en sociale kenmerken beoordelen of verdachten *redeemable* (verbeterlijk) of *irredeemable* (onverbeterlijk) zijn. Voorbeelden van zulke kenmerken zijn de arbeidspositie, het sociale netwerk en het strafrechtelijke verleden van verdachten. Deze zouden door rechters geïnterpreteerd worden in termen van *signs of (no) hope* en *remorse* (tekenen van (geen) hoop en spijt). Tekenend op basis waarvan rechters proberen in te schatten in hoeverre er stabiliserende factoren aanwezig zijn in het leven van de verdachte, er nog hoop is op resocialisatie, er kansen worden gezien dat de verdachte niet meer vervalt in oude criminele patronen (tekenen van hoop) en in hoeverre iemand spijt heeft van zijn daden en de strafwaardigheid daarvan inziet (tekenen van spijt).

Bij het hebben van tekenen van hoop en spijt zouden verdachten doorgaans als verbeterlijk worden beschouwd door de rechters en verdachten met enkel tekenen van geen hoop en spijt als onverbeterlijk. Tekenend van hoop zijn het hebben van een (vaste) baan, een stabiele partnerrelatie, zorgverantwoordelijkheden of kinderen, motivatie en initiatieven voor het zoeken naar (professionele) hulp voor resocialisatie, geen strafrechtelijk verleden (*first offender*), een hoge sociaal economische status, ingebed zijn in een hecht sociaal netwerk en het behoren tot het vrouwelijke geslacht of de autochtone meerderheid. Al met al factoren die door rechters doorgaans geassocieerd zouden worden met stabiliteit, kansen voor resocialisatie en welke zodoende de kans op recidive voor de betreffende verdachte significant zal verkleinen. Logischerwijs zal een gemis van dergelijke stabiliserende factoren door rechters geïnterpreteerd worden in termen van tekenen van geen hoop en wordt daarmee een grotere kans gezien op recidive (Tombs en Jagger, 2006).

Tekenend van spijt (of wroeging, schaamte) hebben in de eerste plaats te maken met de proceshouding van de verdachte. Werkt de verdachte bijvoorbeeld mee aan het onderzoek ter terechtzitting, ziet hij of zij de ernst en strafwaardigheid in van zijn of haar daden en betuigt hij of zij daar oprecht spijt van (Tombs en Jagger, 2006)? Daarnaast zijn bij het signaleren van tekenen van spijt de attributieverantwoordelijkheden van de verdachte van belang. Worden deze namelijk intern of extern gelegd? Van interne attributieverantwoordelijkheden is sprake bij de *real tough nut* en zou door rechters geïnterpreteerd worden in termen van tekenen van geen hoop. Een verdachte met een criminele inborst, die ongeacht welke externe omstandigheid wel in de problemen zou zijn gekomen. In dergelijke gevallen gaat er een volledige verwijtbaarheid uit naar de verdachte ten aanzien van het strafbare feit. Van externe attributieverantwoordelijkheden is sprake bij de zogenaamde *poor unfortunate soul* en zou door rechters geïnterpreteerd worden in termen van tekenen van spijt (Tombs & Jagger, 2006). Vaak hebben dergelijke gevallen betrekking op verdachten die door bepaalde penibele omstandigheden op ongelukkige wijze in contact zijn gekomen met criminaliteit, maar waarbij de rechter niet uitgaat van het hebben van een criminele inborst. Veelal hebben de betreffende verdachten een lange voorgeschiedenis met veel stress en problemen of hebben ze te lijden onder een (ernstige) psychiatrische problematiek, waar hoofdzakelijk de oorzaken worden gezocht voor het begaan van de strafbare feiten. Zodoende zou er in dergelijke gevallen een gematigde verwijtbaarheid uitgaan naar de verdachte.

Verdachten waarbij er sprake is van tekenen van geen hoop en spijt worden door rechters beschouwd als onverbeterlijke criminelen, waarbij de kans op resocialisatie zeer klein wordt geacht. Verdachten zouden op basis van een dergelijke typering in termen van onverbeterlijk sneller in aanmerking komen voor een gevangenisstraf, wanneer op basis van de feiten ook een werkstraf overwogen kan worden. Het omgekeerde geldt voor verdachten die tekenen van hoop en spijt laten

zien, welke door rechters beschouwd zouden worden als verbeterlijk en daarmee sneller in aanmerking komen voor een werkstraf. Op deze manier kan er dus sprake zijn van ongelijkheid naar de keuze tussen strafsoorten, omdat verdachten van eenzelfde soort delict verschillende strafsoorten krijgen toebedeeld op basis van de interpretatie van verschillende buitenjuridische factoren.

Een belangrijke reden dat rechters bij verdachten die als verbeterlijk worden beschouwd liever geen gevangenisstraf opleggen, heeft te maken met de veronderstelling dat rechters doorgaans de gevangenis niet zien als resocialiserend voor de verdachte en daarmee preventief zal werken tegen terugval in criminaliteit. Integendeel, veelal zou door rechters een tegenovergestelde en schadelijke invloed verwacht worden van een gevangenisstraf, waarbij er bovenal problemen en destabiliserende omstandigheden worden toegevoegd aan het leven van de verdachte. Juist de sociale en stabiliserende bindingen in de maatschappij (als verdachte in kwestie deze al had) worden rigoureus onderbroken door een gevangenisstraf en daarmee ernstig verslechterd, met als belangrijk voorbeeld de kans op verlies van werk. Verdachten blijven na de straf vaak (nog even) ontredder achter met dezelfde of daaraan toegevoegde problemen, waarbij verwacht wordt door rechters dat deze terugval in crimineel gedrag (recidive) in de hand zal werken.

Zodoende wordt er door rechters bij verdachten die nog als verbeterlijk worden beschouwd minder snel een gevangenisstraf opgelegd, omdat de negatieve onbedoelde gevolgen hiervan (zoals het verlies van werk) als onoverkomelijk worden gezien (tekenen van hoop). Rechters willen liever niet, wanneer verdachten nog stabiliserende factoren hebben in hun levens (en dus als verbeterlijk worden beschouwd) en een positieve recidiveprognose hebben, deze teniet doen door het opleggen van een gevangenisstraf. Voor verdachten die beschouwd worden als onverbeterlijk zou deze beredenering niet meer opgaan en het hen sparen van een gevangenisstraf geen toegevoegde waarde meer hebben. Voor hen worden dus de negatieve onbedoelde consequenties van een gevangenisstraf als overkomelijk gezien (tekenen van hoop) (Tombs en Jagger, 2006).

Op basis van bovenstaande bespreking van de overwegingen van rechters die ten grondslag liggen aan de ongelijkheid in de keuze tussen strafsoorten, kunnen twee algemene categorieën worden geabstraheerd op basis waarvan deze ongelijkheid zou kunnen worden teruggevoerd. Ten eerste zouden rechters anticiperen op de bepaalde attributies (of kenmerken) van verdachten, welke van doorslaggevende invloed zouden zijn voor het kiezen tussen strafsoorten. Ten tweede zouden rechters ook anticiperen op de consequenties die het soort straf heeft op de verdachte in kwestie. Zo zijn rechters zich bewust van het feit dat een gevangenisstraf schadelijke gevolgen kan hebben voor verdachten en ze er veelal niet beter uit komen.

Uit de bovenstaande bespreking van de literatuur omtrent de overwegingen van rechters ten aanzien van het strafsoort dat wordt opgelegd, kunnen de volgende hypothesen worden geformuleerd:

- Rechters nemen de gevangenisstraf als negatief referentiepunt bij hun keuze tussen strafsoorten en willen deze zo veel mogelijk vermijden vanwege de schadelijke onbedoelde consequenties ervan. De gevangenisstraf wordt zodoende enkel opgelegd wanneer het volgens de rechters echt niet anders kan en er geen enkel 'sprankje hoop' meer wordt gezien bij de verdachte.

- Indien er bij de verdachte enkel tekenen van geen hoop en spijt worden gezien, zullen rechters kiezen voor een gevangenisstraf, aangezien een gevangenisstraf veronderstelt dat de verdachte onverbeterlijk is.
- Indien er bij de verdachte tekenen van hoop en spijt worden gezien, zullen rechters kiezen voor een werkstraf of geldboete (alternatieve straf), aangezien een werkstraf of geldboete veronderstelt dat de verdachte verbeterlijk is.

2.3 Strafsort preferenties en het zelfbeeld van verdachten

In voorgaande paragrafen is besproken op basis van welke persoonlijke en sociale factoren, die door rechters geïnterpreteerd worden in termen van de (on)verbeterlijkheid van de verdachten, rechters hun keuze bepalen ten aanzien van het strafsot dat wordt opgelegd. In deze paragraaf zal het bekeken worden vanuit het oogpunt van de verdachte. Ten eerste zal aandacht worden gegeven aan wat er reeds in de literatuur beschreven is ten aanzien van de strafsot preferenties van verdachten en met welke persoonlijke en sociale kenmerken deze samenhangen. Ten tweede zullen theorieën besproken worden welke ingaan op de sociale identiteit en het zelfbeeld van delinquenten (de verdachten) en de verwachtingen die op basis hiervan kunnen worden gemaakt op de zelfervaren verbeterlijkheid van verdachten. Op basis van deze theoretische bevindingen zullen een aantal hypothesen worden geformuleerd voor het onderzoek.

Strafsot preferenties van verdachten

Crouch (1993) heeft onderzoek gedaan naar de preferenties van daders voor een gevangenisstraf boven een werkstraf. Uit zijn onderzoek is gebleken dat daders niet altijd de conventionele en dominante maatschappelijke mening delen dat in de maatschappij blijven en daar je straf uitvoeren minder zwaar is dan je straf in de gevangenis te moeten uitzitten. Zo zouden met name de leeftijd, etniciteit, het opleidingsniveau, strafrechtelijk verleden en het wel of niet gehuwd zijn van verdachten bepalend zijn voor de preferenties. Met name verdachten behorende tot een etnische minderheid (zoals de Afro-Amerikanen in de Verenigde Staten), ouderen en verdachten met een strafrechtelijk verleden vol met eerdere contacten met autoriteiten en veroordelingen, zouden een preferentie ontwikkelen voor een gevangenisstraf boven een werkstraf (Crouch, 1993; Wood & May, 2003; May & Wood, 2005).

De etniciteit van de verdachte zou als de meest bepalende factor en voorspeller kunnen worden gezien voor een preferentie voor een gevangenisstraf boven een werkstraf (Crouch, 1993; Spelman, 1995, in: Wood en May, 2003: 610-611). Het gegeven dat Afro-Amerikanen doorgaans niet de conventionele hiërarchie naar zwaarte van strafsotdelen en een preferentie uiten voor een gevangenisstraf, zou ten eerste begrijpelijk kunnen worden gemaakt aan de hand van een tweetal theorieën, de *underclass thesis* en de *social control* theorie. Beide theorieën beargumenteren dat de sociale en economische marginaliteit van Afro-Amerikanen de betrokkenheid bij de conventionele normen en waarden van de dominante middenklasse ondermijnd en ze daardoor een andere beoordeling ontwikkelen ten aanzien van het idee dat een werkstraf (*community service*) minder bestraffend is dan een gevangenisstraf (Crouch, 1993).

Ten tweede zouden Afro-Amerikanen een gevangenisstraf eerder als minder bedreigend ervaren en hiervoor een voorkeur ontwikkelen, omdat deze veelal sociaal en economische gemarginaliseerde groepen zich beter zouden kunnen aanpassen aan het leven in de gevangenis. Aan de ene kant omdat dergelijke groepen oververtegenwoordigd zijn in de gevangenis, waardoor ze eerder gelijkgestemden zullen vinden die hen kunnen voorzien in de nodige bescherming, informatie en goederen. Aan de andere kant door hun achtergrond, het opgroeien en leven in de harde en gevaarlijke wereld van de getto's, waardoor ze beter toegerust zijn op het leven in de gevangenis (Crouch, 1993).

Na het controleren voor deze sociale en economische marginaliteit, zouden verdachten afkomstig uit etnische minderheden nog steeds een preferentie hebben voor een gevangenisstraf boven een werkstraf (Crouch, 1993; Wood & May, 2003). Dit zou verklaart kunnen worden uit het feit dat dergelijke verdachten een werkstraf als 'minder zeker' beschouwen. Ze hebben het gevoel dat ze een groter risico lopen slachtoffer te worden van discriminerende en mishandelende bejegeningen van toezichthouders, uit discriminatie niet te kunnen voldoen aan alle regels en voorwaarden en zodoende alsnog een gevangenisstraf moeten uitzitten. *"This implies that blacks and whites entertain different 'risk assessments' when it comes to evaluating whether participation in an alternative is a gamble they are willing to take"*, (Wood & May, 2003: 618).

Dat met name daders met een uitgebreid strafrechtelijk verleden (recidivisten), en dus eerdere ervaringen met zowel gevangenisstraffen en/of werkstraffen, een preferentie zouden hebben voor een gevangenisstraf boven een werkstraf, zou begrepen kunnen worden aan de hand van de *prison subculture* theorie (Crouch, 1993; Wood & Grasmick, 1999, in: Wood & May, 2003). Deze komt er kort gezegd op neer dat verschillende ervaringen met criminaliteit en het gevangeniswezen maakt dat daders op tevens verschillende manieren tegen het gevangeniswezen aankijken en er mee omgaan. *"Because of their greater involvement, [more experienced offenders] would know more about the relative personal costs of various sanctions and thus would be less threatened by the prospect of prison than 'square Johns'"* (Crouch, 1993: 69-70).

Verdachten die doorgaans een preferentie hebben voor een werkstraf boven een gevangenisstraf zijn veelal vrouwen, jongeren, personen met een hoog opleidingsniveau, die gehuwd zijn of een vaste relatie hebben en die kinderen hebben (May & Wood, 2005; Petersilia & Deschenes, 1994; Crouch, 1993). Doorgaans omdat dergelijke groepen meer te verliezen hebben met een gevangenisstraf, omdat ze beter sociaal zijn ingebed in de samenleving. Volgens May en Wood (2005) kan dit voor vrouwen begrepen worden uit *"[...] the widely accepted belief that females may prefer alternative sanctions because they tend to have stronger ties to family and community than do men"* (pp. 161). Dat gehuwde mannen liever in de maatschappij blijven voor het uitvoeren van hun straf kan op eenzelfde manier als bij vrouwen begrepen worden. *"Being married seems to reflect both social and personal support in the community, which the isolation of prison threatens. Apparently the presence of a wife, who can offer at least some stability to a life frequently disrupted by brushes of the law, makes men wish to avoid prison"* (Crouch, 1993: 81). Hoogopgeleiden zouden een preferentie hebben voor een werkstraf boven een gevangenisstraf, omdat ze relatief meer te verliezen hebben (vooral status en reputatie) dan de meer kansarme groepen in de samenleving.

Zelfbeeld van verdachten

Volgens de theorie van Sykes en Matza (1957) (welke door Khoo en Oakes (2000) de *drift* theorie wordt genoemd) identificeren delinquenten zich in de eerste plaats met de conventionele normen en waarden van de dominante middenklasse in de maatschappij. Bij het begaan van delinquent gedrag zouden ze zodoende wel degelijk gevoelens van schuld en schaamte ervaren, maar deze 'neutraliseren' aan de hand van *a priori* rationalisaties welke het gedrag voor hen rechtvaardigt. Zodoende wordt op deze manier het pro-sociale zelfbeeld van de verdachte intact gehouden als zijnde een persoon die de dominante maatschappelijke normen en waarden omarmt (Mitchell en Dodder, 1983). "*Rather than standing in opposition to conventional ideas of good conduct, the delinquent is likely to adhere to the dominant norms in belief but render them ineffective in practice by holding various attitudes and perceptions which serve to neutralize the norms as checks on behavior*" (Matza en Sykes, 1961: 712-713).

In de *drift* theorie van Sykes en Matza (1957) worden een vijftal technieken van neutralisatie genoemd. Ten eerste het ontkennen van verantwoordelijkheid, waarbij de verdachte zich als machteloos beschouwt bij het begaan van zijn of haar delinquente gedrag. De schuld voor de daad leggen ze buiten zichzelf, zoals het opgroeien in een slechte wijk, het hebben van een traumatische jeugd etc. Ten tweede is er het ontkennen van schade, waarbij de persoon zijn of haar delinquente gedrag neutraliseert, door zichzelf wijs te maken dat daarmee geen of slechts minimale schade wordt berokkend aan derden. Ten derde is er het ontkennen van het slachtoffer, door zichzelf wijs te maken dat het slachtoffer zelf verantwoordelijk is voor wat hem of haar is aangedaan. Ten vierde is er het 'verwerpen van de verwerpers', waarbij de delinquent de focus van aandacht verplaatst van zijn eigen deviante daad naar de motieven en daden van diegene(n) die zijn of haar daad afkeuren. Als laatste wordt er *the appeal to higher loyalties* genoemd, waarbij de interne en externe sociale controle wordt geneutraliseerd door de eisen van de samenleving als geheel op te offeren voor die van de groep waartoe men zich rekent.

In tegenstelling tot de theorie van Sykes en Matza (1957, 1961) zijn er tevens een drietal theorieën te onderscheiden waarin wel uit wordt gegaan van een verwerping van de conventionele normen en waarden in de maatschappij door delinquenten. Dit zijn de *subcultural* theorie (Cohen, 1972, in: Khoo en Oakes, 2000), de *esteem-enhancement* theorie (Wells en Rankin, 1983) en de *labeling* theorie (Matsueda, 1992; Cechaviciute & Kenny, 2007). Deze theorieën zijn in overeenstemming met de eerder besproken *social control* theorie en de *underclass thesis* (Crouch, 1993) welke tevens uitgaan van een geringe identificatie met de dominante maatschappelijke normen en waarden.

De *subcultural* theorie gaat ervan uit dat delinquenten er andere normen en waarden op na houden dan die van de dominante maatschappelijke meerderheid (de dominante middenklasse), waardoor zij geen morele belemmering ervaren om zich bezig te houden met criminaliteit. Sterker nog, ze ervaren criminaliteit als 'goed en nastrevenswaardig' gedrag. Zo zou bijvoorbeeld het uitzitten van een gevangenisstraf, wat volgens de conventionele normen en waarden gezien wordt als stigmatiserend, binnen het criminele circuit waarmee zij zich identificeren gezien worden als statusverhogend en waarmee de kans op een betere integratie in het criminele milieu wordt verhoogd (Petersilia, 1990).

De *labeling* theorie valt onder het symbolisch interactionisme, welke ervan uitgaat dat 'labels' die iemand 'opgeplakt' krijgt door zijn of haar familie, vrienden of autoriteiten naar verloop

van tijd worden geïncorporeerd in het zelfbeeld, welke vervolgens beïnvloedt hoe iemand zichzelf ziet en beschrijft en deze bepaalt hoe iemand zich uiteindelijk gedraagt (Cechaviciute & Kenny, 2007). "Thus, the key assumption of the labeling perspective is that societal reaction to people as 'criminal' may unintentionally deepen their criminality by increasing the likelihood that they will perceive themselves to be criminal and hence behave as 'criminals'" (Cechaviciute & Kenny, 2007: 817).

Zowel bij de *drift* theorie als de *labeling* theorie is er in eerste instantie sprake van cognitieve dissonantie bij het begaan van crimineel gedrag. Bij de *drift* theorie wordt deze opgelost door rationalisaties in het leven te roepen dat het criminele gedrag rechtvaardigt, waardoor iemand zodoende zijn zelfbeeld als niet-crimineel niet hoeft bij te stellen. Bij de *labeling* theorie proberen delinquenten de cognitieve dissonantie in een tegengestelde richting op te lossen. Zo zou in eerste instantie het deviante gedrag van mensen bedoeld zijn in termen van zucht naar avontuur, plezier en spanning en zien deze personen zichzelf dus in beginsel niet als crimineel. Gaandeweg wordt echter het gedrag van deze mensen steeds meer bestempeld als zijnde crimineel, waardoor er een cognitieve dissonantie ontstaat tussen een pro-sociaal zelfbeeld en anti-sociaal gedrag. Om dit op te lossen accepteren de betreffende personen dit label als crimineel, vergroten hun participatie in criminele activiteiten om zodoende tegemoet te komen aan de verwachtingen van anderen (Cechaviciute & Kenny, 2007).

Bij het *delinquency-as-esteem-enhancement-model* zouden delinquenten tevens niet de conventionele normen en waarden van de dominante middenklasse in de maatschappij omarmen. Door het hebben van een negatief en destructief zelfbeeld proberen delinquenten aan de hand van criminele activiteiten meer waardering en respect voor zichzelf te krijgen, omdat het voor hen op de reguliere en maatschappelijk geaccepteerde manieren niet mogelijk is (McKinney et al., 1978). In deze zin wordt in deze theorie criminaliteit gezien als een adaptieve en/of defensieve reactie op zelfevaluatie of zelfdeprivatie (Wells en Rankin, 1983).

Uit de bovenstaande besprekingen van de strafsoort preferenties en het zelfbeeld van verdachten kan er op basis van de *drift* theorie verwacht worden dat verdachten zich niet identificeren met een crimineel zelfbeeld en zichzelf zodoende niet als onverbeterlijk zullen beschouwen. Op basis van de eerder besproken *underclass* en *social control* theorie wordt verwacht dat dergelijke verdachten die de dominante normen en waarden in de maatschappij omarmen, en dus ook de conventionele hiërarchie naar zwaarte van de strafsoorten, eerder een preferentie zullen ontwikkelen voor een werkstraf of geldboete en bij dergelijk strafsoorten geen leedtoevoeging zal plaatsvinden. Bij een gevangenisstraf kan verwacht worden dat dit wel het geval is.

Het omgekeerde kan verwacht worden op basis van de overige theorieën (*esteem-enhancement*, *labeling*, *subcultural*, *prison subculture*, *social control* theorie en de *underclass thesis*) welke wel uit gaan van een verwerping van de dominante conventionele normen en waarden in de maatschappij door delinquenten, en dat zij zich zullen identificeren met een crimineel zelfbeeld en zich zodoende sneller zullen zien als onverbeterlijk. Op basis van de eerder beschreven *underclass* en *social control* theorie, kan verwacht worden dat dergelijke verdachten eerder een preferentie zullen ontwikkelen voor een gevangenisstraf en hierbij geen leedtoevoeging zullen ervaren. Echter bij een alternatieve en niet-vrijheidsberovende straf (zoals een werkstraf of geldboete) zou dit wel het geval zijn. Zodoende zijn op basis van deze verwachtingen de volgende hypothesen opgesteld:

- Indien de verdachte zichzelf als verbeterlijk beschouwt, dan is er sprake van leedtoevoeging bij een gevangenisstraf en niet bij een alternatieve straf, aangezien een gevangenisstraf veronderstelt dat de verdachte onverbeterlijk is en een alternatieve straf niet.
- Indien de verdachte zichzelf als onverbeterlijk beschouwt, dan is er geen sprake van leedtoevoeging bij een gevangenisstraf en wel bij een alternatieve straf, aangezien een gevangenisstraf veronderstelt dat de verdachte onverbeterlijk is en een alternatieve straf niet.

3 Methoden van onderzoek

In dit hoofdstuk komen de methoden van onderzoek aan bod, hoe deze zijn toegepast en alsmede de verantwoording voor de keuzes daartoe. Ten eerste zal worden besproken hoe de verzameling van data heeft plaatsgevonden, ten tweede zal er een beschrijving plaatsvinden van de onderzoekspopulatie en ten derde zal in worden gegaan op de manier waarop de data zijn geanalyseerd om tot een beantwoording te komen van de onderzoeksvragen.

3.1 Methoden van dataverzameling

In deze paragraaf wordt besproken welke dataverzamelingsmethoden zijn gebruikt binnen het onderzoek, te weten documentenanalyse, observaties en interviews. Voor elk van deze methoden zal beschreven worden hoe deze is toegepast en uitgevoerd op het concrete onderzoeksveld, de verantwoording van de keuze hiervoor en hoe ze zich tot elkaar verhouden. Ook zal worden beschreven op basis waarvan de selectie van onderzoekseenheden heeft plaatsgevonden en de verantwoording hiervoor, te weten op basis van theoretische selectie.

3.1.1 Documentenanalyse

Voor de beantwoording van de probleemstelling is het noodzakelijk dat de keuzes en de overwegingen die hieraan ten grondslag liggen van de rechters kunnen worden vergeleken met de preferenties van de verdachten. Om dit te kunnen doen zijn er van te voren een aantal strafzaken geselecteerd waarbij de keuze van de rechter per rechtszaak gelegd kon worden naast de preferentie van de verdachte. Voor het selecteren van voor het onderzoek interessante strafzaken is er gebruik gemaakt van een documentenanalyse. Documenten die zijn onderzocht betroffen strafdossiers van zaken die nog moesten voorkomen bij de rechter. Elk strafdossier had betrekking op één verdachte. Een strafzaak kon betrekkingen hebben op meerdere verdachten, zo is er een zaak bijgewoond met in totaal vier verdachten en betrof deze strafzaak dus ook in totaal vier strafdossiers. Deze strafdossiers betroffen doorgaans de volgende informatie:

- Persoonsgegevens van de verdachte, zoals naam, leeftijd, geboorteplaats/-land, etniciteit, (geschiedenis van alle) adresgegevens of dat de verdachte geen vaste woon- of verblijfplaats had.
- De dagvaarding, met daarin de ten laste gelegde strafbare feiten waarvan de verdachte in kwestie verdacht wordt en wordt vervolgd.
- Het strafblad (wanneer verdachte deze heeft), met daarop eerdere dagvaardingen, veroordelingen en ook geseponeerde zaken.

- Een reclasseringsrapport², met daarin een beschrijving en beoordeling van iemands persoonlijke omstandigheden en problematiek, beoordeling van het verloop van het hulpverleningstraject en contact via en met de reclassering. Daarnaast ook vaak adviezen ten aanzien van een passende straf voor de verdachte in kwestie.

Al met al kon er met dergelijke informatie in de strafdossiers een duidelijke selectie plaatsvinden op basis van de persoonlijke en sociale kenmerken van de verdachte.

Aangezien de strafdossiers vertrouwelijke en persoonlijke informatie bevatten, is er alvorens deze ingezien mochten worden een geheimhoudingsverklaring ondertekend, een VOG (verklaringen omtrent het gedrag) aangevraagd bij de gemeente en deze ingeleverd bij de afdeling P&O van de rechtbank. Hierna ben ik als onderzoeker voorgesteld op de griffies van de rechtbank waar de strafdossiers worden samengesteld en geordend per (politie)rechter waar ze worden aangebracht. De strafdossiers worden per datum/tijdstip en per (politie)rechter geordend in kasten op de griffies, waar de strafdossiers uit konden worden gepakt en ingezien. De strafdossiers op de griffies zijn in de eerste plaats bedoeld voor de betreffende rechters en griffiers om de zaken voor te bereiden. Gezien de vertrouwelijkheid van de informatie, was het niet toegestaan de strafdossiers te kopiëren of ergens anders dan op de betreffende griffie in te zien.

Over het algemeen kon er op veel medewerking worden gerekend van de administratieve medewerkers op de griffies indien er vragen waren over strafdossiers of bij gebruik van bepaalde, nog onbekende, 'juridische jargon' in de dossiers. Er waren voldoende strafdossiers voor handen die konden worden inzien voor het onderzoek. Uiteindelijk zijn er over de gehele periode 37 strafdossiers geselecteerd voor het onderzoek. Een deel daarvan (10) is uiteindelijk niet gebruikt voor het onderzoek. Zo waren een aantal strafzaken geannuleerd (7), omdat het OM toch besloten had de betreffende zaken, voor nog onbekende redenen, te seponeren. De laatste drie daarvan die niet bij het onderzoek betrokken konden worden, betroffen zaken die werden aangebracht bij de economische politierechter. Deze zaken zijn niet interessant voor mijn onderzoek, aangezien bij de economische politierechter per definitie alleen strafbare feiten worden aangebracht waar alleen geldboetes bij worden opgelegd. Voor dit onderzoek is het echter van belang dat bij een strafzaak de rechter in kwestie de mogelijkheid heeft te kunnen kiezen tussen meerdere strafsoorten en zodoende gevraagd kan worden naar de specifieke overwegingen voor de keuze voor het ene strafsoort boven het andere.

3.1.2 Observatie

Een volgende methode van dataverzameling die is gebruikt binnen dit onderzoek zijn observaties. Hierbij kan mijn rol in het observatieproces het beste getypeerd worden als een onderzoeker welke bepaalde activiteiten observeert en enige contacten onderhoudt met de deelnemers van die activiteiten (Braster, 2000). Zo zijn er voorafgaand aan de rechtszaak contacten onderhouden met de

² Niet alle strafdossiers hadden een reclasseringsrapport, omdat niet alle verdachten in aanmerking kwamen voor professionele hulpverlening of begeleiding vanuit de reclassering. Daarnaast waren er ook veel verdachten die hun afspraken bij de reclassering niet nakwamen, waardoor er uiteindelijk geen rapport kon worden opgesteld.

verdachten, (wanneer aanwezig) zijn of haar advocaat en na afloop met de rechter. De dataverzamelmethode van (participerende) observatie bestaat uit twee onderdelen: participeren en observatie. In de situatie van het bijwonen van strafzaken in dit onderzoek lag de nadruk overwegend, als niet volledig, op de tweede activiteit.

Op basis van het doornemen en inzien van strafdossiers zijn er een aantal voor het onderzoek interessante strafzaken geselecteerd, die vervolgens zijn bijgewoond. De dataverzamelmethode van observatie vond dus plaats in de rechtszaal tijdens de terechtzitting van de verdachte(n) voor de ten laste gelegde strafbare feiten. Aangezien alle rechtszaken (zowel die van de politierechter als die van de meervoudige strafkamer) openbaar zijn, konden deze zonder voorafgaande toestemming worden bijgewoond. Op basis van de informatie in de strafdossier kon er worden gezien bij welke rechter en op welke datum en welk tijdstip de betreffende rechtszaak plaatsvond. Alle zaken van het strafrecht vonden plaats op dezelfde verdieping van het zittingencomplex van de rechtbank. Bij aanvang van deze verdieping is er een balie met bodelogen, die je bij het noemen van het tijdstip en de zittende rechter, je de zaal konden wijzen waar de rechtszaak zou gaan plaatsvinden. Deze bodelogen konden er ook op wijzen als er zaken gewijzigd waren of ingetrokken.

Het verloop van de observatie vond als volgt plaats. Eerst diende je te melden bij de bodeloge voor de zaak of zitting³ die je wilde bijwonen. De betreffende verdachte werd bij aanvang van de rechtszaak als eerste opgeroepen en, wanneer aanwezig, ook de advocaat en/of tolk in geval van een niet-Nederlands sprekende verdachte. Hierna mochten de belangstellenden de rechtszaal betreden, waaronder ik als onderzoeker. In elke rechtszaal waren er achterin stoelen geplaatst waar belangstellenden (zoals pers, studenten, scholieren etc.) of belanghebbenden (zoals familieleden, vrienden, getuigen of benadeelden/slachtoffers) konden plaatsnemen. Wanneer de rechter zijn vonnis had uitgesproken was de zaak ten einde en verliet(en) de verdachte(n) met of zonder advocaat en/of tolk de rechtszaal. Hierna had ik als onderzoeker eventueel de mogelijkheid de rechter kort aan te spreken om mijzelf voor te stellen en de reden van mijn aanwezigheid kenbaar te maken. Vaak was er ook nog ruimte voor mij om enkele toelichtingen aan de rechter te vragen omtrent de rechtszaak.

Tijdens de observaties zijn er gedetailleerde notities genomen. Voor het noteren tijdens de observaties heb ik gebruik gemaakt van vooraf opgestelde thema's. Deze nam ik als specifieke en sturende aandachtspunten tijdens de observaties en het noteren. De thema's waren opgesteld aan de hand van de probleemstelling van het onderzoek, namelijk welke informatie is relevant voor het kunnen beantwoorden van de onderzoeksvragen. De volgende thema's zijn voorafgaand aan het onderzoek opgesteld:

- Welke persoonlijke en/of sociale kenmerken van de verdachte worden genoemd door de rechter bij zijn of haar strafoverweging (in het specifiek het strafsoort dat wordt opgelegd)?
- Hoe wordt de verdachte getypeerd door de rechter ((on)verbeterlijkheid van de verdachte)?
- Welk strafsoort wordt er opgelegd, motivatie hiervoor?
- Welke persoonlijke en sociale kenmerken schrijft de verdachte zichzelf toe?
- Hoe typeert de verdachte zichzelf?
- Welke preferentie uit de verdachte voor een bepaald strafsoort?

³ Een zitting is een reeks opeenvolgende strafzaken bij dezelfde rechter.

Informatie op basis van de bovenstaande punten die niet naar voren kwam tijdens de observatie van de rechtszaak, kon worden aangesneden tijdens de interviews.

3.1.3 Halfgestructureerd interview

Als laatste en belangrijkste dataverzamelmethode van dit onderzoek heb ik gebruik gemaakt van het halfgestructureerde interview. Dit is de meeste aangewezen methode om tot een goede en verantwoorde beantwoording te komen van de probleemstelling van dit onderzoek. Hierbij kunnen namelijk de achterliggende overwegingen bij de keuze van rechters en de preferenties van de verdachten voor een bepaald strafsoort worden blootgelegd, welke alleen het beste kunnen worden doorgedraaid door het aangaan van een persoonlijke vraaggesprek. Hierbij kan er namelijk doorgevraagd worden en recht worden gedaan aan een zo volledig en gedetailleerd mogelijke weergave van het subjectieve gezichtspunt van de respondent. Alleen op dergelijke wijze kunnen de keuzes van de rechters en de preferenties van de verdachte voor een bepaald strafsoort zo goed mogelijk begrepen worden. Als gevolg is er belang gehecht aan een zo min mogelijke sturing of beïnvloeding ten aanzien van de beantwoording van de vragen door de interviewer, waarbij persoonlijke uitingen en meningen van de interviewer ten aanzien van de onderwerpen of het stellen van suggestieve vragen zo goed als mogelijk zijn vermeden.

Interviews met de rechters

Naar aanleiding van Beyens en Vanhamme (2008) en Beyens (2000) is er voorafgaand aan de interviews bij rechters stilgestaan bij het feit dat *'de rechter in de eerste plaats een 'praktijkmens' is, die hoofdzakelijk denkt in termen van concrete zaken'* (Beyens en Vanhamme, 2008: 352). Vanuit hieruit is er gekozen om vragen te stellen aan de hand van concrete zaken en niet in algemene zin. Dit sluit tevens goed aan bij de eerdere observaties van de rechtszaken, welke konden dienen als input voor het interview. Ten eerste zijn de zaken gebruikt die eerder waren geobserveerd bij de rechter in kwestie en ten tweede (wanneer er maar een enkele zaak was bijgewoond bij de rechter) andere interessante zaken die waren bijgewoond bij een collega-rechter⁴. Aangezien rechters, vooral bij de politierechterzittingen, velen zittingen hebben per dag en een zitting vaak wel tientallen uiteenlopende strafzaken kan bevatten, is ervoor gekozen de bijgewoonde zaken te beschrijven aan de hand van een kort en bondig verhaal op maximaal een A-4'tje. Hierdoor kon de rechter voorafgaand aan het stellen van de vragen ten aanzien van de concrete zaak, het geheugen opfrissen. In vrijwel alle gevallen kon de betreffende rechter de zaak weer helder voor de geest halen aan de hand van deze korte beschrijving. Van de zaken van collega-rechters is tevens een beschrijving gegeven in de vorm van een kort verhaal en deze voorafgaand aan de bevraging erover, voorgelegd aan de rechter. Geen enkele rechter had er problemen mee een zaak te beoordelen van een collega-rechter (en dus in het gemis van een compleet strafdossier en het zien van de verdachte in levende

⁴ Dit betroffen altijd reële, eerder geobserveerde zaken om zoveel mogelijk recht te doen aan de juridische praktijk van de rechter in kwestie. In onderzoek van Beyens (2000) is gekozen voor het voorleggen van fictieve zaken, welke weliswaar waren gereconstrueerd door een strafrechtsspecialist om ook zoveel mogelijk recht te doen aan de juridische praktijk.

lijve) en tevens tot een 'uitspraak' daarover te komen. De volgende punten waren in de korte verhalen van de zaken beschreven:

- Een gedetailleerde beschrijving van de strafbare feiten die ten laste waren gelegd aan de verdachte(n), alsmede de (verlichtende of verzwarende) omstandigheden daarvan⁵
- De persoonlijke en sociale kenmerken van de verdachte(n) op basis van strafdossier(s) en zoals die naar voren kwamen tijdens de terechtzitting⁶
- De proceshouding van de verdachte(n) tijdens de terechtzitting

Om recht te doen aan de subjectieve gezichtspunten van de respondenten onder de rechters, is er voor een halfgestructureerde aanpak van het interview gekozen. Hierbij was er geen sprake van vooraf opgestelde concrete vragen, maar van een aantal topics/aandachtpunten die richtingsgevend waren voor het interview. Er is geprobeerd globaal vast te houden aan de volgorde van de topics, omdat het ene topic ingrijpt op het andere/ de volgende. Door te beginnen met een meer algemene vraag ten aanzien van het topic kon daarop voortbouwend meer specifiek doorgevraagd worden ten aanzien van de concrete voorgelegde cases (strafzaken). De volgende gesprekstopics zijn binnen de interviews met rechters gebruikt. Deze zijn gaandeweg het onderzoeksproces niet meer bijgesteld. De topics zijn afgeleid uit de probleemstelling van het onderzoek.

- Het overwogen strafsoort in de betreffende case
- Waarom de andere strafsoorten minder passend zouden zijn
- De invloed van persoonlijke en sociale kenmerken van de verdachte in die keuze
- Algemene beoordeling/typering van de persoon van de verdachte
- De invloed van persoonlijk en sociale kenmerken van de verdachte in die beoordeling/typering

Naast deze gesprekstopics aan de hand van de concrete cases, heb ik ook een aantal (aanvullende) algemene vragen gesteld. De topics hiervan betroffen de volgende:

- Hoe de rechter aankijkt tegen de invloed/effecten/gevolgen van de strafsoorten voor de verdachte

Elk interview is gestart met een korte introductie van de interviewer en het onderzoek binnen de rechtbank. Hierbij is nadrukkelijk kenbaar gemaakt dat voor dit onderzoek toestemming is verkregen van de president van de rechtbank en daarvoor een geheimhoudingsverklaring is ondertekend. Tevens is verteld dat er geen namen (van zowel de rechter als de verdachte(n)) worden genoemd in het onderzoek en alles strikt anoniem en vertrouwelijk wordt behandeld, ook tussen collega-rechters onderling. Tijdens de interviews zijn notities genomen en direct na afloop is (mede aan de hand van de notities) het verloop van het interview zo gedetailleerd mogelijk uitgeschreven. In totaal zijn 11 interviews afgenomen onder 10 verschillende rechters. Een benaderde rechter heeft geweigerd mee te werken aan het onderzoek, aangezien hij geen verdere informatie over de zaak dan wel de verdachte buiten de rechtszaak om wenste te delen. Een andere rechter heb ik twee maal geïnterviewd, omdat er de eerste keer wegens tijdsgebrek niet alle belangrijke vragen beantwoord konden worden. Aanvankelijk werd er een uur uitgetrokken voor elk van de interviews. Dit bleek

⁵ Aangezien alle zaken van de enkelvoudige strafkamer waren, waren deze per definitie niet complex, maar eerder eenvoudig van aard en daarom kon de gedetailleerde beschrijving van het ten laste gelegde beperkt blijven.

⁶ Het hebben van werk, partner en kinderen staat bijvoorbeeld niet altijd vermeld in het strafdossier (tenzij sprake van een reclasseringsrapport). Tijdens de zitting wordt dit vrijwel altijd (kort) besproken.

echter doorgaans onvoldoende te zijn om alle topics te behandelen en hebben de gesprekken uiteindelijk gemiddeld anderhalf uur geduurd.

Interviews met de verdachten

Omdat de interviews met de verdachten direct na afloop van de terechtzitting plaatsvonden, was het niet nodig de betreffende case alvorens het vraaggesprek, zoals bij de interviews met de rechters, in een kort en bondig verhaal uit te typen. Uiteraard was daar verder ook geen mogelijkheid toe. Daarnaast zullen verdachten de betreffende rechtszaak ook gemakkelijker voor de geest kunnen halen, aangezien zij doorgaans niet met meerdere cases in een korte tijd te maken krijgen, zoals wel de dagelijkse praktijk is voor rechters.

Bij de interviews met verdachten is er, net als bij de rechters, gekozen voor een halfgestructureerde aanpak, waarbij werd gepoogd zoveel mogelijk recht te doen aan de subjectieve gezichtspunten van de verdachten ten aanzien van hun preferentie voor een strafsoort bij de betreffende zaak. Ook hier is gebruik gemaakt van een aantal algemene topics die gedurende het vraaggesprek zijn geconcretiseerd naar de specifieke strafzaak van de verdachte in kwestie. De volgende gesprektopics zijn voorafgaand aan de interviews met verdachten opgesteld:

- De algemene indruk van het verloop van de strafzaak
- Het zelfbeeld van de verdachte
- De persoonlijke perceptie/mening over het strafsoort dat is opgelegd
- De preferentie voor een bepaald strafsoort en waarom

Bij het aanspreken van de verdachte na afloop van de terechtzitting is er begonnen met een korte kennismaking van de interviewer (als onderzoeker) en het onderzoek in algemene zin. Daarna is er toestemming gevraagd mee te willen werken aan het onderzoek aan de hand van een (kort) vraaggesprek betreffende de zaak en verteld wat het algemene doel was van het gesprek voor het onderzoek. Hierbij is naar de verdachte benadrukt dat alle verkregen (persoonlijke) informatie strikt vertrouwelijk zal worden behandeld en er geen namen zullen worden genoemd. Ook is gezegd dat ik als onderzoeker een volledig onafhankelijke partij ben binnen de rechtbank en dingen die door de betreffende verdachte gezegd worden geen enkele verdere (juridische) consequenties zal hebben voor de verdachte. Gedurende de vraaggesprekken met de verdachten zijn er notities genomen en deze zijn na afloop van het gesprek nog op de rechtbank zo gedetailleerd mogelijk uitgeschreven.

In totaal is bij 14 van de 27 bijgewoonde cases (strafzaken) gelukt de verdachte(n) van de betreffende cases mee laten werken aan het onderzoek door het aangaan van een persoonlijk vraaggesprek. Bij 13 cases is dit niet gelukt, vanwege uiteenlopende redenen. Ten eerste waren er een aantal cases waarbij de betreffende verdachten (cases 10, 23, 13 en 25) niet of onvoldoende Nederlands beheersten om een dergelijke vraaggesprek mee aan te kunnen gaan. Ten tweede waren er een tweetal cases (1 en 2) waarbij de betreffende verdachten ten tijde van de terechtzitting nog in voorlopige hechtenis verkeerden. Hierdoor werden ze onder begeleiding van politie door een aparte in- en uitgang in en uit de rechtszaal gebracht, waardoor het niet mogelijk was de verdachte voor of na de terechtzitting aan te spreken. Ten derde waren er verdachten van cases waarbij het door bepaalde psychiatrische problematiek of cognitieve beperking (cases 4, 5 en 24) vrijwel onmogelijk was een vraaggesprek voor het onderzoek mee aan te gaan. Dit werd dan ook doorgaans stellig door de aanwezige advocaten afgeraden. Ten vierde waren er verdachten van cases (cases 12 en 21) die

'simpelweg' weigerden aan het onderzoek mee te werken. Als laatste kon de verdachte van case 9 niet worden gesproken omdat haar familie die aanwezig was op de zitting dit weigerde en de verdachte van case 16 omdat alleen de gemachtigde advocaat met hem aanwezig was op de zitting. Uiteindelijk hebben de vraaggelassen met de verdachten minder lang geduurd dan bij de rechters en duurde deze gemiddeld zo'n half uur. Onderling varieerde de vraaggelassen tussen de 15 minuten en driekwartier, afhankelijk van de mate van de gezindheid van de betreffende verdachte om mee te werken aan het onderzoek en de tijd die ze nog beschikbaar hadden na afloop van de terechtzitting alvorens ze weer weg moesten voor andere afspraken.

3.1.4 Triangulatie van dataverzamelingmethoden

Binnen dit onderzoek is gebruikt gemaakt van drie verschillende dataverzamelingmethoden, namelijk documentenanalyse, observaties en diepte-interviews. De keuze hiervoor is niet willekeurig, maar noodzakelijk geweest voor het verzamelen van juiste en zo compleet mogelijke data voor het onderzoek. Op het niveau van de individuele case is er dan ook een vaste volgorde gehanteerd ten aanzien van de drie gebruikte dataverzamelingmethoden. Deze kan als volgt kort beschreven worden. Ten eerste is er via documentenanalyse de voor het onderzoek interessante case geselecteerd. Ten tweede is de rechtszaak van deze geselecteerde case geobserveerd en als derde zijn er naar aanleiding van deze zaak interviews afgenomen met zowel de betreffende verdachte(n) als de rechter, al is het niet bij alle geobserveerde cases gelukt de rechter en/of de verdachte te interviewen.

De drie methoden van dataverzameling volgde elkaar niet alleen op, maar grepen ook gedurende het proces op elkaar in en vulden elkaar aan. Zo kon aan de hand van de documentenanalyse van het strafdossier van de individuele case, de betreffende verdachte beter worden benaderd voor aanvang van de rechtszaak met een verzoek voor een vraaggelassen na afloop van de zaak. In het dossier stond ten eerste de naam, waarmee de verdachte kon worden aangesproken en kon worden geverifieerd dat het hier om de juiste persoon ging. Ten tweede stonden er in het dossier veel persoonsgegevens (zoals geslacht, leeftijd, etniciteit) waardoor de verdachte sneller en gemakkelijker herkend kon worden in de wachtruimte voor aanvang van de rechtszaak en zodoende aangesproken kon worden. Ook voor het kunnen bijwonen en observeren van de rechtszaak behorende tot de geselecteerde case, was alleen mogelijk door de documentenanalyse, aangezien daarin stond op welke datum en tijdstip en bij welke rechter de rechtszaak plaats zou vinden. Als laatste was de documentenanalyse van groot belang voor het kunnen benaderen van de betreffende rechter na afloop van de rechtszaak, aangezien alleen in het strafdossier de volledige naam van de rechter werd aangegeven. Zodoende kon de rechter via een informant binnen de rechtbank worden nagekomen en benaderd via een e-mail met het verzoek voor een interview.

De observatie van de rechtszaken en de interviews met betrekking tot deze rechtszaken met de betreffende verdachte(n) en rechter, grepen binnen dit onderzoek ook in belangrijke mate op elkaar in. Zo konden binnen het interview de bevindingen en de waarnemingen opgedaan tijdens de observatie van een rechtszaak worden uitgediept. Eveneens konden eventuele tegenstrijdigheden of onduidelijkheden tussen het interview en de observatie of gedurende de observatie worden

aangekaart en verhelderd om het beter te begrijpen. Al met al kunnen de eigen indrukken en waarnemingen van het verloop van de rechtszaak worden vergeleken met die van de rechter achteraf. Het interview diende als de meest belangrijke dataverzamelmethode binnen dit onderzoek, aangezien werd verwacht dat hier de meest betrouwbare informatie kon worden vergaard over de subjectieve gezichtspunten van de respondenten, aangezien tijdens de terechtzitting toch veel onder de oppervlakte blijft. De observatie diende ook min of meer als controle voor het interview, waarmee de rechter gedurende het interview kon worden geconfronteerd met eventuele tegenstrijdigheden of onduidelijkheden ten aanzien van de eigen observatie van de betreffende rechtszaak. Al met al diende de observatie als een noodzakelijke basis voor een vruchtbaar interview, waarmee de subjectieve gezichtspunten en beslissingsprocessen van de respondenten zo goed mogelijk begrepen konden worden.

3.1.5 Selectie van onderzoekseenheden

Cases die worden aangebracht bij de politierechter (enkelvoudige strafkamer)

Binnen dit onderzoek zijn ten eerste alleen cases geselecteerd die werden aangebracht en afgehandeld bij de enkelvoudige strafkamer (politierechter). De keuze hiervoor is driedelig. Ten eerste krijgt de politierechter het meest te maken met zaken waarvoor in principe alle strafsoorten kunnen worden overwogen. Zo worden er daar bijvoorbeeld per definitie geen meervoudige moordzaken afgehandeld waarvoor het opleggen van een boete of werkstraf als zeer onwaarschijnlijk kan worden beschouwd. Er is dus genoeg variatie te verwachten in de straftoemeting naar strafsoort. De zaken die door het OM bij de politierechter worden aangebracht zijn daarnaast overwegend qua ernst en bewijslast relatief eenvoudig te noemen en waarbij het OM niet van plan is een langere gevangenisstraf dan 12 maanden te eisen, dat is daarnaast ook de maximumstraf die de politierechter mag opleggen. In deze zin krijgt de politierechter enerzijds te maken met relatief lichte delicten, waarvoor in principe niet meer dan een (lage) boete kan worden gegeven, en anderzijds met delicten waarvoor het strafsoort niet duidelijk is vast te stellen van te voren (Kannegieter, 1994: 47). Binnen dit onderzoek zijn juist die cases die vallen binnen die laatste categorie het meest interessant, aangezien hier de meeste variatie is te verwachten tussen de strafsoorten en rechters in principe de mogelijkheid hebben alle strafsoorten op te leggen.

Ten tweede is gekozen voor de politierechter in dit onderzoek, omdat hij of zij alleen beslist over de te op te leggen straf in tegenstelling tot de meervoudige strafkamer waar drie rechters gezamenlijk tot deze beslissing dienen te komen. Dit vergemakkelijkt de dataverzameling aanzienlijk, aangezien er bij de observatie van een rechtszaak maar één rechter gevolgd hoeft te worden in plaats van drie alsmede de interacties daartussen bij de meervoudige strafkamer. Daarnaast hoeft er maar één rechter geïnterviewd te worden in plaats van drie, waardoor we niet de kans lopen dat we te maken krijgen met tegenstrijdige overwegingen van de drie rechters bij de keuze voor een bepaald soort straf bij de betreffende rechtszaak, dit zou de complexiteit van het onderzoek aanzienlijk vergroten.

Een derde een laatste overweging voor de keuze voor de enkelvoudige strafkamer is dat de politierechter direct aan het einde van de terechtzitting bepaalt welke straf zal worden opgelegd aan de betreffende verdachte. Bij de meervoudige strafkamer vindt het tot stand komen van het vonnis

achter gesloten deuren plaats in raadkameroverleg en volgt het vonnis in de regel pas veertien dagen na de zitting (Kannegieter, 1994). Onderzoek naar zaken die in de meervoudige strafkamer worden aangebracht zouden voor meer vertraging zorgen in het onderzoek.

Theoretische selectie van onderzoekseenheden

Tabel 3.1 (In)congruentie beeld dat de rechter heeft van de verdachte en zelfbeeld van de verdachte

		<i>Beeld van de rechter over de verdachte: Verbeterlijk?</i>	
		<i>Ja</i>	<i>Nee</i>
<i>Zelfbeeld van de verdachte: Verbeterlijk?</i>	<i>Ja</i>	Congruent	Incongruent
	<i>Nee</i>	Incongruent	Congruent

De selectie van cases binnen dit onderzoek is theoretische gestuurd en heeft zo plaatsgevonden dat er de meeste spreiding kan worden verwacht over alle vier de cellen van bovenstaande tabel 3.1. Zodoende is er op gelet dat de cases variëren naar de achtergrondkenmerken van de verdachten (persoonlijke en sociale kenmerken die in de theorie in verband worden gebracht met tekenen van (geen) hoop en spijt). Hierdoor wordt er verwacht dat er cases zijn geselecteerd waarbij de rechters de verdachten zowel verbeterlijk (met tekenen van hoop en spijt) als onverbeterlijk (met enkel tekenen van geen hoop en spijt) beschouwen. Ook op basis van de theorie betreffende de preferenties en het zelfbeeld van verdachten, kan er variatie worden verwacht in hoeverre verdachten zich wel of niet als verbeterlijk beschouwen. Deze theoretische selectie voor een zo groot mogelijke variatie van achtergrondkenmerken, heeft plaatsgevonden gedurende de documentenanalyse op basis van de achtergrondkenmerken die naar vormen kwamen in de strafdossiers van verdachten.

3.2 Onderzoekspopulatie

In deze paragraaf zal ten eerste een overzicht worden gegeven van de onderzochte cases, op welke verdachte(n) deze betrekking had(den) en bij welke rechter deze zijn aangebracht. Ten tweede zal er een beschrijving worden gegeven van de onderzoekspopulatie. Deze heeft betrekking op de geselecteerde cases (strafzaken) en de bijbehorende verdachte(n) binnen die cases. De cases zullen

worden beschreven naar aard van het delict en de betreffende verdachten naar de persoonlijke en sociale kenmerken zoals die naar voren zijn gekomen op basis van de strafdossier (en daarnaast zo nu en dan ook gedurende de observaties).

3.2.1 Cases met bijbehorende verdachten en rechters

In tabel 3.2 wordt een overzicht gegeven van de onderzochte cases in dit onderzoek en de bijbehorende verdachten en rechters in kwestie.

Tabel 3.2 Cases en bijbehorende verdachten en rechters

<i>Case (plus bijbehorende verdachte(n))</i>	<i>Rechter</i>
Cases 1 (verdachte 1) en 6 (verdachte 6)	Rechter A
Case 7 (verdachten 7 en 8)	Rechter B
Cases 5 (verdachte 5), 10 (verdachten 11 t/m 14), 12 (verdachte 16), 15(verdachten 19 en 20), 17 (verdachte 22), 20 (verdachte 25)	Rechter C
Cases 8 (verdachte 9), 18 (verdachte 23), 22 (verdachte 27), 24 (verdachte 29), 26 (verdachte 31), 27 (verdachten 32 en 33)	Rechter D
Cases 2(verdachte 2), 13 (verdachte 17), 14 (verdachte 18), 23 (verdachte 28)	Rechter T
-	Rechter F
Case 25 (verdachte 30)	Rechter G
Case 19 (verdachte 24)	Rechter H
Case 9 (verdachte 10)	Rechter X
Cases 4 (verdachte 4), 16 (verdachte 21), 21 (verdachte 26)	Rechter Y
Case 11 (verdachte 15)	Rechter K
Case 3 (verdachte 3)	Rechter Z

De 27 cases die uiteindelijk zijn betrokken binnen dit onderzoek hadden betrekking op in totaal 44 respondenten, waarvan 33 verdachten (sommige cases betroffen namelijk meerdere verdachten) en 11 rechters.

3.2.2 Aard van de onderzochte cases

Voor dit onderzoek zijn in totaal 27 cases (strafzaken) onderzocht. Deze strafzaken betroffen uiteenlopende delicten, waaronder 5 geweldsdelicten, 8 vermogensdelicten, 4 bedreigingen, 5 vernielingen, een maal rijden onder invloed (verkeersdelicten), 3 drugsdelicten en een maal belediging. Aangezien het hier slechts bij algemene categorieën van typen delicten blijft, wil ik

hieronder een meer uitgebreide beschrijving geven van een voorbeeld uit elk van de categorieën uit mijn onderzoek om een duidelijker beeld te scheppen om wat voor soort delicten het precies kan gaan in de praktijk.

Tabel 3.3 Aantal cases naar aard van delict

<i>Aard delict</i>	<i>Aantal</i>
Gewelddelicten	5
Vermogensdelicten	8
Bedreiging	4
Vernieling	5
Verkeersdelicten	1
Drugsdelicten	3
Belediging	1
<i>Totaal</i>	27

Allereerst een beschrijving van een vermogensdelict. Deze strafzaak betrof een 35-jarige Poolse vrouw, die verdacht werd van winkeldiefstal van aantal modeartikelen bij de C&A en de V&D in Rotterdam. In eerste instantie was zij naar het winkelcentrum gegaan om te gaan winkelen en haar artikelen af te rekenen. Zo was ze, voor ze besloot te gaan stelen, eerst langs de H&M geweest en heeft daar diverse kledingsartikelen gekocht. Daarna is ze echter op dievenpad gegaan om vervolgens bij de V&D sieraden en een zonnebril te gaan stelen en daarna bij de C&A verschillende kledingsartikelen. Uiteindelijk is ze daar opgemerkt door een beveiliging, aangehouden en meegenomen naar het politiebureau waar ze twee dagen in voorlopige hechtenis heeft gezeten.

De tweede delictcategorie betrof een gewelddelict. Verdachte in deze zaak was een 31-jarige man die een mishandeling van zijn vriendin ten laste gelegd kreeg. Na een avondje uit naar een voetbalwedstrijd en het café had het stel onderweg naar huis, onder invloed van alcohol en cocaïne, ruzie gekregen in de auto. Eenmaal thuis is de situatie geëscaleerd en heeft de man de vrouw in blinde woede ernstig toegetakeld in haar gezicht. De vrouw heeft toen de politie gebeld om aangifte te doen van de mishandeling, waarbij de man is aangehouden en er bij de vrouw (letsel)foto's zijn gemaakt voor het proces verbaal. Later wilde de vrouw uit spijt voor wat ze had gedaan haar aangifte intrekken, maar de man is uiteindelijk toch vervolgd voor het huiselijk geweld.

Ten derde een beschrijving betreffende een bedreigingdelict. Hierbij ging het om een man van rond de 20 jaar welke werkzaam was als toiletmeneer bij een restaurant. De man werd door zijn baas op staande voet ontslagen toen deze er achter kwam dat hij er een gewoonte van maakte vrouwelijke toiletbezoekers naar telefoonnummers te vragen in een poging ze te versieren. De man werd hier erg boos om, verloor zijn zelfbeheersing en zei tegen zijn baas: 'Ik krijg jou nog wel, want ik ken maffia!' en spuugde op de kleding van zijn baas.

Ten vierde een beschrijving van een vernielingsdelict. Het betrof hierbij een tweetal jongemannen van beide 24 jaar welke samen naar een bekerfinale waren geweest tussen Feyenoord en Ajax. Hun thuisclub Feyenoord verloor uiteindelijk en dit zorgde voor veel gevoelens van frustratie en agressie bij de mannen. Uiteindelijk hebben ze deze gevoelens geuit door een tweetal ruiten in te

gooien bij een politiebureau. Daar zijn ze op heterdaad gepakt en hebben ze een dag en een nacht in een cel moeten doorbrengen.

Als vijfde een beschrijving van een drugsdelict. Het betrof hierbij een 20-jarige man welke verdacht werd van het verkopen van cocaïne aan bewoners van een GGZ Bouman instelling. Dit is een instelling waar mensen met een drugsverslaving terecht kunnen voor professionele hulpverlening voor hun drugsproblematiek. De man is op gepakt kunnen worden, omdat er bij de politie een aantal meldingen waren binnen gekomen over een drugsdealer in de omgeving van de Bouman instelling, die algemeen bekend stond als 'Bigga' (de verdachte).

Ten zesde wil ik hier een beschrijving geven van een case uit de delictcategorie verkeersdelicten. Het betrof hierbij een 43-jarige Dominicaanse man welke verdacht werd van rijden onder invloed, het rijden tegen een verkeersbord en vervolgens het verlaten van het plaats delict zonder eerst te wachten op de politie (wat ook een strafbaar feit is). Uiteindelijk is de man wandelend op een weg in de omgeving door de politie aangehouden en meegenomen naar het bureau. Zelf verklaarde hij niet te veel gedronken te hebben en alleen het plaats delict te hebben verlaten om naar huis te gaan om een ticket te regelen naar de Dominicaanse Republiek aangezien zijn vader was overleden. Zijn bijrijdster ontkracht zijn verhaal echter en dat hij de plaats van het ongeval verliet om de politie te ontvluchten.

Als laatste een beschrijving van een case welke valt onder de delictcategorie van beledigingen. Het betrof hierbij een 27-jarige man die verdachte werd van het negeren van vorderingen van de politie om afstand te nemen en het vervolgens beledigen van de politie. De reden voor het (verbale) agressieve gedrag van de verdachte was het onbegrip voor de gewelddadige inval die werd gedaan bij zijn zus.

3.2.3 Persoonlijke en sociale kenmerken van de verdachten

Binnen dit onderzoek zijn in totaal 27 cases (strafzaken) onderzocht welke betrekking hadden op (in totaal) 33 verdachten (zie onderstaande tabel 3.4). Één strafzaak kan namelijk meerdere verdachten bevatten, die dan veelal voor hetzelfde ten laste gelegde terecht staan. De verdachten in het onderzoek zijn gecategoriseerd op de verschillende persoonlijke en sociale kenmerken welke tevens in de literatuur worden gezien als daderkenmerken die de rechters zouden interpreteren in termen van tekenen van hoop en spijt.

Tabel 3.4 Persoonlijke en sociale kenmerken van de verdachten

<i>Persoonlijke en sociale kenmerken van de verdachten</i>		
<i>Geslacht</i>	Man 28	Vrouw 5
<i>Partnerrelatie</i>	Alleenstaand 20	Relatie 13
<i>Ouderschap</i>	Geen kinderen 19	Kinderen 14
<i>Arbeidsmarktpositie</i>	Werkloos 13	Werkend 20
<i>Sociaal economische status</i>	Laag 31	Hoog/ midden 2
<i>Strafrechtelijk verleden</i>	Recidivist 16	First offender 17
<i>Nationaliteit</i>	Allochtoon 19	Autochtoon 14

De onderscheiden persoonlijke en sociale kenmerken (daderkenmerken) waarop de verdachten in het onderzoek zijn gecategoriseerd zijn: geslacht, partnerrelatie, ouderschap, arbeidsmarktpositie, sociaal economische status, strafrechtelijk verleden en nationaliteit. Deze categorisering heeft plaatsgevonden op basis van de kenmerken die naar voren kwamen in de strafdossiers van de verdachten, maar ook gedurende de terechtzitting.

In tabel 3.4 is te zien dat van alle verdachten binnen dit onderzoek er 27 man waren en 5 vrouw; 20 verdachten waren alleenstaand en 13 zaten in een relatie; 19 hadden geen kinderen en de overige 14 was wel ouder; 13 verdachten zaten ten tijde van de rechtszaak zonder werk en 20 hadden wel werk; het merendeel (31 verdachte) hadden een lage SES en slechts 2 een hoge; van alle verdachten hadden 16 eerdere veroordelingen met betrekking tot het strafrecht en waren 17 first offender; 19 hoorde tot een allochtone minderheid en 14 waren autochtoon.

3.3 Methodes van data-analyse

Richtinggevende concepten

Om antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvragen van dit onderzoek, is er bij de analyse van het verzamelde kwalitatieve materiaal uit de observaties tijdens terechtzittingen en de interviews met de respondenten onder de rechters en verdachten gebruik gemaakt van richtinggevende concepten uit de reeds bestaande literatuur hieromtrent. Zodoende vond er aan de hand van deze concepten een kwalitatieve analyse plaats, waarbij er voorafgaand aan de analyse van de verzamelde data naar aanleiding van de verwachtingen op basis van de literatuur een aantal sturende hypothesen zijn geformuleerd.

Ten aanzien van de eerste onderzoeksvraag omtrent de overwegingen van rechters is het kwalitatieve datamateriaal gereduceerd en geordend door gebruik te maken van een codeerschema. Dit codeerschema is opgesteld aan de hand van de richtinggevende concepten hieromtrent uit de literatuur. De belangrijkste labels in dit codeerschema waren in termen van de persoonlijke en sociale kenmerken van de verdachten en de tekenen van (geen) hoop en spijt die door rechters daadwerkelijk werden genoemd bij hun keuze tussen strafsoorten. Zodoende werden de cases hierop gescoord en voor welk strafsoort er uiteindelijk is gekozen bij de betreffende cases. Ten aanzien van de tweede en derde onderzoeksvraag omtrent de (in)congruentie tussen het gekozen strafsoort van de rechter en het geprefereerde strafsoort van de verdachte, is tevens het datamateriaal gereduceerd en geordend door gebruik te maken van richtinggevende concepten uit de literatuur, waarbij het materiaal is gelabeld op het (zelf)beeld van de verdachte, strafsoort preferentie en alsmede de (in)congruentie met het beeld dat de rechter heeft van de verdachte in kwestie als het uiteindelijk gekozen strafsoort.

Uitkomsten uit dit proces van het scoren van de onderzochte cases, zijn vervolgens ondergebracht in een schema om structuur en overzicht aan te brengen in de gevonden verbanden. Deze verbanden konden vervolgens worden getoetst aan de vooraf opgestelde hypothesen ten aanzien van de verwachtingen op basis van de literatuur.

Bij het categoriseren en scoren van de onderzochte cases is er tegen het volgende probleem aangelopen, welke leidde tot een cruciale aanpassing van de aanpak van het analyseproces. In eerste instantie was er ten aanzien van de beantwoording van de eerste onderzoeksvraag gescoord op de persoonlijke en sociale kenmerken en de tekenen van (geen) hoop en spijt van de verdachten op basis van kenmerken uit de strafdossiers. Gedurende de analyse van de data is echter gebleken dat deze kunnen afwijken in de daadwerkelijke overwegingen van de rechters bij deze cases en dus geen goede reflectie gaven in hoe rechters de verdachten typeerden. Zodoende is er binnen dit onderzoek voor gekozen de cases te categoriseren op basis van de daadwerkelijk door de rechter genoemde persoonlijke en sociale kenmerken en de tekenen van (geen) hoop en spijt gedurende de observaties en interviews in plaats van de dossierkenmerken.

4 Overwegingen van rechters bij de keuze tussen strafsoorten

In dit hoofdstuk zal de eerste onderzoeksvraag van deze studie, *“Welke overwegingen hanteren rechters bij hun keuze tussen strafsoorten?”*, beantwoord worden. Ten eerste wordt gesteld dat rechters de gevangenisstraf als negatief referentiepunt nemen en welke hypothesen er naar aanleiding daarvan kunnen worden geformuleerd. Vervolgens zal in de tweede paragraaf de overwegingen van rechters besproken worden bij cases met enkel tekenen van geen hoop en spijt. In de derde paragraaf volgen de overwegingen van rechters bij cases met tekenen van hoop en spijt bij hun keuze tussen strafsoorten. In de vierde paragraaf zullen de nuanceringen op de literatuur ten aanzien van de keuze tussen strafsoorten besproken worden. Als laatste zal in de vijfde paragraaf de alternatieve factoren op de theorie aan bod komen.

4.1 Gevangenisstraf als negatief referentiepunt

Bij de analyse van de data is er uitgegaan van de assumptie dat rechters de gevangenisstraf als negatief referentiepunt nemen in hun overwegingen bij de keuze tussen strafsoorten en deze zoveel mogelijk willen vermijden, vanwege de schadelijke effecten ervan en belangrijke strafdoelen (zoals preventie en resocialisatie) er niet mee worden bereikt. Pas wanneer er door rechters bij de verdachten enkel tekenen van geen hoop en spijt worden gezien, zal er gekozen worden voor een gevangenisstraf. In deze paragraaf wil ik laten zien dat rechters van de onderzochte cases de gevangenisstraf inderdaad nemen als negatief referentiepunt bij hun overwegingen bij de keuze tussen strafsoorten en deze alleen willen opleggen wanneer er geen enkel sprankje hoop meer wordt gezien.

“Een gevangenisstraf zal de persoonlijke situatie er niet beter op maken. Mensen lopen het risico hun baan te verliezen, hypotheek niet meer te kunnen betalen en weer bij ‘nul’ te moeten beginnen. [...] Uit onderzoek is gebleken dat er geen preventieve werking uitgaat van een gevangenisstraf [...] het brengt schadelijke effecten met zich mee”, (rechter T). Ook rechter C is het hier mee eens: *“Ik ben er zeker van bewust dat mensen niet beter uit de gevangenis komen”*. Al met al zou een gevangenisstraf volgens de betreffende rechters de kans op een verdere verslechtering van leefomstandigheden en de kans op recidive alleen maar vergroten en dat is nu juist wat ze het liefst willen voorkomen. *“Wat je ten eerste hoopt te bereiken met straffen is dat iemand het niet nog een keer doet.”* (rechter C). Werkstraffen daarentegen zou volgens rechter T effectiever zijn bij het behalen van de belangrijke strafdoelen, doordat er minder schadelijke effecten bij zouden komen kijken.

Daarnaast is uit het onderzoek gebleken dat in overeenstemming met de verwachting, rechters alleen willen kiezen voor een gevangenisstraf wanneer *“het echt niet anders kan”* (rechter B) en er geen hoop meer wordt gezien bij de verdachten. Zo gaf rechter B aan dat wanneer er bij een verdachte geen hoop meer is op verbetering en diegene meerdere kansen heeft gehad en/of hulpverleningstrajecten heeft doorlopen welke keer op keer niet mochten baten, er geen andere optie meer wordt gezien dan een gevangenisstraf op te leggen. Voor hen worden de geanticiperde

negatieve onbedoelde gevolgen van de straf, in de zin van een significante verslechtering van persoonlijke en sociale omstandigheden, dan niet meer als onoverkomelijk gezien, omdat er wordt verwacht dat ze vroeg of laat toch weer in aanmerking zullen komen met justitie. Het besparen van hen voor een gevangenisstraf zou daar niets aan veranderen.

Voor verdachten die echter wel tekenen van hoop en spijt laten zien, en de rechters zodoende reële aanwijzingen en tekenen signaleren bij de verdachten dat ze zullen resocialiseren en niet meer recidiveren, worden de geanticiperde negatieve onbedoelde gevolgen van een gevangenisstraf wel als onoverkomelijk gezien. *“In eerste instantie wordt er bij de politierechter uitgegaan van een werkstraf, tenzij het echt niet anders kan”* (rechter T). Wanneer ‘het echt niet anders kan’ is volgens deze rechter doorgaans het geval bij verdachten die meerdere kansen hebben gehad, mislukte werkstraffen en toch telkens weer de fout in gaan. Het opleggen van een gevangenisstraf zou de stabiliserende omstandigheden die er nog zijn in het leven van de verdachte, zowel persoonlijk als sociaal, dermate kunnen verslechteren waardoor de kans wordt vergroot dat een dergelijk persoon alsnog zal recidiveren, dit is wat rechters volgens rechter T ten alle tijden willen vermijden.

Op basis van de assumptie dat rechters de gevangenisstraf als negatief referentiepunt nemen, kunnen de volgende twee hypothesen worden opgesteld, welke ook al eerder aan bod zijn geweest in hoofdstuk twee:

- *Indien er bij de verdachte tekenen van hoop en spijt worden gezien door de rechter, zal deze kiezen voor het opleggen van een werkstraf of boete.*
- *Indien er bij de verdachte enkel tekenen van geen hoop en spijt worden gezien door de rechter, zal deze kiezen voor het opleggen van een (onvoorwaardelijke) gevangenisstraf.*

4.2 Overwegingen van rechters bij de keuze voor een strafsoort bij cases met tekenen van geen hoop en spijt

Tabel 4.1 Genoemde daderfactoren door rechters in de overweging voor het strafsoort dat wordt opgelegd

Cases	Gevangenisstraf	Werkstraf of boete
<i>Tekenen van geen hoop en spijt</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Interne Attributieverantwoordelijkheden (N=2) - Negatieve onbedoelde consequenties gevangenisstraf overkomelijk (N=2) - Negatieve proceshouding (N=2) - Recidivist (N=2) - Alleenstaand, gemis stabiele 	- x

⁷ ‘N’ staat voor ‘het aantal cases/strafzaken’.

	partnerrelatie (N=1) - Werkloos, gemis stabiele arbeidspositie (N=1) (N ⁷ totaal = 2)	
<i>Tekenen van hoop en spijt</i>	- x	- Externe attributieverantwoordelijkhe den (N=11) - Negatieve onbedoelde consequenties gevangenisstraf onoverkomelijk (N=16) - Positieve proceshouding (N=12) - Werkend (N=13) - First offender (N=12) - Ouderschap (N=4) - (Stabiele) partnerrelatie (N=3) Overige genoemde tekenen van <i>geen</i> hoop en spijt: - Interne attributieverantwoordelijkhe den (N=5) - Negatieve proceshouding (N=8) - Recidivist (N=11) - Werkloos (N=1) (N totaal =25)

Cases uit mijn onderzoek met tekenen van geen hoop en spijt, hebben betrekking op die gevallen waarbij er door de rechter bij de overwegingen ten aanzien van de keuze voor het strafsoort enkel die factoren van de verdachte zijn genoemd die in de literatuur in verband worden gebracht met onverbeterlijkheid. Dat er in de betreffende cases gekozen is voor het opleggen van een (onvoorwaardelijke) gevangenisstraf, kan worden gezien als een bevestiging van de eerder beschreven hypothese, namelijk dat bij cases met enkel tekenen van geen hoop en spijt rechters zullen kiezen voor een gevangenisstraf. Zo zagen de rechters, door het hebben van enkel tekenen van geen hoop en spijt geen toegevoegde waarde meer om de betreffende verdachten te sparen voor schadelijke effecten van een gevangenisstraf. De rechters gingen er vanuit dat deze verdachten vroeg of laat toch weer zouden vervallen in criminaliteit en het sparen van hen voor een gevangenisstraf daar niets aan zou veranderen. De volgende factoren werden in de overwegingen van de rechters ten aanzien van het op te leggen strafsoort bij de cases met tekenen van geen hoop en spijt genoemd (zie ook tabel 4.1):

- Interne attributieverantwoordelijkheden

- Overkomelijke negatieve onbedoelde consequenties gevangenisstraf
- Negatieve proceshouding
- Recidive
- Alleenstaand/ gemis stabiele partnerrelatie
- Werkloos (en geen vooruitzicht op een vaste baan)

Interne attributieverantwoordelijkheden

De eerste case waar de interne attributieverantwoordelijkheden van de verdachte werden genoemd in de overwegingen van de rechter bij zijn keuze voor een gevangenisstraf, was case 1. Deze case betrof een 18-jarige man die verdachte werd van een diefstal in vereniging en een mishandeling. Het eerste feit had betrekking op een diefstal van een bestelbusje samen met vrienden, om daar vervolgen mee te gaan 'joyriden'. De verdachte had de sleutels van het busje op de bewuste avond in een café gestolen van de eigenaar, er was geen sprake van een vooropgezet plan. Verder leken de verdachte en vrienden van hem niet de intentie te hebben het busje zelf of iets daaruit te willen stelen. Het tweede feit had betrekking op het slaan van de vriendin van de verdachte op straat, dit werd gezien door twee stadswachters. Het zou hier volgens rechter A niet gaan om 'geïsoleerde' incidenten gaan, waarbij de verdachte vanwege bepaalde penibele (leef)omstandigheden op ongelukkige wijze in contact is gekomen met criminaliteit en er op dergelijke wijze nog begrip kon worden opgebracht voor het criminele handelen van de verdachte. Al met al werden de oorzaken van het criminele handelen van de verdachte door rechter A hoofdzakelijk intern gelegd, door het gemis van dergelijke externe omstandigheden. Al met al werden de toegeschreven interne attributieverantwoordelijkheden door rechter A geïnterpreteerd in termen van tekenen van geen spijt, omdat er geen externe omstandigheden aanwezig waren die het begaan van de strafbare feiten begrijpelijk kon maken voor hem.

Overkomelijke negatieve onbedoelde consequenties gevangenisstraf

Dat er bij de cases 1 en 2 gekozen is voor een gevangenisstraf, kan mede begrepen worden aan de hand dat de geanticiperde negatieve onbedoelde consequenties van de gevangenisstraf die door respectievelijk rechters A en T bij de verdachten als overkomelijk werden beschouwd. Waar case 1 betrekking op had, is hierboven kort beschreven. Case 2 had betrekking op een Portugese man van rond de 25 jaar die verdacht werd van diefstal van twee flessen parfum uit een warenhuis. Een strafbaar feit wat juridisch gezien niet veel voorstelt. Dat de negatieve onbedoelde consequenties van een gevangenisstraf bij beide heren door zowel rechter A als T als overkomelijk werden beschouwd, kwam in de eerste plaats doordat beide heren voor soortgelijke feiten al vaker waren veroordeeld, maar daar blijkbaar weinig lering uit hadden getrokken. Zodoende zagen zowel rechter A als T geen bezwaar een gevangenisstraf op te leggen, ondanks de schadelijke effecten die ervan uit zouden gaan. Eerder opgelegde werkstraffen hadden ze namelijk niet tot inkeer gebracht, dus betwijfelden zowel rechter A als T dat het dit maal wel het geval zou zijn.

Rechter A zag bij case 1 geen tekenen van hoop in het leven van de verdachte en dat deze zou resocialiseren in de toekomst. "*Alle ingrediënten zijn aanwezig in het leven van [verdachte case 1] om weer het criminele pad op te gaan*" (rechter A). Het opleggen van weer een werkstraf om de verdachte te sparen voor een gevangenisstraf met bijbehorende schadelijke effecten werd als nutteloos gezien, aangenomen werd dat verdachte vroeg of laat weer zou komen te vervallen in de

criminaliteit. “[Verdachte case 1] heeft in het verleden genoeg kansen gehad, eens houdt het op” (rechter A).

Negatieve proceshouding

Het hebben van een negatief gewaardeerde proceshouding werd door rechters A en T bij de cases 1 en 2 genoemd in hun overwegingen bij hun keuze voor een gevangenisstraf. Rechter A nam het de verdachte in case 1 kwalijk dat hij geen verantwoordelijkheid wilde nemen voor de mishandelende praktijken. Dit ondanks de verklaringen van twee stadswachters dat zij de verdachte zijn vriendin hebben zien slaan en duwen. De stadswachters konden volgens rechter A gezien worden als onafhankelijke partijen, waardoor hij niet twijfelde aan hun verhaal. Tegenover het tweede strafbare feit in de zaak liet de verdachte volgens rechter A te weinig blijken de ernst van het handelen in te zien, wat zou blijken uit een gemis van uitingen van spijt en schuld. Tevens probeerde verdachte van case 1 volgens rechter A de diefstal te bagatelliseren als zijnde een onschuldige ‘kwajongensstreek’. *“Wanneer verdachten hun daden proberen te externaliseren of bagatelliseren, dient er een steviger signaal uit te gaan van de straf”* (rechter A).

Uit de proceshouding van de verdachte zou volgens rechter A blijken dat hij *“te weinig de strafwaardigheid inziet van zijn handelen”*(rechter A). Dit gebrek aan inzicht in de ernst en strafwaardigheid van zijn handelen gaf volgens rechter A aan dat verdachte van case 1 geen lering had getrokken van zijn handelen en de kans op recidive als hoog werd geschat. *“[Verdachte case 1] geeft mij geen enkele reden meer waarom ik nog rekening met hem zou moeten houden”*(rechter A). Werkstraffen zouden volgens rechter A opgelegd worden om verdachten uit de gevangenis te houden, vanwege de vele bijkomstige schadelijke effecten. Bij verdachten waarbij echter geen hoop meer is op resocialisatie zou dit geen punt meer van overweging zijn volgens rechter A.

Uit de proceshouding van de verdachte van case 2 zou rechter T zich hebben gestoord aan het feit dat hij te veel ‘om zijn daden heen draaide’ en geen inzicht zou hebben in de ernst van zijn handelen, mede door zijn weinig schuldbewuste houding en een gebrek aan het tonen van gevoelens van spijt. Dit uitte zich volgens rechter T met name in het feit dat de verdachte van case 2 verklaarde de diefstal enkel te hebben gepleegd om hulp te krijgen voor zijn drugsverslaving. Dit zag de rechter als zeer onwaarschijnlijk en als een ‘slappe smoes’ om onder zijn verantwoordelijkheid voor het delict uit te kunnen komen. *“[Verdachte case 2] neemt het duidelijk niet serieus, dat is een slechte zaak.”* (rechter T). Zonder inzicht in de ernst van zijn criminele handelen en daar geen verantwoordelijkheid voor willen nemen, kan het gedrag volgens rechter T in de toekomst ook niet verbeterd worden.

Recidive

Bij de cases 1 en 2 werd de recidive van de verdachten door respectievelijk rechters A en T beschouwd als een van de meest belangrijke en doorslaggevende factoren in hun overwegingen voor de keuze voor een gevangenisstraf. Zo gaf rechter T aan dat een werkstraf of boete volgens hem gezien kon worden als een ‘instapstraf’ voor *first offenders*. Na meerdere misstappen echter zou de keuze voor een gevangenisstraf meer en meer onafwendbaar worden. Als de verdachte een blanco strafblad heeft is er bij rechters nog hoop dat het wellicht bij een eenmalige misstap zal blijven en verdient de verdachte ook een tweede kans. Hoe meer eerdere veroordelingen er echter zijn voor

een soortgelijk feit, hoe minder het vertrouwen zal zijn van de rechter dat dergelijke criminele gedragingen in de toekomst uit zullen blijven.

"[Verdachte case 2] heeft niet geleerd van eerdere veroordelingen, dus waarom zou ik er vanuit gaan dat het dit keer wel hierbij zal blijven?"(rechter T). Het hebben van een (uitgebreid) strafrechtelijk verleden bij verdachte van case 2 interpreteerde de betreffende rechter in termen van tekenen van geen hoop, omdat het risico op recidive hiermee hoog werd ingeschat. Een tweede kans in de vorm van een alternatief leek daarbij niet op zijn plaats en de verdachte niet meer te 'verdienen', waardoor hij maar de consequenties van zijn handelen moest ondervinden in de gevangenis.

Het strafblad van de verdachte van case 1 werd door de betreffende rechter geïnterpreteerd in termen van tekenen van geen hoop: *"Een strafblad van 12 pagina's op een leeftijd van slechts 18 jaar baart me zorgen, het zou me niks verbazen als ik hem over een tijdje weer terugzie"* (rechter A). Al met al valt de recidiveprognose van (zware) recidivisten voor rechters per definitie slechter uit, wat zich uit in een lagere drempel om een gevangenisstraf op te leggen. De kans wordt door de rechters dermate hoog ingeschat dat de betreffende verdachten terugvallen in hun oude criminele patronen en dat het hen besparen van de schadelijke effecten van een gevangenisstraf daar weinig aan zal veranderen. Daarnaast dient er naarmate iemand vaker de fout in is gegaan steeds meer een steviger signaal uit te gaan van de straf naar de verdachte. Doordat rechters de gevangenisstraf unaniem als de meest zware sanctie zien, wordt deze straf in geval van recidive vaker gezien als passende straf.

Gemis stabiele partnerrelatie

Rechter A van case 1 gaf aan dat het hebben van een vaste vriendin een van de meest stabiliserende factoren zijn voor 'jonge crimineel aangelegde' mannen. Het feit dat het bij de verdachte van case 1 ging om een knipperlichtrelatie zag de rechter echter niet als een dergelijk stabiliserende factor, in tegendeel zelfs en interpreteerde het in termen van tekenen van geen hoop. Het zou zorgen voor destabilisatie in het leven van de verdachte, omdat de relatie in kwestie volgens hem vol met 'nare incidenten' zou zitten. *"[De relatie] zal de verdachte zeker niet ondersteunen om uit de problemen te blijven"*(rechter A). Met name dergelijke disfunctionerende relaties werd door rechter A gezien als een bron van stress bij de betreffende verdachte, welke hem allerminst zal helpen om te resocialiseren. Deze destabiliserende situatie in de privé sfeer van de verdachte van case 1 had een slechte invloed op de recidiveprognose die de rechter van hem maakte. Dit in combinatie met andere factoren, waaronder het recidivisme en de negatieve proceshouding, zorgden ervoor dat de rechter weinig heil zag in het opleggen van een werkstraf en er gekozen werd voor een gevangenisstraf.

Werkloos en gemis op vooruitzicht vaste baan

Als laatste factor werd in de overwegingen van rechter A bij case 1 de werkloosheid van de betreffende verdachte genoemd. Wat rechter A met name zorgen baarde bij de verdachte van case 1 was het gemis aan structuur en het hebben van een dagbesteding, wat te wijten was aan de werkloosheid van de verdachte in kwestie. *"Werk houdt je van de straat. Als een dag hard gewerkt hebt, hebt je 's avonds gewoon geen zin meer om rotzooi uit te gaan halen"*(rechter A). De verdachte gaf aan dat hij na het uitzitten van zijn straf in de gevangenis bij zijn vader kon gaan werken in een discotheek, maar de rechter zag dit niet als een stabiele baan met perspectief en welke hem uit de

problemen zou kunnen houden. Volgens de rechter was er naar aanleiding van de werkloosheid en het gemis aan vooruitzichten op een stabiele baan “*alle ingrediënten aanwezig om weer de fout in te gaan*” (rechter A). Zodoende werd de werkloosheid van verdachte van case 1 door de betreffende rechter geïnterpreteerd in termen van tekenen van geen hoop en viel zijn recidiveprognose slecht uit. Dit gebrek aan hoop op resocialisatie van de verdachte zorgde ervoor dat de rechter geen heil meer zag in een werkstraf en hem op die manier te sparen voor de schadelijke effecten van een gevangenisstraf.

4.3 Overwegingen van rechters bij de keuze voor een strafsoort bij cases met tekenen van hoop en spijt

De cases uit mijn onderzoek met tekenen van hoop en spijt, hebben betrekking op die gevallen waar er bij de overwegingen van rechters bij hun beslissingen factoren worden genoemd die in de literatuur in verband worden gebracht met verbeterlijkheid. Dat bij al deze gevallen uiteindelijk gekozen is voor het opleggen van een werkstraf of geldboete, kan worden gezien als een bevestiging van de eerder geformuleerde hypothese, namelijk dat wanneer er bij verdachten tekenen worden gezien van hoop en spijt er door rechters gekozen zal worden voor een werkstraf of geldboete. Aangenomen kan worden dat de schade die mogelijk onbedoeld wordt toegebracht aan het leven van de verdachte door het opleggen van een gevangenisstraf als onoverkomelijk wordt geacht, aangezien hiermee de nog aanwezige kansen op resocialisatie (welke wordt ingeschat door het zien van tekenen van hoop en spijt) ongewenst te niet kunnen worden gedaan. Het geschatte risico op recidive is voor dergelijke gevallen kleiner met het opleggen van een werkstraf dan een gevangenisstraf. De volgende tekenen van hoop en spijt werden in de betreffende cases genoemd (zie ook tabel 4.1):

- Externe attributieverantwoordelijkheden
- Gevolgen negatieve onbedoelde consequenties gevangenisstraf onoverkomelijk
- Positieve proceshouding
- Werkende
- *First offender*
- Ouderschap
- (Stabiele) partnerrelatie

Externe attributieverantwoordelijkheden

In case 6 werden de attributieverantwoordelijkheden van de verdachte voor het strafbare feit door rechter A hoofdzakelijk extern gelegd. De case betrof een 41-jarige man die verdacht werd van vernielingen aan het huis van zijn ex-vrouw. Aanleiding voor het incident was zijn boosheid en frustratie over het feit dat zijn ex-vrouw zonder pardon zijn hele inboedel bij het grofvuil had gezet. Daarnaast had verdachte, mede door de problemen met zijn ex-vrouw, in korte tijd alles kwijt geraakt. Zijn huis, werk en gezin, waardoor hij in een nachtopvang terecht was gekomen en daar een hulpverleningstraject volgde. Rechter A kon veel begrip opbrengen voor de penibele leefomstandigheden en de problematische voorgeschiedenis van de verdachte, welke volgens rechter A als een begrijpelijke aanleiding kon worden gezien voor het begaan van de strafbare feiten.

“Het gaat hier om impulsief gedrag, een geïsoleerd incident en zeker geen agressieve persoonlijkheid. Ik schat de kans op recidive klein in” (rechter A). Op deze wijze wordt het toekennen van externe attributieverantwoordelijkheden door rechter A geïnterpreteerd in termen van tekenen van hoop en de kans op recidive beperkt geschat.

Het hebben van een psychiatrische problematiek werd door rechter C van case 5 tevens gezien als een externe attributieverantwoordelijkheid van de betreffende verdachte. Case 5 betrof een 39-jarige vrouw die verdacht werd van vernieling bij haar moeder en bedreigingen aan het adres van haar zus. Verdachte had in het verleden bij meerdere psychiaters gelopen en zat vanaf haar 24^e onder begeleiding van Humanitas. *“Verdachten met dergelijke problemen zijn niet gebaat bij een gevangenisstraf, belangrijkste is dat hun hulpverlening niet onderbroken wordt, anders zijn ze nog verder van huis”*, merkte rechter C op naar aanleiding van case 5. Dat dergelijke externe factoren door rechter C werd geïnterpreteerd in termen van tekenen van spijt bleek uit de verwachting van de rechter dat met de juiste hulpverlening in combinatie met medicatie de kans op recidive kon worden geminimaliseerd. Het begaan van het strafbare feit werd door de rechter C bij de betreffende verdachte dan ook hoofdzakelijk teruggevoerd op externe factoren en wel haar psychiatrische problematiek, waardoor ze moeilijker om kan gaan met stressvolle situaties in het leven en zodoende het begane strafbare feit begrijpelijk werd bevonden. Daarnaast zou bij een gevangenisstraf een juiste professionele hulpverlening geproblematiseerd worden, waardoor de verdachte alleen maar verder van huis raakt en resocialisatie wordt belemmerd.

Onoverkomelijke negatieve onbedoelde gevolgen gevangenisstraf

Rechter D gaf aan bij de verdachten van case 8 en 18 er voldoende tekenen van hoop waren te constateren op resocialisatie. Case 8 betrof een 19-jarige vrouw die verdacht werd van diefstal van twee jassen uit een warenhuis. Case 18 betrof een 31-jarige man die verdacht werd van mishandeling van zijn vriendin. Het opleggen van een gevangenisstraf in deze cases zou volgens rechter D de mogelijkheden die er nog zijn in het leven van de verdachten om te resocialiseren ongewenst teniet kunnen doen. *“Daar is de verdachte als de maatschappij niet bij gebaat. [...] Niemand komt beter uit de gevangenis. Mensen lopen het risico alles kwijt te raken en weer bij nul te moeten beginnen”* (rechter D). Zodoende ervoer rechter D het opleggen van een gevangenisstraf bij de verdachten van cases 8 en 18 als onoverkomelijk, omdat er nog voldoende hoop was op resocialisatie door het aanwezig zijn van tekenen van hoop en spijt.

Positieve proceshouding

In case 19 was het de positieve proceshouding van de verdachte welke de doorslag gaf voor de rechter om te kiezen voor een werkstraf in plaats van een gevangenisstraf. Deze case had betrekking op een jongeman van rond de 20 jaar welke verdacht werd van het plegen van een roofoverval midden in de nacht. De betreffende rechter H gaf aan dat gezien de delictsfactoren van de case (namelijk het plegen van een roofoverval) er doorgaans een gevangenisstraf van enkele weken kon worden opgelegd. Een dergelijk delict wordt als zeer ernstig worden gezien, vanwege de schadelijke invloed die zulke incidenten hebben op het algemene gevoel van veiligheid in de samenleving. Zo beargumenteerde rechter H gedurende de zitting: *“Normaal gesproken staat er voor een dergelijk delict een gevangenisstraf van enkele weken, maar de houding van de verdachte maakt zo’n beslissing lastig”*. Rechter H kon het met name waarderen dat de jongeman niet om de feiten heen

draaide en volledige verantwoordelijkheid nam. Daarnaast waardeerde de rechter het dat de verdachte op eigen initiatief, nog voor het ontvangst van de dagvaarding, contact had opgenomen met het slachtoffer, waaruit een uitgebreid en vriendschappelijk e-mailcontact was ontstaan. Dat sterkte rechter H in de overtuiging dat de verdachte in kwestie inzag dat wat hij had gedaan ernstig was en hier verantwoordelijkheid voor nam. Deze factoren leidde ertoe dat rechter H de proceshouding van de verdachte positief waardeerde en deze interpreteerde in termen van tekenen van spijt. De rechter was er naar aanleiding van deze proceshouding van overtuigd dat de verdachte was doordrongen van zijn schuld en strafwaardigheid van zijn daden, zijn les had geleerd en de kans op recidive zeer klein was. Zodoende koos rechter H ervoor, ondanks de ernst van het delict, toch een werkstraf op te leggen in plaats van een gevangenisstraf.

Naast het tonen van gevoelens van (oprechte) spijt, waardeerde rechter D het bij de verdachte van case 8 dat zij zich gedurende de zitting zich betrokken opstelden bij hetgeen er plaatsvond. Zo interpreteerde rechter D haar houding in termen van tekenen van hoop en had hij het gevoel dat hij 'overkwam' op de verdachte: *"Haar houding gaf mij het gevoel dat het nog zin had te investeren in haar"* (rechter D). Case 8 had betrekking op een 19-jarige vrouw die ervan werd verdacht twee jassen te hebben gestolen bij een warenhuis. Haar proceshouding werd zeer positief gewaardeerd door rechter D doordat haar betrokken houding hem sterkte in de overtuiging dat ze verantwoordelijkheid wilde nemen voor haar daden en de strafwaardigheid ervan inzag. Met name door haar betrokken proceshouding koos rechter D ervoor een 'vriendelijke' werkstraf op te leggen, welke hij zag als 'een opstapje naar wat beters' door via het werken in contact te komen met mensen voor een baan in de toekomst en hoopte met deze manier te kunnen 'investeren' in haar resocialisatie.

Werkend

Rechter B gaf naar aanleiding van case 7 in zijn overwegingen voor de keuze voor een werkstraf aan dat *"de persoonlijke omstandigheden, en dan met name werk, een totaal plaatje geeft van de verdachte: gaat het hier om een nietsnut of iemand die wat van zijn leven probeert te maken?"*. Case 7 had betrekking op een stel welke samen een hennepkwekerij hadden opgezet. Het feit dat de man 40 uur in de week werkte als timmerman, interpreteerde rechter C bij case 7 in termen van tekenen van hoop, dat het hier niet om een 'nietsnut' ging en gaf hem hoop op resocialisatie. Juist mensen die niets doen en geen doelen hebben in hun leven zijn volgens rechter C kwetsbaar voor (terugval in) criminaliteit, omdat ze er in de eerste plaats gewoon meer tijd en mogelijkheden toe hebben dan werkende mensen. Daarnaast geeft het hebben van werk ook aan dat mensen zijn inbed in een sociaal netwerk en in de maatschappij als geheel, ook dit zou volgens rechter C 'beschermend' werken tegen inmenging of terugval in criminaliteit.

Case 22 had betrekking op een 20-jarige man die verdachte werd van het dealen in drugs in de omgeving van een GGZ Bouman instelling. Een instelling waar mensen professionele hulpverlening kunnen krijgen bij het afkicken van drugs. De delictfactoren op zich werden dermate verwerpelijk gevonden door rechter D, dat een gevangenisstraf op basis daarvan het meest passend werd gevonden. Rechter was er namelijk van overtuigd dat verdachte van case 22 bewust de zwakkeren in de maatschappij opzocht. De daderfactoren van de betreffende verdachte, waaronder het feit dat hij fulltime werkte, interpreteerde de rechter in termen van tekenen van hoop en maakte dat de rechter de keuze voor een werkstraf in dit geval toch passender vond. *"Bij geval van werk denk je toch twee*

keer na voor je een gevangenisstraf oplegt” (rechter D). Dat de verdachte werk had, gaf rechter D de indruk dat het hier niet om een ‘doorgewinterde drugs crimineel’ ging en dat deze straf hem weleens een goede les zou kunnen leren om dergelijke praktijken in de toekomst uit het hoofd te laten.

First offender

Voor rechter C was het feit dat de verdachten van cases 10 en 20 allen *first offenders* waren van doorslaggevende aard om te kiezen voor een werkstraf in plaats van een gevangenisstraf. Hierbij zag hij *“dienstverlening als instapstraf voor first offenders, daarna wordt je niet meer gematst met een vriendelijke straf, dan komt dienstverlening niet meer aan de orde. [...] Werkstraf zie ik als een grove waarschuwing en om mensen uit de gevangenis te houden”*(rechter C). Case 10 had betrekking op een viertal mannen van tussen de 23 en 32 jaar welke verdachten werden van inbraak in een bedrijfspand in een poging een hennepkwekerij te ‘rippen’⁸. De mannen werden op heterdaad betrapt toen een bewoner uit de omgeving glasgerinkel hoorde van de inbraak en de politie belde. Rechter C gaf aan dat een dergelijk delict voldoende in ernst was om een gevangenisstraf voor te krijgen, maar dat het feit dat de verdachten voor het eerst werden vervolgd voor een dergelijk delict een ‘groeve waarschuwing’ in de vorm van een werkstraf meer passend zou zijn. Zodoende verdienden ze volgens rechter C nog een tweede kans, interpreteerde hij het feit dat ze *first offenders* waren in termen van tekenen van hoop, was er voldoende vertrouwen dat de betreffende verdachten hiermee een lesje zouden hebben geleerd en recidive in de toekomst uit zou blijven. Mochten ze weer gepakt worden voor een dergelijk inbraak of (poging tot) diefstal, dan zou er wat betreft rechter C zeker een gevangenisstraf op volgen.

Rechter T gaf naar aanleiding van case 23 aan dat er wat haar betreft in eerste instantie geen gevangenisstraffen worden opgelegd aan verdachten bij de politierechter (of enkelvoudige strafkamer) en met name in geval van *first offenders*. *“Mensen moeten echt meerdere kansen hebben gehad of dat eerdere werkstraffen zijn mislukt, wil er gekozen worden voor een gevangenisstraf”*(rechter T). Reden hiervoor zou zijn volgens rechter T: *“Een gevangenisstraf zal de persoonlijke situatie van de verdachte er niet beter op maken, proberen dit dus zoveel mogelijk te voorkomen”*. Case 23 betrof een 35-jarige vrouw welke verdacht werd van het stelen van een aantal kledingsartikelen en modeaccessoires uit een warenhuis en een kledingswinkel. Het feit dat de vrouw voor het eerst werd in contact was met justitie, maakte dat rechter T koos voor een geldboete. Er was nog voldoende hoop dat het een eenmalige misstap was, de verdachte er wellicht van heeft geleerd en recidive uit zal blijven (tekenen van hoop). Hoe vaker iemand de fout in gaat, hoe minder vertrouwen er is wat betreft rechter T dat recidive uit zal blijven in de toekomst.

Dat echter bij een dergelijk delict ook een gevangenisstraf kan worden opgelegd, blijkt uit case 2, waarbij de verdachte van een soortgelijk delict twee flesjes parfum had gestolen uit een warenhuis en hiervoor twee weken gevangenisstraf kreeg opgelegd. Dat er bij case 23 gekozen werd voor een geldboete, had dus niet alleen te maken met de delictfactoren. Zo was de betreffende vrouw van case 23 een *first offender* en woog dit volgens rechter T in doorslaggevende mate mee om te kiezen voor een relatief milde straf als een geldboete. *“In principe worden er bij first offenders van winkeldiefstallen in eerste instantie geldboetes opgelegd”* (rechter T). Belangrijkste verschil met de

⁸ Het ‘rippen’ van een hennepkwekerij is het afknippen van de jongste topjes van de hennepplanten om deze vervolgens te stelen.

verdachte van case 2, was dan ook wel dat het hier ging om een zware recidivist en geen *first offender*.

Ouderschap

Rechter C nam bij de case 17 bij zijn keuze voor een werkstraf in overweging dat de betreffende verdachte ouder was en interpreteerde dit in termen van tekenen van hoop. Case 17 had betrekking op een 35-jarige man die verdacht werd van mishandeling van zijn ex-vrouw. In deze case speelde het ouderschap van de verdachte voor rechter C mee om te kiezen voor een werkstraf. Zo was de verdachte vader van twee jonge kinderen en had daar een goede band mee had. Zo maakte rechter C gedurende de zitting het volgende kenbaar: *“Ik weet niet of ik er wel goed aan doe u naar de gevangenis te sturen”*. De delictfactoren in combinatie met zijn strafrechtelijke verleden met veel soortgelijke feiten jegens hetzelfde slachtoffer, maakte namelijk een gevangenisstraf volgens rechter C juridisch gezien de meest logische keuze. Belangrijke reden dat rechter C de verdachte van case 17 toch een werkstraf had opgelegd, was omdat hij het belangrijk vond dat de man het contact met zijn kinderen kon onderhouden en een gevangenisstraf zou dat in weg kunnen komen te staan. *“Niemand wordt beter van een gevangenisstraf, dus ook geen betere vader”*(rechter C). Rechter C was bang dat een gevangenisstraf in zijn geval te veel schadelijke gevolgen zou hebben en dit ongetwijfeld ten koste zou gaan van de relatie die hij had met zijn kinderen. Al deze geanticipeerde negatieve consequenties van een gevangenisstraf zou ook ten koste gaan van zijn recidiveprognose. Daarnaast zou de man volgens rechter C *“met dergelijke verantwoordelijkheden meer te verliezen”* hebben, waardoor nog voldoende hoop had dat terugval in dergelijke mishandelingen in de toekomst uit zouden blijven.

Partnerrelatie

Rechter B gaf naar aanleiding van case 7 aan dat het hebben van een (vaste) relatie in hoge mate meeweegt in de recidiveprognose die wordt gemaakt van verdachten. Zo had case 7 betrekking op een man en vrouw van rond de 30 jaar welke verdacht werden van het opzetten van een hennepkwekerij en het illegaal aftappen van stroom van een energiemaatschappij. Het stel werd na het overlijden van de moeder van de vrouw opgezadeld met hoge schulden, wat voor hen toentertijd de aanleiding gaf voor het opzetten van de kwekerij. Nadat de hennepkwekerij werd ontdekt door de politie, kreeg het stel met nog meer extra kosten en allerhande problemen te maken. Ondanks dat rechter B vond dat alle bijkomstige problemen hun verdiende loon was, had hij wel waardering voor het feit dat het de relatie tussen beide verdachten niet had verstoord. Hij zag dit als een belangrijke en stabiliserende factor in het leven van beide verdachten die de kans op recidive significant zal verkleinen. *“Van die vrijgezelle typetjes zullen toch sneller weer de fout in gaan”*(rechter B). Rechter B zou vooral kijken naar het feit of verdachten ingebed zijn in een stevig sociaal netwerk, het hebben van een vaste partnerrelatie zou daar een duidelijke aanwijzing voor zijn.

Rechter D gaf naar aanleiding van case 18 aan dat het voor de beoordeling van deze case van belang was geweest wat de gevolgen van het incident waren voor de relatie tussen de man (de verdachte) en de vrouw (het slachtoffer). Case 18 had betrekking op een 31-jarige man welke verdachte werd van een mishandeling van zijn vriendin. *“Heeft het ze dichterbij elkaar gebracht?”*(rechter case 23). Dat het volgens de rechter in deze case het slachtoffer en de verdachte dichterbij elkaar heeft gebracht in hun relatie, zag hij als een duidelijke teken van hoop. Het feit dat

de verdachte en het slachtoffer nog voor de terechtzitting van de zaak op eigen initiatief hulp hadden gezocht bij het CVD voor hun relatieproblemen, sterkte de rechter in deze overtuiging. *“Verdachte spant zich duidelijk in om herhaling in de toekomst te voorkomen en daarmee zijn relatie niet meer op het spel te zetten”*(rechter D). De relatie van de verdachte zag de rechter daarmee als een ‘stok achter de deur’, interpreteerde deze in termen van tekenen van hoop en de verdachte zodoende te veel te verliezen zou hebben om te recidiveren. Het opleggen van een gevangenisstraf kwam voor de rechter ‘niet meer aan de orde’, aangezien er voldoende vertrouwen was op resocialisatie. Een gevangenisstraf zou de hulpverlening (resocialisatie) van de verdachte en het slachtoffer alleen maar in de weg staan.

Tekenen van geen hoop en spijt

Dat er bij de cases met tekenen van hoop en spijt in de meeste gevallen door de betreffende rechters tevens tekenen van *geen* hoop en spijt worden genoemd in de overwegingen, onderstreept de aanname dat rechters de gevangenisstraf nemen als negatief referentiepunt in hun strafoverwegingen en deze zoveel mogelijk willen vermijden. Pas wanneer er geen enkel ‘sprankje hoop’ meer wordt gezien bij een verdachte, zullen zij kiezen voor een gevangenisstraf. In de overige gevallen zal er overgegaan worden op een werkstraf of geldboete.

Zo werden er in de meeste cases met tekenen van hoop en spijt tevens de interne attributieverantwoordelijkheden, negatieve proceshouding, recidive en werkloosheid (allen tekenen van geen hoop en spijt) van de betreffende verdachten genoemd in de strafoverwegingen van de rechters.

In case 22 werd door rechter D de attributieverantwoordelijkheden van de verdachte intern gelegd, aangezien er volgens de rechter geen omstandigheden aanwezig waren die het begaan van het strafbare feit enigszins begrijpelijk konden maken voor hem. Case 22 had betrekking op een 20-jarige man welke verdacht werd van het dealen van drugs in de omgeving van een GGZ Bouman instelling. Een delict welke door rechter D zeer verwerpelijk werd gevonden en in principe zwaar genoeg was voor het opleggen van een gevangenisstraf. Daarnaast werd de proceshouding van de 20-jarige man hem door rechter D zeer kwalijk genomen: *“Uit uw houding blijkt niet dat het tot u is doorgedrongen dat wat u heeft gedaan fout is”*. Dit was een reactie van de rechter op vele uitspraken van de verdachte op zijn praktijken in het dealen van drugs, zoals: *“Als ik het niet doe, dan doet iemand anders het wel”* (verdachte case 22). Het feit dat er bij de verdachte van case 22 nog tekenen van hoop werden gezien door de rechter, zo was de verdachte nooit eerder veroordeeld voor een dergelijk feit en werkte hij fulltime in de schoonmaak, maakte dat rechter D uiteindelijk toch ervoor koos een werkstraf op te leggen.

Bij case 3 werd de recidive van de verdachte genoemd in de strafoverwegingen van rechter Z. Case 3 had betrekking op een 39-jarige man welke verdacht werd van ernstige bedreigingen aan het adres van medewerkers van een energiemaatschappij, zo poogde de man de pui van het kantoorpand in de brand te steken. Verdachte van case 3 had een uitgebreid strafrechtelijk verleden met veel soortgelijke delicten op zijn naam staan. Dat bij de verdachte van case 3 tevens tekenen van spijt werden gezien door de rechter, zo werden de attributieverantwoordelijkheden hoofdzakelijk extern gelegd, maakte dat rechter Z uiteindelijk koos voor een werkstraf. Zo had rechter Z veel begrip voor de stress en problemen in het leven van de verdachte en geloofde hij niet dat het hier ging om een man met een criminele inborst.

Bij case 8 werd de werkloosheid van de verdachte genoemd in de strafoverwegingen. Case 8 had betrekking op een 19-jarige vrouw welke verdacht werd van winkeldiefstal van twee jassen uit een warenhuis. Dat de werkloosheid van de verdachte geïnterpreteerd werd in termen van tekenen van geen hoop door rechter D, kwam voort uit het feit dat hij de kans groot achtte dat de verdachte weer zou vervallen in criminele activiteiten als zij niet op korte termijn een dagbesteding zou vinden. Bij de vrouw werden echter ook tekenen van hoop gezien door rechter D, namelijk haar positieve proceshouding. Volgens rechter D had hij het gevoel dat hij 'overkwam' op de verdachte, ze inzicht toonde in haar kwalijke gedrag en gevoelens uitte van spijt en schaamte. Zodoende werd er uiteindelijk door de rechter een werkstraf opgelegd, welke moest dienen als 'een opstapje naar wat beters'. Dat bij dergelijke delicten ook gevangenisstraffen opgelegd kunnen worden, bewijst case 2. Welke betrekking had op een soortgelijk delict waarbij de verdachte een winkeldiefstal had gepleegd door twee flessen parfum te stelen uit een tevens een warenhuis. Bij deze verdachte werden echter geen tekenen van hoop gezien door betreffende rechter T.

Al met al onderstrepen de bovengenoemde beschreven cases de aanname dat rechters een gevangenisstraf het liefst willen vermijden en deze alleen opleggen wanneer het echt niet anders kan en er geen enkel sprankje hoop meer wordt gezien bij de verdachte. Bij bovenstaande verdachten waren er echter nog wel tekenen van hoop en spijt aanwezig, naast de tekenen van geen hoop en spijt, waardoor er toch gekozen werd voor een werkstraf boven een gevangenisstraf.

4.4 Nuanceringen op de literatuur ten aanzien van de overwegingen van rechters bij de keuze tussen strafsoorten

Volgens de eerder beschreven literatuur is het strafsoort dat wordt opgelegd met name te begrijpen vanuit de typering die rechters zouden maken van verdachten. Namelijk via het interpreteren van bepaalde persoonlijke en sociale kenmerken van verdachten in termen van tekenen van (geen) hoop en spijt, waardoor verdachten getypeerd worden als verbeterlijk of onverbeterlijk. Binnen het onderzoek is bevestigd dat dit inderdaad een doorslaggevende rol speelt binnen de beslissingsprocessen van rechters bij hun keuze tussen strafsoorten. Echter kunnen er op basis van de bevindingen tevens belangrijke nuanceringen worden aangebracht op de literatuur, welke onderstaand zullen worden besproken. Ten eerste betreft dit dat het voor de typering van de verdachte van belang is of bepaalde persoonlijke en sociale kenmerken (zoals werk, partnerrelatie en een vaste woon- of verblijfplaats) al aanwezig waren *ten tijde* van het begaan van het delict of er *na* zijn ontstaan. Ten tweede dat er een belangrijk onderscheid wordt gemaakt tussen relevante en niet-relevante recidive en beide een andere typering van de verdachte tot stand brengt voor rechters. Als laatste is er de nuancering die kan worden aangebracht op de proceshouding die een verdachten ten toon stelt gedurende de terechtzitting. Zo is gebleken dat de typering van de verdachte op basis hiervan mede afhankelijk kan zijn van een bepaalde context of cultuur van de verdachte.

De drie W's ten tijde of na het begaan van het strafbare feit

Ten eerste kunnen er nuanceringen worden aangebracht op de manier waarop rechters persoonlijke en sociale kenmerken van verdachten zoals iemands arbeidspositie, het wel of niet hebben van een partnerrelatie en de woonsituatie (door rechters onderling de drie W's genoemd: 'wonen, werken en

wijf'), interpreteren in termen tekenen van (geen) hoop. Volgens de literatuur zou het hebben van werk, een partnerrelatie en een vaste woon- of verblijfplaats gezien worden als stabiliserende factoren in iemands leven en zodoende geïnterpreteerd worden in termen van tekenen van hoop. Uit dit onderzoek is echter gebleken dat het hebben van dergelijke omstandigheden door rechters niet automatisch wordt gezien als stabiliserend.

Zo wordt er door rechters een belangrijk onderscheid gemaakt tussen het hebben van (een van) de drie *W's ten tijde of na* het begaan van het strafbare feit. Wanneer factoren als het hebben van werk, een partnerrelatie/kinderen of vaste woon- of verblijfplaats er al waren in het leven van de verdachte *ten tijde* van het begaan van het delict, worden deze door rechters niet gezien als een stabiliserende factor en zodoende ook niet geïnterpreteerd in termen van tekenen van hoop. Zo werden bij de verdachte van case 2 omstandigheden als het hebben van een vrouw, een kind opkomst en een vaste baan, door rechter T niet meegenomen in haar overwegingen ten aanzien van het strafsoort. Rechter T gaf aan dat dergelijke omstandigheden volgens haar niet gezien kon worden als stabiliserend, omdat ze er al waren *ten tijde* van het delict en het de verdachte *ten tijde* van het delict niet van heeft weerhouden zich schuldig te maken aan het stelen van flessen parfum bij een warenhuis, dus waarom zou dat in de toekomst wel het geval zijn. Zodoende werden dergelijk omstandigheden door rechter T voor de verdachte van case 2 niet gezien als stabiliserend en daarmee niet geïnterpreteerd in termen van tekenen van hoop.

Echter wanneer omstandigheden als het hebben van een partnerrelatie, een kind (op komst) of werk zijn ontstaan na het begaan van het strafbare feit, wordt deze door rechter wel geïnterpreteerd in termen van tekenen van hoop. Er is dan namelijk nog hoop bij rechters dat dergelijke, in eerste instantie, stabiliserende factoren voor de betreffende verdachte net het verschil kunnen maken om uit de criminaliteit te blijven.

Relevante en niet-relevante recidive

Een tweede belangrijke nuancering die op basis van uitkomsten uit het onderzoek kan worden gemaakt op de bestaande literatuur ten aanzien van de beslissingsprocessen van rechters bij de keuze tussen strafsoorten, is die ten aanzien van de manier waarop rechters recidive interpreteren in termen van tekenen van (geen) hoop. In de literatuur wordt verondersteld dat rechters recidive interpreteren in termen van tekenen van geen hoop. Dit onderzoek heeft echter laten zien dat veel rechters een onderscheid maken tussen relevante en *niet*-relevante recidive. Van relevante recidive is sprake wanneer de betreffende verdachte terecht staat voor een type delict, waarvoor hij in het verleden eerder beoordeeld is geweest. Een voorbeeld hiervan is case 2, waarbij de verdachte die terecht stond voor winkeldiefstal, een strafblad had met eerdere veroordelingen voor tevens winkeldiefstallen. Niet-relevante recidive heeft betrekking op gevallen waarbij de verdachte terecht staat voor een type delict, waarvoor hij nooit eerder veroordeeld is geweest, maar wel een strafblad heeft met andere typen delicten. Een voorbeeld hiervan is case 27, waarbij de verdachte terecht stond voor een drugsdelict, maar hiervoor nooit eerder was veroordeeld in het verleden. Wel was hij in het verleden eerder veroordeeld geweest voor andere typen delicten, namelijk vermogens- en geweldsdelicten.

Het verschil dat door rechters tussen relevante en niet-relevante recidive wordt gemaakt, komt tot uiting op de manier waarop ze beiden verschillend worden geïnterpreteerd in termen van tekenen van (geen) hoop. "*Bij soortgelijke delicten op het strafblad wordt het recidivegevaar hoog*

ingeschat, anders niet”(rechter A). Zodoende wordt alleen relevante recidive geïnterpreteerd in termen van tekenen van geen hoop en niet-relevante in termen van tekenen van hoop. Verdachten met niet-relevante recidive op hun strafblad worden door rechters in principe gezien als een *first offender* in de betreffende zaak en zouden naar hun mening ook zo veroordeeld worden.

Een vergelijking tussen twee cases kan het verschil in interpretatie van rechters in termen van tekenen van (geen) hoop van relevante en niet-relevante recidive illustreren. De eerste case (1) had betrekking op een 19-jarige verdachte, die terecht stond voor een aantal feiten, welke volgens de betreffende rechter A *“juridisch gezien niet zoveel voorstelden”*. Verdachte had een strafblad van 12 pagina’s met veroordelingen voor dezelfde typen delicten, waardoor de rechter de recidiveprognose van de verdachte zeer negatief inschatte. Zodoende werd het strafblad van de verdachte, welke veel relevante recidive bevatte, geïnterpreteerd in termen van tekenen van geen hoop en is er uiteindelijk gekozen voor een gevangenisstraf.

De tweede case (18) betrof een 31-jarige man die terecht stond voor een volgens de betreffende rechter D vrij ernstig geval van huiselijk geweld, waar op basis van de delictfactoren een gevangenisstraf opgelegd kon worden. De verdachte in kwestie had echter volgens de rechters een ‘overzichtelijk’ strafblad met niet-relevante recidive (namelijk vermogensdelicten), waardoor de recidiveprognose voor huiselijk geweld positief uitviel. Al met al werd het feit dat de verdachte geen relevante recidive had, door de betreffende rechter geïnterpreteerd in termen van tekenen van hoop en is er uiteindelijk gekozen voor een werkstraf.

Context-/cultuurgebonden proceshouding

Een laatste nuancering die op basis van dit onderzoek kan worden gemaakt op de theorie, is die ten aanzien van de proceshouding van verdachten. In de literatuur wordt opgemerkt dat het hebben van een negatieve proceshouding (waarbij verdachten weinig uitingen en gevoelens van spijt of schaamte tonen) doorgaans door rechters wordt geïnterpreteerd in termen van tekenen van geen spijt en verdachten zodoende een grotere kans lopen een gevangenisstraf te riskeren. Uit dit onderzoek is echter gebleken dat een negatieve proceshouding door rechters niet altijd automatisch wordt geïnterpreteerd in termen van geen hoop en op dergelijke wijze wordt meegenomen in de typering die ze maken van verdachten in de strafoverwegingen. Dit zou het geval zijn bij het hebben van een bepaalde culturele achtergrond van de verdachte in kwestie waarbij het vertonen van dergelijk gedrag in de rechtszaal het enige is wat ze kennen. Dat de culturele achtergrond van verdachten meespeelt in de strafoverwegingen van rechters werd reeds genoemd door Bogaert et al. (2009). Zodoende zouden rechters de culturele context van de verdachte scharen onder diens persoonlijke omstandigheden, waar rechters altijd rekening mee hebben te houden. Dit zou met name gelden voor verdachten die nog geen geruime tijd in Nederland verblijven, nog niet eerder contact hebben gehad met justitie en zodoende onbekend zijn met de gebruiken en wat als wenselijk gedrag daar kan worden gezien.

Zo gaf rechter D, naar aanleiding van case 10, aan dat hij de zeer negatieve proceshouding van de vier Iraanse verdachten niet meenam in zijn strafoverwegingen. Deze case had betrekking op een viertal man van tussen de 23 en 32 jaar die verdacht werden van inbraak in een bedrijfspand in een poging daar een hennepkwekerij te ‘rippen’. Ondanks de harde bewijzen uit het proces-verbaal en het feit dat de mannen op heterdaad betrapt waren, ontkenden ze allemaal in alle toonaarden ook maar iets met het delict te maken te hebben. Een dergelijk houding kenmerkende door een gemis

van het tonen van verantwoordelijkheid, schuld, inzien van de strafwaardigheid van hun daden en bovenal spijt, werd doorgaans door rechters uit dit onderzoek gezien als zeer kwalijk en negatief. Rechter C gaf naar aanleiding van deze case aan dat hij de ontkennende en negatieve proceshouding van de Iraanse mannen niet meenam in zijn strafoverwegingen, vanwege het feit dat het viertal mannen nog niet zo lang woonde in Nederland, nog weinig kennis had van hoe het Nederlandse rechtssysteem werkt en werd de proceshouding zodoende geplaast in hun eigen (Iraanse) cultuur en context. *“Het rechtssysteem werkt in Iran heel anders, dat is niet te vergelijken met hier in Nederland”* (rechter D). Volgens rechter C zou een dergelijke houding van de verdachten in het Iraanse rechtssysteem normaal zijn en zelfs noodzakelijk. Daar zou bijvoorbeeld het nemen van verantwoordelijkheid geen positieve invloed hebben op de strafoverwegingen van de Iraanse rechters, zoals in Nederland doorgaans wel het geval is.

4.5 Alternatieve factoren op de literatuur ten aanzien van de overwegingen van rechters bij de keuze tussen strafsoorten

Naast de nuancerings op de literatuur zijn er in dit onderzoek tevens factoren naar voren gekomen die bepalend zijn gebleken voor het strafsoort dat werd opgelegd door rechters, maar waarbij de typering van de verdachte geen rol van betekenis speelde. Al eerder is er in de literatuur gewezen op het bestaan van bepaalde buitenjuridische en instrumentele overwegingen van rechters bij de keuze tussen strafsoorten en waarbij de persoon van de verdachte buiten beschouwing werd gehouden. Zoals eerder besproken in paragraaf 2.1 zouden er in gebieden met justitiële inrichtingen die beter zijn toegespitst op vrouwelijke delinquenten, relatief vaker gevangenisstraffen worden opgelegd dan in gebieden waar dergelijke inrichtingen niet voorhanden zijn (Ulmer & Kramer, 1996). Dergelijke overwegingen omtrent de beschikbaarheid van strafsoorten zouden ook gelden voor werkstraffen. Zo hebben Boone et al. (2008) laten zien dat Nederlandse rechters hun keuze voor een werkstraf in plaats van een gevangenisstraf of geldboete, rekening houden met de beschikbaarheid van stage- of werkplaatsen voor de uitvoering daarvan. Op basis hiervan kan dus verwacht worden dat in tijden van schaarste van stage of werkplaatsen voor de uitvoering van werkstraffen, rechters uit instrumentele overwegingen vaker een gevangenisstraf of geldboete zullen opleggen.

Onderstaand zullen alternatieve factoren op de literatuur besproken worden, welke naar voren kwamen binnen dit onderzoek en bepalend waren voor het strafsoort dat werd opgelegd. Allereerst het verkeren in een (bijna) faillissement van de verdachte, ten tweede het verkeren van de verdachte in voorlopige hechtenis, ten derde een tijdsverloop van anderhalf tot twee jaar van het delict en als laatste het type delict.

Verkeren in (bijna) faillissement

Zo is ten eerste naar voren gekomen dat er bij verdachten die verkeren in zeer ernstige financiële problemen (in de zin van een (bijna) faillissement) uit instrumentele overwegingen geen geldboete opgelegd zal worden, ook al zou dit gezien de delictfactoren wel het meest passend zijn. Bij dergelijke financiële omstandigheden zou er volgens rechter C met name geanticipeerd worden op het feit dat een geldboete wellicht nooit geïnd zal kunnen worden door justitie. Als gevolg hiervan zou het opleggen van een boete aan verdachten die verkeren in een (bijna) faillissement niet gauw worden

gedaan: *“De boete verdwijnt bij dergelijke gevallen op een grote stapel van nog meer rekeningen”* (rechter C) en heeft het volgens rechter C tevens een weinig straffende waarde voor de verdachte in kwestie. Daarnaast lijkt de anticipatie van de gevolgen voor justitie zelf hierbij de grootste rol te spelen, want *“in veel gevallen zal de boete nooit geïnd kunnen worden, of er moet een hoop rompslomp aan vooraf gaan, wat het achteraf gewoon niet waard is”* (rechter C). Rechter C benadrukte hierbij dat al zou er op basis van de delictsfactoren en de aard van de persoon van de verdachte (dus de persoonlijke en sociale kenmerken van de verdachte) een geldboete het meest passend worden gevonden, er bij zulke financiële problemen uit strikt instrumentele overwegingen niet gekozen wordt voor het opleggen van een boete. Wel dient benadrukt te worden dat dergelijke overwegingen niet gelden voor verdachten die ‘gewoon’ in schulden verkeren, maar verder wel nog hun maandelijkse vaste lasten (kunnen) betalen.

Voorlopige hechtenis

Ten tweede is gebleken dat het wel of niet verkeren in voorlopige hechtenis van de verdachte wordt meegenomen in de overwegingen van rechters voor het strafsoort dat wordt opgelegd. Zo zou bij geval hiervan uit tevens instrumentele overwegingen veelal gekozen worden voor een gevangenisstraf ongeacht of dit het meest passend wordt gevonden op basis van de delict- en/of daderfactoren. Volgens rechters B en D heeft dit te maken met de beperktere beslissingsruimte van politierechters bij verdachten die verkeren in dergelijke omstandigheden en het opleggen van een gevangenisstraf lastig uit de weg te gaan is. Rechter B gaf hierbij zelfs aan dat er bij de politierechter (of wel de enkelvoudige strafkamer) vrijwel alleen (onvoorwaardelijke) gevangenisstraffen worden opgelegd wanneer er sprake is van een verdachte in voorlopige hechtenis. Dit zou volgens hem de meest voor de hand liggende keuze zijn, aangezien de betreffende verdachte in dergelijke gevallen toch al vast zit. Het opleggen van een werkstraf zou de situatie voor de verdachte, maar met name voor justitie alleen maar complexer maken. Rechter D gaf tevens aan dat dit een veel voorkomende praktijk is. *“In die gevallen hebben wij als rechters nou eenmaal minder speelruimte, maar helemaal juist is het zeker niet”* (rechter D).

Tijdsverloop van het delict

Als derde is naar voren gekomen dat het tijdsverloop van het delict tevens als alternatieve factor binnen het beslissingsproces van rechters bij de keuze tussen strafsoorten gezien kan worden. Het tijdsverloop van het delict heeft betrekking op de tijd die er zit tussen het begaan van het delict en het moment van terechtzitting. Zo zou er volgens rechter A en T bij een tijdsverloop van rond de anderhalf en twee jaar geen werkstraf of gevangenisstraf meer opgelegd worden, maar doorgaans gekozen worden voor een geldboete. *“Bij een tijdsverloop van twee jaar heeft het weinig zin een verdachte nog streng te straffen. Zo is bijvoorbeeld gebleken dat er na anderhalf jaar werkstraffen geen corrigerend effect meer hebben”* (rechter T). Voorwaarde is wel dat verdachten zich in de tussentijd niet meer schuldig hebben gemaakt aan andere criminele activiteiten. Dit geldt uiteraard alleen voor de relatief eenvoudige en lichtere delicten (die doorgaans bij de politierechter worden aangebracht).

Het type delict

Een laatste alternatieve en bepalende factor welke naar voren is gekomen gedurende dit onderzoek bij de overwegingen van rechters bij de keuze tussen strafsoorten is het type delict. Zo is uit het onderzoek naar voren gekomen dat bij geweldsdelicten, en dan met name de mishandelingen en huiselijk geweld incidenten, doorgaans gekozen wordt voor een werkstraf en bij 'rijden onder invloed' delicten voor een geldboete. Zo motiveerde rechter T bij case 18 haar keuze voor een werkstraf als volgt: *"Een geldboete past niet bij het type delict, hij heeft z'n ex-vriendin geslagen en vervolgens krijgt hij een rekening thuis gestuurd, dat klopt gewoon niet"*. Case 18 had betrekking op een incident van huiselijk geweld waarbij de betreffende man verdacht werd van het slaan van zijn ex-vriendin. Rechter T gaf bij deze case tevens aan dat het geweldsdelicten inderdaad doorgaans werkstraffen worden opgelegd, omdat dit het meest 'passend en correctief' wordt gevonden. Tevens rechter B gaf aan dat hij een geldboete niet vindt 'passen' bij geweldsdelicten en daar in eerste instantie doorgaans werkstraffen worden opgelegd bij de politierechter (enkelvoudige strafkamer).

Een voorbeeld van een 'rijden onder invloed' delict betrof case 25, waarbij een 42-jarige man verdacht werd van het rijden onder invloed van alcohol. De man gaf aan veel schulden te hebben en maandelijks weinig geld over te houden aan zijn salaris als kok. Ondanks dat rechter G in principe volledige vrijheid had om in deze case elk gewenst strafsoort op te leggen, had hij er toch voor gekozen de verdachte een geldboete op te leggen. De verdachte gaf aan de boete niet te kunnen betalen, omdat hij daarvoor naar eigen zeggen maandelijks onvoldoende geld zou overhouden. Rechter G had in deze zaak daar geen boodschap aan en motiveerde dat hij een boete het meest passend vond bij het type delict. Ook maakte hij er zich geen zorgen om dat de verdachte door de geldboete wellicht meer in de financiële problemen zou komen te raken. *"Verdachten zeggen vaak dat ze geen geld hebben. Maar uiteindelijk vinden ze wel manieren om het te kunnen betalen, bijvoorbeeld via hulp van familie"* (rechter G).

Een verklaring voor het feit dat in gevallen van geweld in eerste instantie uit wordt gegaan van een werkstraf en bij 'rijden onder invloed' van een geldboete, lijkt het bestaan te zijn van algemene (informele) normen omtrent de straftoemeting die gelden voor rechters onderling bij hun keuze voor het strafsoort en niet zozeer de persoonlijke situatie de verdachte. Bij 'rijden onder invloed' delicten lijkt het erop dat rechters bij de straftoemeting in eerste instantie uitgaan van de landelijke oriëntatiepunten die zijn opgesteld door het LOVS⁹, welke rechters gebruiken als richtlijn bij het toemeten van straffen. Zo staan hierin bij 'rijden onder invloed' delicten enkel geldboetes aangegeven als 'standaardstraf' (LOVS, 2010). Voor geweldsdelicten lijkt het feit dat rechters hier doorgaans in eerste instantie uitgaan van een werkstraf niet direct zijn oorsprong hierin te vinden, maar in de informele normen die gelden bij rechters onderling. Zo staan bij de oriëntatiepunten overwegend gevangenisstraffen aangegeven bij geweldsdelicten als 'standaardstraf onder standaardomstandigheden', echter wordt wel aangegeven dat wanneer rechters van oordeel zijn dat er kan worden volstaan met werkstraf deze eenvoudig omgerekend kan worden¹⁰. Al met al lijken rechters bij hun keuze voor het strafsoort bij dergelijke delicttypen in eerste instantie niet uit te gaan

⁹ Het landelijke overleg van voorzitters van de strafsectoren van de gerechtshoven en van de rechtbanken.

¹⁰ In de landelijke oriëntatiepunten voor straftoemeting staat dat 1 dag gevangenisstraf in verhouding staat tot 2 uur werkstraf.

van de persoonlijke situatie van de verdachte, namelijk door het leveren van maatwerk, maar van de algemene delictscategorie waarin het strafbare feit wordt geplaatst.

5 Strafsoort preferenties en zelfbeeld van verdachten

In dit hoofdstuk komen de volgende onderzoeksvragen aan bod: 1) *Wanneer sluiten de overwegingen van rechters wel of niet aan bij de preferenties van de verdachten?* En 2) *Hoe valt de (in)congruentie tussen het gekozen strafsoort van de rechter en het geprefereerde strafsoort van de verdachte te begrijpen?* Al met al zal in dit hoofdstuk de focus liggen op de perceptie van de verdachte (in plaats van de rechter in het voorgaande hoofdstuk), waarbij de nadruk ligt op het zelfbeeld van de verdachte en zijn of haar strafsoort preferentie. In de eerste paragraaf zullen de cases besproken worden waarbij de rechter de verdachte in kwestie beschouwt als onverbeterlijk. In de tweede paragraaf de cases waarbij de rechter de verdachte beschouwt als verbeterlijk. In de derde paragraaf wordt er ingegaan op die gevallen waarbij zowel het zelfbeeld van de verdachte als het beeld van de rechter over verdachte congruent zijn, maar er toch incongruentie plaats vindt naar de ervaren zwaarte van strafsoorten. In dit hoofdstuk is voor de beantwoording van de onderzoeksvragen uitgegaan van de volgende hypothesen, welke reeds opgesteld waren in het tweede theoretische hoofdstuk:

- Indien verdachte zichzelf als verbeterlijk beschouwt, dan is er sprake van leedtoevoeging bij gevangenisstraf en niet bij alternatieve straf (werkstraf of geldboete) aangezien gevangenisstraf veronderstelt dat verdachte onverbeterlijk is en alternatieve straf niet.
- Indien verdachte zichzelf als onverbeterlijk beschouwt, dan is er geen sprake van leedtoevoeging bij gevangenisstraf en wel bij alternatieve straf, aangezien gevangenisstraf veronderstelt dat verdachte onverbeterlijk is en alternatieve straf niet.

Tabel 5.1 Leedtoevoeging bij het strafsoort dat wordt opgelegd

		Beeld van de rechter over de verdachte	
		Verbeterlijk	Onverbeterlijk
Zelfbeeld verdachte	Verbeterlijk	Geen leedtoevoeging bij werkstraf/boete - alle congruente cases (N= 20) - plus overige incongruente cases (exclusief cases 1 en 2), maar waarbij wel sprake is van leedtoevoeging voor de verdachte bij het opleggen van een werkstraf	Leedtoevoeging bij gevangenisstraf -Incongruente cases 1 en 2
	Onverbeterlijk		

		of geldboete. (N=4)	
	<i>Onverbeterlijk</i>	Leedtoevoeging bij werkstraf/boete	Geen leedtoevoeging bij gevangenisstraf

5.1 Cases waarbij de rechter de verdachte beschouwt als onverbeterlijk

Cases 1 en 2 binnen dit onderzoek betroffen een verdachte die door respectievelijk rechter A en T als onverbeterlijk werd beschouwd. De verdachten in kwestie beschouwden zichzelf echter niet als onverbeterlijk. Zij waren er van overtuigd dat ze niet meer de fout in zouden gaan, eenmaal terug in de maatschappij (want ze zaten nog in voorlopige hechtenis) weer hun leven op zouden pakken en niets meer met criminaliteit te maken wilden hebben. Ze uitten beiden gedurende de terechtzitting een duidelijke preferentie voor een werkstraf. In overeenstemming met de eerste hypothese, vond er hier leedtoevoeging plaats bij de gevangenisstraffen die aan hen werden opgelegd door de betreffende rechters.

Case 1 had betrekking op een 18-jarige man die verdacht werd van een mishandeling en een diefstal in vereniging. De delicten waren echter vrij onschuldig en stelden volgens de betreffende rechter dan ook 'juridisch gezien' weinig voor. De verdachte van case 1 zag zichzelf niet als onverbeterlijk, omdat hij ervan overtuigd was dat hij niet meer in de criminaliteit zou belanden. Hij wilde eenmaal terug in de maatschappij graag weer aan het werk bij zijn vader in de discotheek en daarnaast weer een opleiding gaan volgen aan het Albeda collega, zo verkeerde hij ten tijde van de terechtzitting nog in voorlopige hechtenis. Op dergelijke wijze wilde hij zijn leven weer op de rails krijgen, waarbij voor criminele activiteiten geen tijd en ruimte meer zou zijn. Hij uitte daarbij een preferentie voor een werkstraf, zodat hij weer terug kon naar de maatschappij en daar aan zijn leven kon werken.

Case 2 had betrekking op een Portugese man van rond de 25 jaar, welke verdacht werd van een winkeldiefstal. Zo maakte verdachte van case 2 tijdens de terechtzitting kenbaar dat hij er zeker van was in de toekomst niet meer te gaan stelen, omdat hij naar eigen zeggen gedurende de voorlopige hechtenis al was afgekickt van de drugs. Eerdere diefstallen uit het verleden waren namelijk naar eigen zeggen enkel om zijn drugsverslaving te kunnen bekostigen. Daarnaast gaf hij aan alleen te hebben gestolen om geholpen te worden aan zijn drugsverslaving en absoluut niet om

deze te kunnen bekostigen. Verder uitte hij tijdens de terechtzitting dat hij onlangs vader was geworden en zodoende niet terug wilde naar de gevangenis. Het liefst wilde hij een werkstraf, zodat hij bij zijn kind kon zijn en weer aan de slag kon als timmerman, wat hij graag deed.

Bij bovenstaande cases 1 en 2 sluiten de overwegingen van respectievelijk de rechters A en T voor de keuze voor een gevangenisstraf niet aan bij de preferenties van de betreffende verdachten voor een werkstraf en vond er zodoende leedtoevoeging plaats bij het strafsoort dat werd opgelegd. Dit kan begrepen worden door een verschil in het zelfbeeld van de rechters over de verdachten (als onverbeterlijk) en het zelfbeeld van de verdachten zelf (als verbeterlijk). Zodoende zagen de rechters geen hoop meer resocialisatie, viel de recidiveprognose zeer slecht uit voor de betreffende verdachten. Dit verschil in het beeld dat de rechters hadden over de verdachten en het zelfbeeld van de verdachten zelf, kwam voort uit het feit dat de aangekaarte stabiliserende factoren door de verdachten van case 1 en 2 (waaronder het gaan volgen van een opleiding, gaan werken of het onlangs vader zijn geworden) door respectievelijk rechters A en T niet gezien werden als zijnde stabiliserend en potentieel resocialiserend en zodoende niet werden meegenomen in de strafoverwegingen. Verdachten hadden namelijk gezien hun lange strafbladen in het verleden al meerdere kansen gehad en werd zodoende niet meer geloofd door de rechters dat ze ditmaal wel op het rechte pad zouden blijven.

Bij het beschouwen van het zelfbeeld van bovenstaande verdachten als verbeterlijk is het belangrijk in het achterhoofd te houden dat verdachten zich mogelijk beter voordoen in de rechtszaal dan daarbuiten. Zo zouden met name verdachten afkomstig uit etnische minderheden zich bewust zijn van wat rechters het liefst willen horen, wanneer het beste moment is om spijt te betuigen en hoe ze zich het beste kunnen gedragen voor hun eigen voordeel (Coppes, 1997; Harchaoui, 2001, in: Koomen, 2006:61). Verdachten uit cases 1 en 2 zijn afkomstig uit etnische minderheden, maar in principe zou iets dergelijks ook kunnen gelden voor autochtone verdachten. Koomen (2006) meldt tevens dat verdachten zich bewust zijn van hoe ze zich het beste kunnen gedragen en sociaal wenselijk gedrag vertonen naar autoriteiten om zodoende in hun voordeel te werken, welke niet overeen hoeft te stemmen met hun gedrag daarbuiten.

5.2 Cases waarbij de rechter de verdachte beschouwt als verbeterlijk

Bij deze cases werden er door de betreffende rechters wel tekenen van hoop en/of spijt gezien en de verdachten in kwestie beschouwd als verbeterlijk. Zodoende was er bij deze verdachten volgens de rechters nog volgende hoop op resocialisatie en dat terugval in criminaliteit uit zou blijven. Ook de verdachten beschouwden zichzelf in deze cases allemaal als verbeterlijk en vond er, in overeenstemming met de eerste hypothese, geen leedtoevoeging plaats bij de werkstraffen en de geldboete die aan hen werden opgelegd.

Case 19 betrof een man van rond de 20 jaar welke verdacht werd van een beroving midden in de nacht. De man gaf aan dat hij niet geloofde ooit weer de fout in te gaan en zag zichzelf absoluut niet als een crimineel persoon. *“Dit gaat zeker niet meer gebeuren. Ik heb ervan geleerd. [...] Is eigenlijk helemaal niet iets voor mij om zoiets te doen, ik ben juist een persoon die zou ingrijpen als ik zoiets zie gebeuren.”* (verdachte case 19). Daarbij uitte hij een preferentie voor een werkstraf en was hij ook tevreden met de straf die hij kreeg opgelegd, waardoor er geen leedtoevoeging plaats vond.

“Ik weet dat ik fout was en dat er normaalgesproken een gevangenisstraf van een paar weken wordt opgelegd bij zulke zaken, nou dan ben ik wel blij dat ik er met een werkstraf van af ben gekomen. [...] Naar de gevangenis wil ik zeker niet, dat is voor echte criminelen, dat ben ik niet. En hoe moet dat dan met mijn werk?”(verdachte case 19).

Case 18 had betrekking op een 31-jarige man welke verdacht werd van een mishandeling. Zo zou hij na een uit de hand gelopen ruzie met zijn vriendin, haar in het gezicht hebben geslagen en gestompt. De man gaf aan dat hij er alles aan wilde doen om een dergelijk incident in de toekomst te voorkomen. *“Ik had die avond aardig wat gedronken, daarnaast hadden we samen ook cocaïne gebruikt, die combinatie gaat gewoon niet samen. [...] Aan die troep kom ik nooit meer, dat is de bron van alle ellende en ik wil dit nooit meer meemaken [...]. Ik ben samen met m’n vriendin hulp gaan zoeken bij het CVD, want dit mag nooit meer gebeuren. Ben me kapot geschrokken toen ik die foto’s van haar gezicht zag, dat ik haar zo’n pijn heb gedaan, schaam me echt kapot.[...] We komen hier sterker uit.”(verdachte case 18).* De man wilde geen gevangenisstraf, aangezien hij dan niet zou kunnen werken aan zijn relatie en de problemen die het zou geven met zijn werk. Zo gaf hij aan tevreden te zijn met de werkstraf die hij kreeg opgelegd en vond er zodoende geen leedtoevoeging plaats. *“Ben al blij dat ik hier niet voor hoef te zitten”(verdachte case 18).*

Case 23 had betrekking op een Poolse vrouw van 35 jaar welke verdacht werd van winkeldiefstal van een aantal kledings- en modeartikelen uit warenhuizen. Verdachte gaf gedurende de terechtzitting te kennen zich vreselijk te schamen voor wat ze had gedaan en dat ze niet wist wat haar toen bezielde. Naar eigen zeggen lag het volgens haar helemaal niet in haar aard om te stelen en had ze in de eerste plaats geen reden om te stelen, aangezien ze voldoende geld had om de artikelen af te rekenen. Voor haar was het vooral de diepe vernedering van het moeten verschijnen voor de rechtbank, wat haar ervan overtuigde dat ze nooit meer wilde gaan stelen. Al met al bleek uit de uitingen van schaamte van de verdachte van case 23 gedurende de terechtzitting dat ze het stelen op zich en het contact met justitie vreselijk vond en allerm minst nastrevenswaardig. De keuze van rechter T om een geldboete op te leggen, kwam ook overeen met haar preferentie wat het strafsoort betreft. Zo gaf ze te kennen geen werkstraf te willen, omdat ze dat te veel een belasting vond naast haar huidige werkzaamheden in een tomaten-verpakkerij. Het liefst wilde ze een boete, aangezien ze naar eigen zeggen voldoende geld had om deze te kunnen betalen.

Case 26 betrof een 27-jarige man welke verdachte werd van het beledigen van politieambtenaren en daarnaast het negeren van vorderingen. Verdachte snapte niet waarom hij moest voorkomen voor de rechter, aangezien hij zichzelf vooral die bewuste avond als slachtoffer zag van een onheuse behandeling van de politieagenten. Wat hem betreft wil hij ook absoluut geen contact meer met justitie, maar is het vooral zijn verleden wat hem blijft achtervolgen. *“Ik ben vroeger zeker geen lieverdje geweest, maar dat is inmiddels alweer zes jaar geleden. In de tussentijd is het rustig geweest, helemaal geen contact met politie gehad. Nu sta ik hier weer, vind het oneerlijk want ik heb echt niets fouts gedaan.[...]M’n verleden wordt gewoon steeds weer naar boven gehaald, dat is niet meer wie ik nu ben.”(verdachte case 26).* Verdachte geeft aan dat hij de afgelopen jaren zijn leven had verbeterd, omdat hij een normaal leven wilde en geen contact meer met justitie. Dat hij nu moest voorkomen, maakte hem dan ook boos en vond hij zeer vervelend. Wat strafsoort betreft prefereerde hij een geldboete en was hij ook tevreden toen hij deze door de rechter kreeg opgelegd. *“Als ik een werkstraf had gekregen, was ik in beroep gegaan.[...] Dat is gewoon publieke vernedering, terwijl ik niets fout heb gedaan, ben een goede jongen.”(verdachte case 26).*

Bij de bovenstaande beschreven cases 18, 19, 23 en 26 sluiten de overwegingen van de rechters voor het strafsoort dat werd opgelegd (in deze gevallen een werkstraf of geldboete) aan bij de preferenties van de betreffende verdachten en vond er zodoende geen leedtoevoeging plaats. Dit kan ten eerste begrepen worden omdat het beeld dat de rechters hebben over de verdachten in kwestie overeen kwam met het zelfbeeld van deze verdachten als verbeterlijk. Zo werden de stabiliserende en potentieel resocialiserende omstandigheden en kenmerken die de verdachten gedurende de terechtzitting naar voren brachten door de rechters tevens op dergelijke wijze geïnterpreteerd en zodoende meegenomen in hun strafoverwegingen. Dit geldt uiteraard niet voor alle omstandigheden, maar wel de meest relevante zoals het zoeken naar professionele hulp bij case 18 of het tonen van oprechte spijt, diepe schaamte en volledige verantwoordelijkheid zoals bij cases 19 en 23.

5.3 Cases congruent naar (zelf)beeld echter niet naar strafsoort

Deze cases hebben betrekking op verdachten die door de betreffende rechters gezien werden als verbeterlijk. Zodoende was er hier volgens de rechters voldoende hoop op resocialisatie en dat verdachte niet meer zou komen te vervallen in criminaliteit. Tevens de verdachten beschouwden zichzelf in deze cases als verbeterlijk. Echter de overwegingen van de rechters voor de keuze voor het strafsoort dat werd opgelegd, sloten niet aan bij die van de verdachten in kwestie. Zodoende vond er bij deze cases, wat niet in overeenstemming is met de eerste hypothese, (onbedoeld) leedtoevoeging plaats naar het strafsoort dat werd opgelegd.

Case 17 had betrekking op een 35-jarige man die verdacht werd van mishandeling. Net als bij de verdachte van case 26 zag de betreffende man zichzelf als slachtoffer in deze zaak en absoluut niet de dader. Verdachte zag zichzelf als een goede en vriendelijke man en identificeerde zich niet met het crimineel zijn. Zo maakte hij gedurende de terechtzitting tegen rechter C kenbaar: *“Ik ben geen crimineel, ik wil zo niet genoemd worden”* (verdachte case 26). Verdachte van case 26 gaf aan dat dit gebeuren met zijn ex-vriendin al zes jaar lang speelde, hij al meerdere malen moest voorkomen voor steeds dezelfde soort aanklachten en het zat was. Hij hoopte het hele gebeuren met deze zaak voorgoed te kunnen afsluiten, want hij werd er naar eigen zeggen ‘doodmoe’ van om elke keer weer een dagvaarding te moeten ontvangen. Dat hij uiteindelijk een werkstraf kreeg opgelegd, vond hij er vervelend. *“Nee, een werkstraf, dat is toch niks, ik werk al minstens 60 uur in de week en deze werkstraf, dat gaat betekenen dat ik ook in het weekend nog moet bijklussen? [...] Een gevangenisstraf komt me veel beter uit, twee weken of wat zitten en dan gewoon klaar.”* (verdachte case 26).

Case 22 had betrekking op een 19-jarige man die verdacht werd van het dealen van drugs op straat. De verdachte gaf gedurende de terechtzitting aan zeker te weten daar nooit meer aan te beginnen. *“Ik ben eigenlijk helemaal niet zo, hield me daar ook nooit mee bezig [...] dat was eenmalig, ik ga dat niet meer doen”* (verdachte case 22). Als reden hiervoor bracht ook naar voren dat hij op het punt stond vader te worden en zich niet meer met ‘dat wereldje’ bezig wenste te houden. *“Ik krijg een kind, m’n vriendin is zwanger, dan ga ik me toch daar niet meer met dat soort dingen bezighouden?”* Toen rechter D hem wees op zijn strafblad met een aantal diefstal- en geweldsdelicten daarop, zou dat volgens de verdachte komen door de omstandigheden van de

omgeving, Hoogvliet, waarin hij opgroeide en niet aan hem als (crimineel) persoon. Daar zou het 'normaal' zijn om je schuldig te maken aan dergelijke delicten en daar destijds automatisch in mee zijn gegaan. Dat de jongeman uiteindelijk een werkstraf kreeg opgelegd, vond hij heel vervelend. *"Ik heb geen zin om nog te werken, ik werk al, laat mij maar gewoon betalen met het geld dat ik verdien"* (verdachte case 22). Al met al leek de verdachte een werkstraf een te zware belasting te vinden naast zijn huidige werkzaamheden in de schoonmaak en liever een niet-fysiek belastende geldboete te willen betalen.

Ook verdachte van case 20 had liever een geldboete dan een werkstraf gehad. Deze case had betrekking op een 26-jarige man die verdacht werd van bedreiging. Hij was de bewuste avond onder invloed van alcohol. De verdachte wilde niet meer in contact komen met justitie en zijn leven beteren, aangezien hij niet zijn relatie hiermee op het spel wilde zetten. Sinds hij een vriendin had, zou hij rustiger zijn geworden en geen problemen meer hebben gehad met 'de combinatie alcohol en geweld'. Gedurende de terechtzitting uitte de man een preferentie voor een geldboete. Dat er door rechter C uiteindelijke en werkstraf kreeg opgelegd, vond hij vervelend. *"Het liefst betaal ik gewoon een boete, ik heb een goede baan, dus dat kan ik makkelijk ophoesten."* (verdachte case 20). Ook hij vond een werkstraf naast zijn baan een te zware belasting.

Besprekingen van bovengenoemde cases halen de veronderstelling onderuit dat wanneer het beeld van de rechter over de verdachte en van de verdachte over zichzelf congruent zijn, tevens de ervaren zwaarte van het strafsoort zal congrueren. Zo is gebleken dat er toch sprake kan zijn van leedtoevoeging, wanneer de rechter de verdachte als de verdachte zichzelf als verbeterlijk beschouwt en er een werkstraf wordt opgelegd. In de eerste plaats was dit het geval voor de verdachten van cases 20 en 22. Zij hadden gedurende de terechtzitting een duidelijke preferentie geuit voor een geldboete boven een werkstraf, zodoende ervoeren ze leedtoevoeging toen er uiteindelijk werkstraffen werden opgelegd. Dit laatste laat zien dat verdachten een duidelijk onderscheid maken tussen een werkstraf en een geldboete, waarbij de laatste als zwaarder wordt ervaren, en het huidige onderscheid tussen een gevangenisstraf en een niet vrijheidsberovende straf (werkstraf of geldboete) te grof is. Dat er toch sprake kan zijn van leedtoevoeging bij een beeld van de rechter als het beeld van de verdachte zelf als verbeterlijk en er een werkstraf wordt opgelegd, komt ook tot uiting bij case 17. Bij deze case uit de verdachte zelfs een preferentie voor een gevangenisstraf boven een werkstraf en ervoer leedtoevoeging toen er uiteindelijk voor het laatste werd gekozen.

Dit alles laat zien dat rechters in sommige gevallen onbedoeld leed kunnen toevoegen, omdat ze teveel lijken te denken voor de verdachten en te weinig in staat zijn maatwerk af te leveren. Dit gegeven komt met name duidelijk naar voren bij het laatste geval (case 17), waar er door de rechter werd gekozen voor een werkstraf om tegemoet te komen aan de verdachte in kwestie en met de bedoeling hem zodoende van een gevangenisstraf te besparen, maar hij toch zijn doel voorbij lijkt te lopen en onbedoeld leed toevoegt bij het strafsoort dat hij oplegt.

6 Conclusie

In dit afsluitende hoofdstuk zal in de eerste paragraaf een samenvatting worden gegeven van de empirische bevindingen van dit onderzoek aan de hand van de beantwoording van de eerste drie onderzoeksvragen in de voorgaande hoofdstukken 4 en 5. In de tweede paragraaf zal de belangrijkste beperking van dit onderzoek worden besproken, waarbij er tevens op basis hiervan een aanbeveling zal worden gedaan voor vervolgonderzoek. In de laatste en derde paragraaf zal worden besproken wat het onderzoek in wetenschappelijke zin heeft opgeleverd.

6.1 Conclusies empirische bevindingen

In het eerste empirische hoofdstuk (hoofdstuk 4) is aan bod gekomen welke overwegingen rechters hanteren bij hun keuze tussen strafsoorten, te weten een gevangenisstraf, werkstraf of geldboete. Bij het in kaart brengen van deze straf(soort)overwegingen is bevestiging gevonden voor de assumptie dat rechters de gevangenisstraf als negatief referentiepunt nemen en deze alleen willen opleggen wanneer er enkel sprake is van tekenen van geen hoop en spijt bij de verdachte in kwestie. Van hieruit is er tevens bevestiging gevonden voor de daaruit voortvloeiende hypothesen. Ten eerste dat rechters kiezen voor een gevangenisstraf wanneer er enkel tekenen van geen hoop en spijt worden gezien bij verdachten. Genoemde tekenen van geen hoop en spijt door rechters bij deze cases waren de interne attributieverantwoordelijkheden, de overkomelijke negatieve onbedoelde consequenties bij een gevangenisstraf, de negatieve proceshouding, het (uitgebreide) strafrechtelijke verleden, het gemis van een stabiele partnerrelatie en het gemis van een stabiele baan (of een vooruitzicht daarop) van de verdachten.

Ten tweede is er bevestiging gevonden voor de hypothese dat rechters kiezen voor een werkstraf of geldboete (dus waarbij verdachte in kwestie niet van de maatschappij geïsoleerd wordt) wanneer er tekenen van hoop en/of spijt worden gezien bij verdachten. Genoemde tekenen van hoop en spijt door rechters bij deze cases waren de externe attributieverantwoordelijkheden, de onoverkomelijke negatieve onbedoelde consequenties bij een gevangenisstraf, de positieve proceshouding, het hebben van een (stabiele) baan, het hebben van geen strafrechtelijk verleden, het hebben van kinderen/zorgverantwoordelijkheden en het hebben van een stabiele partnerrelatie. Dat in deze case tevens tekenen van *geen* hoop en spijt werden gezien onderstreept de aanname dat rechters de gevangenisstraf als negatief referentiepunt nemen bij hun keuze tussen strafsoorten en deze zoveel mogelijk willen vermijden. Zodoende wordt er gekozen voor een werkstraf of geldboete wanneer er nog, naast tekenen van geen hoop en spijt, een sprankje hoop wordt gezien (in de vorm van tekenen van hoop en/of spijt). Er is ook bevestiging gevonden voor de tweede hypothese van het hoofdstuk, namelijk dat rechters zullen kiezen voor een (onvoorwaardelijke) gevangenisstraf wanneer er enkel tekenen van geen hoop en spijt worden gezien bij de verdachte in kwestie. Genoemde tekenen van geen hoop en spijt waren bij deze verdachten de interne attributieverantwoordelijkheden, de overkomelijke negatieve onbedoelde consequenties bij een gevangenisstraf, de negatieve proceshouding, werkloos zijn, recidive en het gemis van een (stabiele) partnerrelatie.

De onderzoeksbevindingen ten aanzien van de overwegingen van rechters bij de keuze tussen strafsoorten, brachten tevens een aantal belangrijke nuanceringen en alternatieve factoren op de theorie aan het licht. Zo is in de eerste plaats naar voren gekomen dat rechters bepaalde persoonlijke en sociale kenmerken van verdachten net iets anders kunnen interpreteren in termen van tekenen van (geen) hoop en spijt dan in de literatuur wordt verondersteld door bepaalde bijkomstige voorwaarden en/of factoren. Zo wordt er een belangrijk onderscheid gemaakt door rechters tussen het hebben van stabiliserende kenmerken/omstandigheden (de drie W's: 'wonen, werken en wijf') *ten tijde* of *na* het begaan van het delict, tussen het hebben van relevante of niet-relevante recidive en een wel of niet context-/cultuurgebonden proceshouding bij de interpretatie daarvan in termen van tekenen van (geen) hoop of spijt. In de tweede plaats zijn er ook alternatieve factoren gevonden bij de overwegingen van rechters bij de keuze tussen strafsoorten. Deze factoren hebben zodoende geen invloed op de strafsoort dat wordt opgelegd via de typering die er op basis daarvan wordt gemaakt van de verdachte als verbeterlijk (tekenen van hoop en spijt) of onverbeterlijk (enkel tekenen van geen hoop en spijt). Er liggen echter andersoortige overwegingen ten grondslag aan de keuze voor het strafsoort bij deze factoren, welke in een aantal gevallen instrumenteel van aard kunnen worden genoemd en waarbij het belang van de rechter of justitie in het algemeen een belangrijke rol speelt. De genoemde alternatieve factoren zijn het verkeren van de verdachte in een (bijna) faillissement, het nog verkeren in voorlopige hechtenis, tijdsverloop van het delict en het type delict.

In het tweede empirische hoofdstuk (hoofdstuk 5) is nagegaan in hoeverre de overwegingen van de rechters aansluiten bij de preferenties van de verdachten voor een bepaald strafsoort en hoe deze (in)congruentie tussen het gekozen strafsoort van de rechter en het geprefereerde strafsoort van de verdachte begrepen kan worden. Bij de analyse van het datamateriaal is uitgegaan van een tweetal hypothesen. Ten eerste dat als de verdachte zichzelf als verbeterlijk beschouwt, er sprake is van leedtoevoeging bij gevangenisstraf en niet bij alternatieve straf (werkstraf of geldboete) aangezien gevangenisstraf veronderstelt dat verdachte onverbeterlijk is en alternatieve straf niet. Ten tweede dat als verdachte zichzelf als onverbeterlijk beschouwt, er geen sprake is van leedtoevoeging bij gevangenisstraf en wel bij alternatieve straf, aangezien gevangenisstraf veronderstelt dat verdachte onverbeterlijk is en alternatieve straf niet.

Er is binnen de onderzoeksbevindingen enkel gedeeltelijke bevestiging gevonden voor de eerste hypothese. Zo zijn er cases gevonden waarbij zowel de verdachte zichzelf als de rechter de verdachte beschouwde als verbeterlijk, de keuze van de rechter voor een werkstraf of geldboete aansloot bij de strafsoort preferentie van de verdachte in kwestie en er in deze gevallen geen sprake was van leedtoevoeging. Tevens zijn er cases gevonden waarbij het beeld van de rechter over de verdachte als onverbeterlijk afweek van het zelfbeeld van de verdachte als verbeterlijk en er sprake was van leedtoevoeging bij de gevangenisstraf die door de rechter op werd gelegd, omdat de verdachten in kwestie beiden een preferentie hadden voor een werkstraf. Bij de onderzoeksbevindingen zijn echter ook cases naar voren gekomen welke voor geen van beide hypothesen een bevestiging vormden. Zo was er bij deze cases wel sprake van congruentie tussen het zelfbeeld van de verdachte en het beeld van de rechter over de verdachte, maar niet naar het strafsoort dat werd opgelegd en was er zodoende in deze gevallen tegen de verwachtingen in wel sprake was van (onbedoelde) leedtoevoeging bij het strafsoort dat werd opgelegd.

6.2 Beperkingen van het onderzoek

Het onderhavige onderzoek behelst een belangrijke beperking. Zo zijn er binnen dit onderzoek geen verdachten gevonden, waarbij het zelfbeeld gekenmerkt werd als zijnde onverbeterlijk. Dit betreft een categorie verdachten die zich identificeren met een crimineel (onverbeterlijk) zelfbeeld, doorgaans de dominante en conventionele normen en waarden in de maatschappij verwerpen en er zodoende een andere beoordeling op na houden ten aanzien van de hiërarchie van strafsoorten naar zwaarte dan die doorgaans voor de maatschappelijke meerderheid geldt. Als gevolg wordt verwacht dat met name in deze categorie verdachten kunnen worden gevonden die er een preferentie op na zou houden voor een gevangenisstraf boven een werkstraf of geldboete (alternatieve, niet-vrijheidsberovende straf).

Het is een tekortkoming binnen dit onderzoek dat deze categorie verdachten niet is gevonden, aangezien juist bij deze categorie verdachten het naar verwachting is dat rechters bij het opgelegde strafsoort het toevoegen van leed onbedoeld *voorkomen*. Rechters zijn namelijk in de veronderstelling dat bij het opleggen van een gevangenisstraf er leed wordt toegevoegd aan de verdachte in kwestie (aangezien zij de gevangenisstraf als het meest zware en dus minst geprefereerde strafsoort zien) en kiezen hier dus bewust voor, dit in tegenstelling tot de werkstraf of geldboete, waarbij wordt verondersteld dat hiermee het toevoegen van leed wordt voorkomen. Echter wanneer de verdachte er een andere beoordeling op na houdt ten aanzien van de hiërarchie naar zwaarte van strafsoorten, kan deze een preferentie hebben voor een gevangenisstraf. Bij dergelijke verdachten lopen rechters dus het risico hun doel om leed toe te voegen bij het strafsoort dat wordt opgelegd mis te lopen, wanneer zij kiezen voor een gevangenisstraf. Zodoende zou dit een zeer interessante categorie verdachten zijn geweest voor dit onderzoek en is het jammer dat deze niet gevonden is.

Dat deze categorie niet is gevonden binnen dit onderzoek, zou in belangrijke mate te maken kunnen hebben gehad met de setting waarin de respondenten onder de verdachten zijn geïnterviewd, namelijk nog in de rechtbank zelf, doorgaans vlak buiten de rechtszaal waar de terechtzitting had plaatsgevonden. Zo is al eerder aangegeven dat wordt verondersteld dat verdachten zich vaak beter voordoen in de rechtszaal of in de nabijheid van autoriteiten dan daarbuiten. Dit zou ook het geval kunnen zijn geweest bij mijn onderzoek en een reden zijn geweest dat ik deze categorie verdachten niet heb gevonden. Om bij vervolgonderzoek deze wetenschappelijk gezien interessante categorie verdachten wel te vinden, verdient het aanbeveling verdachten niet direct na de terechtzitting nog op de rechtbank te interviewen, maar met hen een afspraak te maken voor een interview op een later tijdstip buiten de rechtbank. Hierbij zou een setting voor het interview in de 'natuurlijke' omgeving van de verdachte, zoals thuis of waar de verdachte in zijn vrije tijd of voor werk veel verkeert, het meest aan te bevelen zijn. In deze setting is namelijk te verwachten dat de verdachte zich het meest voordoet zoals hij daadwerkelijk is en geen 'beter en meer sociaal wenselijk' beeld van zichzelf probeert neer te zetten. Het is namelijk te verwachten dat verdachten op de rechtbank nog in een soort 'modus' verkeren waarbij zij zich zo opstellen wat strafrechtelijk gezien het meest in hun voordeel zal werken, maar niet overeen hoeft te komen met hoe ze daarbuiten zijn.

6.3 Wetenschappelijke bevindingen

Het onderzoek heeft in wetenschappelijke zin een aantal bevindingen opgeleverd. Zo is in de eerste plaats naar voren gekomen dat ten aanzien van de achterliggende overwegingen van rechters bij de keuze tussen strafsoorten, bepaalde persoonlijke en sociale kenmerken van verdachten net iets anders kunnen worden geïnterpreteerd in termen van tekenen van (geen) hoop of spijt dan in de literatuur wordt verondersteld. Zodoende kan de typering van de verdachte als verbeterlijk of onverbeterlijk (en dus ook het uiteindelijke strafsoort dat wordt opgelegd) door de rechter anders uitvallen bij dergelijke persoonlijke en sociale kenmerken dan op basis van de literatuur kan worden verwacht. Dit komt doordat er door rechters bij een aantal van deze persoonlijke en sociale kenmerken bepaalde andere bijkomstige factoren of voorwaarden worden meegenomen in hun interpretatie ervan in termen van tekenen van (geen) hoop of spijt.

In de tweede plaats is gebleken dat naast de typering van verdachten als verbeterlijk of onverbeterlijk, tevens bepaalde alternatieve factoren voor rechters mee kunnen spelen in de keuze tussen strafsoorten. Hierbij is de persoonlijke situatie van de verdachte geen punt van overweging bij hun keuze tussen strafsoorten en wordt hier zodoende voorbij gegaan aan het leveren van maatwerk. In een aantal gevallen gaat het hier om instrumentele factoren waarbij het justitiële belang, dit kan zijn het belang voor justitie als geheel of de betreffende rechter, een doorslaggevende rol speelt bij de keuze tussen strafsoorten.

In de derde plaats is bij de onderzoeksbevindingen ten aanzien van de strafsoort preferenties en het zelfbeeld van verdachten in een aantal gevallen naar voren gekomen dat de tegenstelling tussen een gevangenisstraf en een alternatieve straf (zoals een werkstraf of geldboete) te grof is gebleken. Verdachten maken qua preferenties voor een strafsoort niet alleen een onderscheid tussen een vrijheidsberovende (gevangenisstraf) en een niet vrijheidsberovende (werkstraf of geldboete) straf, maar ook tussen een werkstraf en een geldboete onderling, waarbij de eerste zwaarder wordt beschouwd dan de tweede. Zodoende kan er sprake zijn van onbedoelde leedtoevoeging bij het strafsoort dat wordt opgelegd, wanneer het beeld van de rechter over de verdachte als het zelfbeeld van de verdachte wel congrueren (als zijnde verbeterlijk) en de rechter kiest voor een werkstraf terwijl de verdachte een preferentie heeft voor een geldboete of andersom.

Daarnaast is gebleken dat er ook sprake kan zijn van onbedoelde leedtoevoeging bij een congruent zelfbeeld van de verdachte als het beeld van de rechter over de verdachte als verbeterlijk, wanneer de rechter kiest voor een werkstraf, terwijl de verdachte een preferentie heeft voor een gevangenisstraf. Iets dergelijk kan tevens worden verwacht op basis van de belangrijkste tekortkoming van dit onderzoek, namelijk het niet gevonden hebben van een categorie verdachten die zichzelf beschouwen als onverbeterlijk. Juist bij deze interessante categorie kan het namelijk verwacht worden dat rechters onbedoeld het toevoegen van leed voorkomen bij hun keuze voor een gevangenisstraf (en zij dus de verdachte tevens beschouwen als onverbeterlijk), omdat het overeenstemt met de strafsoort preferentie van de verdachte. Bovenstaande bevindingen laten zien dat (het verwacht kan worden dat) rechters bij geval van een congruent (zelf)beeld onbedoeld hun doel voorbij kunnen lopen om aan verdachten leed toe te voegen of juist te voorkomen met het strafsoort dat ze opleggen. Dit lijkt zijn oorsprong te hebben in het feit dat rechters in dergelijke gevallen te veel voor de verdachte willen denken, geen oog hebben hoe de verdachte tegenover

zichzelf en het gekozen strafsoort staat en zodoende onvoldoende in staat zijn maatwerk af te leveren.

Referenties

Beyens, K. (2000). *Straffen als sociale praktijk. Een penologisch onderzoek naar straftoemeting*. Brussel: VUBPRESS.

Beyens, K., & Vanhamme, F. (2008). Onderzoek naar rechtspreken als sociale praktijk. *Tijdschrift voor Criminologie*, (50)2, 350-360.

Bogaerts, A., Jonge van Ellemeet, H. de, & Leun, J. van der (2009). Slavernijachtige uitbuiting in Nederland en de rol van cultuur. *Proces*, (88) 5, 263-276.

Boone, M., Beijer, A., Franken, A.A., & Kelk, C. (2008). *De tenuitvoerlegging van sancties: maatwerk door de rechter?*. Universiteit Utrecht: Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen.

Braster, J.F.A. (2000). *De kern van casestudy's*. Assen: Van Gorcum.

Cechaviciute, I., & Kenny, D. T. (2007). The relationship between neutralizations and perceived delinquent labeling on criminal history of young offenders serving community orders. *Criminal Justice and Behavior*, (34)6, 816-829.

Crouch, B.M. (1993). Is incarceration really worse? Analysis of offenders' preferences for prison over probation. *Justice Quarterly*, (10)1, 67-88.

Cohen, A.K. (1972). Rebellion and retreat: Readings in the forms and processes of deviance., in: S. Palmer and A.S. Linsky (red.), *The functions of the gang subculture*. Columbus, OH: Charles E. Merrill.

Kannegieter, G. (1994). *Ongelijkheid in straftoemeting: De invloed van de sociale positie van de verdachte op strafrechtelijke beslissingen*. Groningen: Wolters-Noordhoff B.V.

Kannegieter, G., & Strikwerda, J. (1987). *Werkenden en werklozen voor de rechter*. Groningen: Criminologisch Instituut.

Khoo, A.C.E., & Oakes, P.J. (2000). The variability of the delinquent self: Anti-authority attitudes and endorsement of neutralization techniques among incarcerated delinquents in Singapore. *Asian Journal of Social Psychology*, 3, 125-132.

Kolber, A.J. (2009). The subjective experience of punishment. *Columbia Law Review*, (109), 182-236.

Koomen, M. (2006). Difficulties of cultural diversity: An exploratory study into forensic psychiatric reporting on serious juvenile offenders in the Netherlands. *Crime, Law and Social Change*, 45, 55-69.

Komter, M. (1993). Onderhandelen in de rechtszaal over verklaringen voor geweldsmisdrijven, in: C. Bouw & B. Kruithof (red.), *De kern van het verschil: Culturen en identiteiten*, (pp. 129-150). Amsterdam: Amsterdam University Press.

LOVS (2010). *Oriëntatiepunten voor straftoemeting en LOVS-afspraken*. Landelijk: LOVS.

Matza, D., & Sykes, G.M. (1961). Juvenile delinquency and subterranean values. *American Sociological Review*, (26)5, 712-719.

Matsueda, R.L. (1992). Reflected appraisals, parental labeling, and delinquency: Specifying a symbolic interactionist theory. *The American Journal of Sociology*, (97)6, 1577-1611.

May, D.C., & Wood, P.B. (2005). What influences offenders' willingness to serve alternative sanctions? *The Prison Journal*, (85)2, 145- 167.

McKinney, F., Miller, D.J., Beier, L., & Bohannon, S.R. (1978). Self-concept, delinquency and positive peer culture. *Criminology*, (15)4, 529-538.

Mitchell, J., & Dodder, R.A. (1983). Types of neutralization and types of delinquency. *Journal of Youth and Adolescence*, (12)4, 307-318.

Mustard, D.B. (2001). Racial, ethnic and gender disparities in sentencing: Evidence from the U.S. federal courts. *Journal of Law and Economics*, 44(april), 285-314.

Petersilia, J. (1990). When probation becomes more dreaded than prison. *Federal Probation*, 54(1), 23-28.

Petersilia, J., & Deschenes, E.P. (1994). What punishes? Inmates rank the severity of prison vs intermediate sanctions. *Federal Probation*, (58)1, 3-8.

Rovers, B. (1999). *Klassenjustitie: Overzicht van onderzoek naar selectiviteit in de Nederlandse strafrechtketen*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, Sectie Strafrecht en Criminologie.

Spelman, W. (1995). The severity of intermediate sanctions. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 32, 107-135.

Sykes, G.M., & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A theory of delinquency. *American Sociological Review*, (22)6, 664-670.

Tombs, J., & Jagger, E. (2006). Denying responsibility: Sentencers' accounts of their decisions to imprison. *British Journal of Criminology*, 46, 803-821.

Ulmer, J.F., & Kramer, J.H. (1996). Court communities under sentencing guidelines: Dilemmas of formal rationality and sentencing disparity. *Criminology*, (34)3, 383-408.

Wells, L.E., & Rankin, J.H. (1983). Self-concept as a mediating factor in delinquency. *Social Psychology Quarterly*, (46)1, 11-22.

Wiseman, A., & Connely, M. (2008). Judicial Discretion and Sentencing Outcomes. Incorporating Data from the Courtroom. Wisconsin Sentencing Commission, U.S.

WODC (2009). *Criminaliteit en rechtshandhaving 2008. Ontwikkelingen en samenhangen*. Meppel: Boom Juridische uitgevers.

Wood, P.B., & Grasmick, H.G. (1999). Towards the development of punishment equivalencies: Male and female inmates rate the severity of alternative sanctions compared to prison. *Justice Quarterly*, 16, 19-50.

Wood, P.B., & May, D.C. (2003). Racial differences in perceptions of the severity of sanctions: A comparison of prison with alternatives. *Justice Quarterly*, (20)3, 605-632.